

GĂRZILE CIVICE ȘI SOCIETĂȚILE DE TIR DIN BANAT ÎNTRE ANII 1717–1919

Lajos Kakucs*

Cuvinte cheie: *gărzi civile, societăți de tir, meșteri trăgători*
Schlüsselworten: *Werkschützen, Bürgerwehren, Schützenvereine*

Civic Guards and Shooting Societies in Banat between the Years 1717 and 1919 (Abstract)

The first armed civilian unit in Banat was documented during the siege of the fortress of Timișoara in the year 1551. It was a detachment made up of 200 armed citizens, whose roots can be traced in the civil freedoms conferred through the privileges of the free royal borough by the Hungarian king Louis the Great, in the year 1364. After Banat was transformed into a Turkish pashalik, the Ottoman authorities maintained the tradition of paramilitary units recruited from among the civilian population. During the confrontations between the Austrians and the Ottomans, the Serbian and Serbian-Romanian units – and even one made up of Bulgarians –, documented in Szeged, Arad, Novi Sad, Vărădia de Mureș, Șoimoș, Păuliș, Glogovăț-Vladimirescu, Pecica, Șemlacu, Nădlac, Cenad, Gyula, Ineu, Hălmațiu and Lugoj, went into the service of Austria. After the Peace Treaty of Passarowitz in 1718, in order to secure the southern borders of the recently occupied province, the governor of the province – the general Mercy Florymund – intended to move the Serbian troops from the former border on the Tisa-Mureș line towards the bank of the Danube. After the failure of the action, starting with the year 1724, the first units of border patrols were created, recruited from among the Romanians and Serbians from the Timișoara-Ciacova-Odzaci (Serbia) and Ohaba-Măntic areas. Between 1738-1739 we have information upon the participation of the Timișoara armed citizens' guards to fights against the Turks and the Romanian rebels. Simultaneously, the Aulic Chamber and the private companies for the exploitation and processing of mineral resources (Gewerkschaften) set up mining companies (Bergschützen-Compagnie) at Potoc, Maidanpek, Dognecea, Oravița, Ciclova and Moldova Nouă.

A new phase of the Civic Guards and the noblemen's banderies in Banat was the period of the French wars of 1794-1814. Even though the Banat banderies had few direct combat contacts with the French, the citizens' guards from the larger cities had an important contribution to maintaining order in the province. A new phase in the history of Banat civic guards were the years 1848-1849, when the National Guards from the free royal boroughs, as well as those from mining settlements, played an important role in the unfolding of military events.

Armed civic guards in some of the more important Banat towns:

Biserica Albă. The first civic guard was established in the year 1738, drawing its members from among the German population. In the year 1777, an armed company (Schützenkorp), made up of 100 infantrymen, was formed from among the inhabitants of the free military town who had citizen rights.

Lugoj. The nucleus of the first armed Citizens' guard in Lugoj was made up of the group of inhabitants who, in 1775, gathered to fight the armed gangs that terrorized the town and the neighbouring villages. The actual civic guard of the town was established in 1793, when it was granted the privilege of chamber town ("Kammeral Kleinstadt Lugosch"). From this period we also have information about a Shooting society of riflemen musicians (Bürger und Schützenmusik), led by the schoolteacher Adam Reinhol.

Zrenjanin. Becicherecul Mare was granted the privilege of fair-holding town on 8 May 1769 by Maria Theresa. On this occasion was probably established the Citizen's guard which, on 12 July 1779, received Count Christophorus Niczky with military honours upon his arrival in town.

Oravița. The town's German inhabitants, organized into an armed guard led by the forestry inspector Meier, took up arms against the Ottoman troops and Romanian rebels which attacked the town on 4 June 1738. In 1809, when the regular troops left town, Oravița miners formed an armed unit. Between 1752 and 1763 we have information about a Guard of armed miners, known as the "Werkschütz" and maintained with chamber funds, whose members were recruited only from among the German population.

Pančevo. In 1794, Panciova received free town (Freie Comunität) privileges, on condition that, besides the payment of a tax, it should create an armed unit from among its citizens. During the French war, following the Imperial call of 20 August 1808, the town organized a battalion of volunteers.

* LajosKakucs@online.de.

Reșița. During the 1789 war with the Turks, the forestry inspector of the Chamber estates in Reșița, Beckmann, organised, acting upon orders of the Vienna Military Council, an armed Civil guard, made up of 600 shooters. In the spring of 1848, a National Guard (Bürger Garda) of 173 citizens was formed in Reșița.

Timișoara. The first information about the existence of citizens organized to provide military support to the administration dates back to the year 1735. Besides military actions, the armed Citizens' Guards (known as "Bürgergarde" and "Freie Compagnie") ensured the protection as well as the quarantine of provisional hospitals at Fântâna Pașei and at the Green Forest Hunters' Lodge during the plague of 1838-1839.

When it was given the privileges of free royal town through the imperial diploma issued by Joseph II on 21 December 1781, point No. 10 of the diploma stated: "*Die Bürger der Stadt sollen im Krieg und Zeiten der Gefahr im Einvernehmen und mit der Zustimmung des Militärkommandos und der politischen Führung mit der Waffe in der Hand der Festung wehren, alle Versuche und Verschwörungen feindlicher Kräfte denunzieren und gegenüberstellen.*"

Vršac. The excellent expert in the town's history, the historian Felix Milleker, reports on the existence of a Shooting Society as early as 1730. According to Milleker, the Shooting Society was also known as the "Schützen."

Vinga. The Bulgarian citizens of the town (which became a fair-holding town in 1744), had the right to elect freely the town's administration, consisting of a judge and 6 jurors. In addition to this, they had to maintain an armed civilian company which, in exceptional cases, also rendered service in Timișoara. The provisions of the diploma issued by Maria Theresa on 1 August 1744 granted special rights to the Bulgarian citizens settled here. Beside the right of the sword (i.e. the right to also administer justice in capital cases), the town's administration also had the obligation to maintain an armed company (Landmiliz) for the defense of the town.

Beside the already mentioned towns, for the period studied we have data on the activity of civil guards or shooting societies in over 70 rural localities with German population.

Introducere

După al Doilea Război Mondial, dar în special în deceniile trecute, în mai multe țări vest-europene, dar în primul rând în cele de limbă germană, suntem martori ai unei reînvieri a gărzilor civice. Serbările tradiționale ale orașelor din Germania sau Austria sunt de neînchipuit fără defilarea gărzilor civile înarmate, îmbrăcate în uniforme lor tradiționale. Vrem să subliniem de la început că în cazul serbărilor gărzilor, la reînvierea tradițiilor seculare nu se poate vorbi despre nuanțe militariste, ci doar despre revenirea la păstrarea tradițiilor civice ale orașelor.

În lucrarea sa de amploare despre istoria gărzilor cetățenești din Austria, regretatul autor Alexander Sixtus von Reden¹ vorbește despre 5 etape distincte. După Sixtus gărzile civile din Europa apuseană apar în sec. XII–XIV în orașele cu o dezvoltare economică deosebită. Aceste gărzi înarmate, alcătuite din rândul cetățenilor mai înstăriți, au stat în toate cazurile sub comanda primarilor. Prima garda civilă din Austria – Societatea Arcașilor (Bogenshützen-Gesellschaft) a orașului Klosterneuburg – a fost înființată la data de 18 februarie 1288 de către cetățenii urbei chemați să sprijine lupta prințului Adalbert I împotriva orașenilor din Viena. Un meșter trăgător (Schützenmeister) al orașului Viena a fost amintit în documente abia în anul 1305².

Este de remarcat un fenomen interesant între activitatea gărzilor civice și înființarea unor parcuri

orașenești din centrele urbane din Europa. Primele corelații de acest gen se pot observa în orașele din nordul Italiei în sec. al XIII-lea, unde cetățenii mai înstăriți se strâng în asociații pentru crearea unor grădini plasate în afara zidurilor cetății. Aceste asociații semi-militare sau cu caracter religios au stat sub patronajul Sfântului Sebastian. Sediul asociațiilor aflate în aceste parcuri situate în afara zidurilor au fost locuri ideale și pentru trageri cu arcuri... iar mai târziu pentru trageri cu arme de foc³.

A doua etapă în dezvoltarea gărzilor civile înarmate din Austria a fost perioada războaielor husite (1419–1434), apoi în timpul pericolului otoman (1529–1683). În aceste faze, pe lângă combaterea dușmanului extern, gărzile civile înarmate au fost atrase și în luptele religioase în perioada Războiului de 30 de ani. În timpul pericolului otoman din perioada primului asediu al Vienei, în anul 1529, o parte a membrilor Gărzii Cetățenești a fost deja înarmată cu arme de foc. Dintre cei 2.881 de membri ai gărzilor cetățenești din Viena, care, cu ocazia încoronării împăratului Ferdinand I în anul 1558, au defilat în fața împăratului, 960 au fost dotați cu arme de foc deosebit de moderne pentru epoca respectivă. În aceste decenii, pe lângă Gărzile Orașenești înarmate, un rol important a revenit Milițiilor Populare staționate sau organizate pentru apărarea granițelor de sud ale imperiului.

Etapă următoare a istoriei gărzilor cetățenești din Imperiul Habsburgic a constituit-o perioada domniei împăratului Carol VI și a împărătesei

¹ Reden 1987.

² Galler 1976.

³ Vezi Gotheim 1977.

Maria Terezia, când apariția gărzilor cetățenești a fost legată de conflictele militare permanente ale Imperiului cu turcii și de organizarea colonizărilor provinciilor recent cucerite. Aceasta etapă a fost caracterizată prin formarea gărzilor cetățenești, a milițiilor populare și a regimentelor de graniță în Banat. O scurtă excepție o constituie doar primii ani ai domniei lui Iosif II, când în afara regimentelor de graniță, a fost desființat prin ordonanțele imperiale restul gărzilor civice înarmate.

A patra etapă a istoriei gărzilor cetățenești se leagă de anii războaielor franceze din timpul lui Napoleon. Această etapă a fost caracterizată prin renașterea gărzilor cetățenești ale orașelor liber regești și ca ultimă etapă a activității banderilor nobiliare din istoria Ungariei.

După înlăturarea pericolului francez, atât activitatea gărzilor orașenești, cât și a banderilor nobiliare, a căror activitate se limita la nivelul comitatelor, s-a îndreptat tot mai mult spre „sfera internă”, precum cea a tragerilor și defilărilor tradiționale cu ocazia unor serbări locale și religioase. În anul 1840 autoritățile centrale au înregistrat toate organizațiile paramilitare din Imperiul Habsburgic, punându-le sub o comandă unică.

Ultima fază a gărzilor cetățenești înarmate din imperiu a fost înregistrată în timpul revoluției de la 1848–1849. La începutul revoluției, în cele mai multe orașe gărzile cetățenești tradiționale au fost desființate sau unite cu gărzile revoluționare recent înființate, care în așezările cu populații multietnice au fost organizate și pe baze naționale.

După cunoștințele noastre, prima gardă cetățenească din Ungaria a fost înființată în anul 1510 în localitatea Késmárk (azi Kežmarok în Slovacia)⁴, urmată de cea din Kőszeg în 1575, de cea din Selmečbánya în 1654 (azi Banská Stavnica în Slovacia) și cea de la Buda în anul 1669. Ele au fost urmate de cele din orașele Győr (1790?), Vác (1793), Sopron (1809)⁵ și Szeged (1741)⁶. Primele poligoane orașenești de tragere au fost amintite la Bratislava în anul 1439 și la Cluj în anul 1519⁷. Desigur, cu totul altfel a evoluat istoria gărzilor civile în fostele ținuturi aflate anterior sub ocupație turcească, cum era și Banatul. După cum vom vedea, conform celor relatate de istoricul Felix Milleker, prima miliție civică din Banat a fost semnalată în jurul anului 1730 în localitatea Vârșeș,

despre activitatea acesteia lipsind informațiile concrete⁸. În capitala provinciei, la Timișoara, în anul 1743 a fost semnalată existența unui restaurant cu un poligon de tragere care, chiar dacă indirect, confirmă activitatea unei gărzi cetățenești⁹.

Ideea înființării gărzilor cetățenești în orașele liber regești din Ungaria a apărut în timpul domniei împăratului Iosif al II-lea. Ele au fost chemate la menținerea ordinii și pazei orașelor în timpul războaielor cu turcii, când garnizoanele din aceste orașe au fost trimise pe front. Garda Cetățenească de la Buda cu 300 de oameni a fost subordonată direct comandamentului armatelor imperiale din Ungaria. Din subordinea Locotenentei Regale serviciul militar a fost preluat inițial de Garda Trăgătorilor, deja existentă, apoi de cele 7 companii formate din rândul cetățenilor de la Buda și din Pesta¹⁰. Politica inițiată de Iosif II a fost continuată și de urmașul său la tron, împăratul Leopold II. Consilierul noului suveran, Leopold Alois Hoffmann, a prezentat împăratului la data de 4 iulie 1790 actul intitulat „Proiectul privind organizarea Gărzilor Civice din orașele liber regești din Ungaria și în primul rând din orașele Buda și Pesta”. Aceste gărzi, ca și banderile nobiliare existente, urmau să fie recrutate dintre elementele loiale și ca unități să fie subordonate direct Curții imperiale. Organizarea acestor unități, cunoscute uneori și sub numele de Gărzi ale Trăgătorilor recrutate dintre cetățenii orașelor regești, își are începutul la mijlocul anului 1790. Fiind recrutate în marea majoritate a cazurilor din rândurile orașenilor germani sau sârbi, unitățile au urmărit realizarea unui echilibru de forțe față de banderile alcătuite din rândurile nobilimii maghiare¹¹. Neînțelegerile dintre vechile Gărzi ale Trăgătorilor precum și schimbările politice au dus la tergiversarea țărilor prevăzute în planul lui Hoffmann, iar în toamna anului 1790 chiar la suspendarea planului¹².

Gărzile cetățenești din Banat

Pe baza informațiilor furnizate de literatura de specialitate de până acum este deosebit de greu de stabilit când se poate vorbi despre apariția primelor formațiuni civile înarmate în Banat. Prima informație în acest sens poate fi considerată lucrarea

⁴ Schematismus 1888. Copia xerox a catalogului a fost pusă la dispoziția noastră de prof. Walter A. Schwarz de la Muzeul Militar din Viena.

⁵ Milleker 1930.

⁶ Molnár 1988, 76–119; Molnár 1992, 94–119; Bagi-Katkoné 1999, 592.

⁷ Kovács-Kiss 2001, 20.

⁸ Milleker *Werschetz*, I, 1886, 129.

⁹ Kakucs 2010, 476.

¹⁰ Molnár 1992, 101.

¹¹ Molnár 1992, 102.

¹² Magyarország története 1983, 64–65. Îl citează pe Mályusz Elemér, A magyarországi polgárság a francia forradalom korában. *A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve*, I, Budapest (1931), 243.

istoricului Czimer Károly¹³, care folosind relatarea istoricului Hatványi Mihály (numele civil Horváth Mihály) susține că în timpul asediului cetății Timișoara în 1551, trupele turcești au trimis bilețele în limba română prin care au cerut apărătorilor capitularea cetății. În literatura de specialitate este cunoscut faptul că în anul 1552 printre apărătorii cetății se număra și un detașament format din 200 de cetățeni înarmați ai orașului, care era din anul 1364 oraș liber regesc. Conducerea acestui detașament (aflat în rezervă în preajma asaltului general din 25 iulie) a avut în 25 iulie o întrevvedere cu căpitanul István Losonczy. În ceea ce privește scrisoarea în limba română, trebuie să amintim faptul că voievodul moldovean, Iliș Rareș (1531–1562), se afla cu un contingent în tabăra otomană. Solii voievodului, frații Pitar, au tratat cu Losonczy despre predarea orașului.

Desigur, ne lipsesc informațiile certe despre structura etnică a populației orașului Timișoara, care ne-ar explica de ce scrisoarea cu pricina a fost scrisă în limba română, deși uzanța cerea folosirea limbii latine de cancelarie a orașului (numai 15 documente rămase din perioada până în 1552). Cunoaștem faptul că nici comunitatea locuitorilor sârbi, stabiliți în jurul orașului în mod organizat, cu drepturi garantate de regalitatea maghiară, nu a dispus de drepturi administrative-militare de sine stătătoare. Din aceste motive trebuie să ținem cont și de varianta posibilă, că epistola trimisă ar fi fost una în limba spaniolă, adresându-se detașamentului spaniol, care reprezenta o greutate considerabilă în apărarea orașului asediat.

Mult mai bine este documentată existența unităților paramilitare din Banat la sfârșitul secolului XVII, recrutate mai ales din rândul populației sârbe și române. Astfel, este cunoscut faptul că în anul 1685 garnizoana sârbă din Arad a schimbat frontul, trecând de partea austrieșilor. Exemplul lor a fost urmat și de cei 5.000 de membri ai unităților aflate sub comanda căpitanului Petrovici Novac, staționate de-a lungul Mureșului, care în cursul anului 1687 au trecut în tabăra habsburgică. Trecerea unităților sârbești aflate mai înainte în slujba turcilor este dovedită prin faptul că în anul 1693 pe lângă trupele habsburgice sunt semnalate garnizoane sud-slave în cetățile din Szeged, Arad și Novi Sad, iar după 1702 la Vărădia de Mureș, Soimuș, Păuliș, Glogovăț-Vladimirescu, Pecica, Șemlacu, Nădlac, Cenad, Gyula, Ineu și Hălmașiu. Tot din anul 1702 avem știri despre o unitate compusă din 227 de membri ai Miliției Bulgare din Arad. Destul de incert este statutul unității mixte româno-sârbe din

Timișoara, unitate compusă din două companii, a cărei existență cercetătoarea M. M. Alexandrescu-Dersca-Bulgaru o datează în anii 1590–1591¹⁴. Istoricul Pesty Frigyes ne relatează despre prezența unei unități sârbe din Lugoj, care în anul 1688, împreună cu mica garnizoană otomană, a cedat fără luptă orașul trupelor habsburgice aflate sub comanda generalului Veterani¹⁵.

Un capitol nou în istoria milițiilor sârbești din Banat se deschide după încheierea păcii de la Passarowitz din anul 1718. Pentru asigurarea granițelor sudice ale provinciei recent ocupate, guvernatorul provinciei, generalul Mercy Florimund intenționa strămutarea trupelor sârbești de la fosta graniță de pe linia Tisa-Mureș spre malul Dunării. Fiindcă aplicarea acestui plan a întâmpinat rezistența deosebit de puternică a grănicerilor, pentru asigurarea controlului granițelor pe linia dintre Panciova-Biserica Albă și Orșova, Mercy a dispus înființarea unui corp format din 140 de infanteriști și 100 de cavaleriști. După 1722 aceste unități au fost sprijinite și de formațiunile semi-militare recrutate dintre locuitorii așezărilor strategice noi create și populate cu coloniști germani în aceste zone. În anul 1726, după unele surse deja în 1724, Mercy a creat primele unități ale trupelor grănicerești cu o capacitate de 4.200 de oameni, recrutați din rândul locuitorilor români și sârbi din zonele Timișoara-Ciacova-Odzaci (Serbia) și Ohaba-Mâtnic¹⁶. O unitate similară din orașul Timișoara este amintită într-o adresă a Administrației Provinciale din anul 1735, care cerea o listă nominală a acelor cetățeni din oraș, care pentru serviciile militare aveau dreptul de a ține acasă cai și armament¹⁷. Din actul amintit nu reiese cu claritate dacă a fost vorba despre servicii militare temporare sau permanente.

Între anii 1737–1739 atât milițiile sârbești, cât și alte formațiuni civile înarmate au participat la luptele împotriva trupelor otomane și la înăbușirea răscoalei populației române din Banat. Într-un rescript al administrației provinciale din luna mai 1738 au fost amintite unitățile voluntarilor din Banat – „Banatische Volänters” – integrate în Regimentul Cantacuzino¹⁸. În anul 1738 o grupare formată din 70 de cetățeni sârbi din Timișoara a participat la represaliile armatei habsburgice împotriva răsculaților români¹⁹. Din informațiile lui Felix Milleker reiese că în luna

¹⁴ Feneșan 2006, 173.

¹⁵ Pesty 1884.

¹⁶ Hitzinger 1817–1823, 11.

¹⁷ Baróti Adattár, II, 288.

¹⁸ Baróti Adattár, I, 188.

¹⁹ Marchescu 1941, 60.

¹³ Czimer 1893, 15–71, 196–229, 308–376.

ianuarie 1738 o Gardă Cetățenească înarmată, formată din 230 de cetățeni sârbi din Timișoara, apoi o gardă mixtă, formată din cetățeni sârbi, germani și maghiari din Timișoara, a fost trimisă spre zonele Vârșetului pentru a participa la luptele duse împotriva turcilor și a răsculaților români²⁰. Concomitent cu acțiunile militare amintite, Garda Cetățenească din Timișoara (Bürgergarde), precum și membrii Companiei Voluntarilor Bănățeni (Freie Compagnie – la Baróti „Banatische Volänters”) au asigurat paza și siguranța carantinei spitalelor improvizate în timpul ciumei din 1738 la Fântâna Pașei și la Pădurea Verde²¹.

Deoarece forțele paramilitare din Banat s-au dovedit a fi insuficiente în luptele cu turcii și cu răsculații români în anii 1738–1739, după terminarea conflictelor, autoritățile habsburgice, sub comanda comisarului imperial generalul baron Engelshofen, au plănuțit transferarea trupelor grănicerilor sârbi, staționate pe linia Tisa-Mureș, pe malul Dunării între Panciova și Palanca Nouă. Din cauza rezistenței grănicerilor sârbi aceste măsuri au întârziat, iar între anii 1746–1747 pentru asigurarea liniei Dunării și a Regiunii Miniere, autoritățile habsburgice au hotărât formarea unor unități paramilitare, denumite „Land Miliz”, recrutate din rândul populației germane. Această unitate cu o putere de un batalion a constituit în anul 1764 baza primului regiment de graniță. Înființarea regimentelor de graniță din Banat a fost precedată și de constituirea a 8 companii formate din veteranii armatei imperiale dislocați în localitățile Sefkerin, Jabuka, Panciova, Starcevo, Omoljica, Aga-Brestovăț, Plocicas și Kovin pe linia râurilor Timiș și Mureș²². Dislocarea și strămutarea grănicerilor sârbi de pe linia Tisa-Mureș spre nordul Dunării s-a încheiat prin publicarea la data de 12 noiembrie 1774 a privilegiilor pentru Districtul Militar Privilegiat Kikinda (Kikindaer Distriht), care a cuprins pe lângă Kikinda Mare, localitățile Franjova, Melence, Mokrin, Kikinda Mică, Beodra, Kuman, Taras, Josefovo (azi în Kanija) și Krstur. După un secol de existență, în anul 1870, acest district a fost încorporat în comitatul Torontal.

Paralel cu înființarea milițiilor din Banat, pe întregul teritoriu al imperiului au fost luate măsuri pentru formarea unităților de voluntari. Scopul acestor măsuri a fost contracararea pericolului iminent creat prin intrarea în decembrie 1740 a trupelor prusace în Silezia, în timpul conflictului militar izbucnit în cadrul războiului de succesiune

pentru tronul Austriei. În fața pericolului extern, la cererea împărătesei Maria Terezia, dieta maghiară din Bratislava convocată în anul 1741, pe lângă stocarea trupelor cu 13 batalioane de infanteriști și 15 de călăreți, a aprobat și înființarea unor corpuri de voluntari pentru perioada războiului. După încheierea păcii de la Aachen în anul 1748, mare parte a milițiilor recrutate în Banat a fost desființată, altele, între care și cele ale vânătorilor (Jäger-und Scharfschützen-Corps) precum și unele corpuri formate din voluntari croați și sârbi au fost păstrate²³.

Conform adresei din 1744 a administrației, un batalion al voluntarilor din Banat (Banatische Volontärs Bataillon) a fost pregătit pentru plecare spre câmpul de luptă²⁴. Din acest batalion făceau parte și soldații Schwerke Ioan și Dimitro Craiovan care, conform informațiilor unui act al administrației districtului Vârșet din anul 1745, au fugit în tabăra prusacă²⁵. În timpul războiului de succesiune a fost înființat și Batalionul Voluntarilor din Banat (Banatische Freibatalion), care, conform unui rescript al Curții de la Viena, a fost desființat la 29 ianuarie 1746. Pentru soldații batalionului care au vrut să slujească mai departe a fost permisă înrolarea într-o unitate combatantă²⁶. Ca și după războiul cu turcii din anii 1737–1739, din rândul foștilor combatanți-voluntari ai războiului de succesiune a fost recrutată marea majoritate a cnezilor și ober-cnezilor așezărilor române și sârbe din Banat în deceniile următoare²⁷.

Vorbind despre gărzile cetățenești înarmate din Banat din primele decenii ale secolului XVIII trebuie subliniat faptul că deja într-un contract din anul 1738, încheiat între Camera Aulică și companiile particulare pentru exploatarea și prelucrarea minereurilor (Gewerkschaften) a fost specificat că, în caz de pericol, ultimii erau obligați la asigurarea pazei și siguranței întreprinderilor. Una dintre aceste unități a fost acea Companie Minieră, (Bergschützen-Compagnie), înființată în decembrie 1738, care a fost aprobată și sprijinită financiar și de Camera imperială din Viena²⁸. Pe lângă compania de mai sus, în anii amintiți, pe teritoriul Banatului Montan au fost create o serie de alte formațiuni civile înarmate, chemate să asigure paza așezărilor miniere și a obiectivelor industriale. O astfel de unitate fusese cea aflată

²⁰ Milleker 1886, 106–107.

²¹ Hammer 2011, 40–41.

²² Milleker 1925 b; Roth 1988.

²³ Bánlaky 1928–1942.

²⁴ Baróti Adattár, I, 195.

²⁵ Baróti Adattár, I, 527.

²⁶ Baróti Adattár, I, 68.

²⁷ Feneșan 1996, 172.

²⁸ Baróti Adattár, I, 46.

sub comanda maestrului minier Hartenfels, care în primăvara anului 1738 cu cei 188 de oameni înarmați a încercat apărarea unităților economice, dar și a vieții locuitorilor din așezările miniere din Oravița, Ciclova și Moldova Nouă, amenințate atât de trupele otomane, cât și de răsculații români. Într-un raport din luna mai 1738, semnat de Hartenfels și de alți funcționari, trimis conducerii administrației Banatului, au fost semnalate următoarele formațiuni de apărare civilă înarmate:

- 40 de mineri (Bergschütze) sub comanda lui Hartenfels;
- 120 de înarmați, membri ai miliției Deutsche Landmiliz din Potoc, aflați sub comanda căpitanului Schmidt;
- o companie cu 80 de oameni;
- 40 de înarmați din Maidanpek;
- o companie sub comanda locotenentului Siricika în Moldova;
- o companie sub comanda maestrului Lemberger de la Dognecea²⁹.

De evenimentele din 1737–1739 se leagă ridicarea maestrului minier Hechxengarten din Sasca în rândul nobilimii în anul 1749, ca răsplată pentru faptele sale din timpul războiului, când în fruntea unei unități formate din mineri a respins atacul răsculaților veniți din Maidanpek³⁰.

Sursele vremii dovedesc că membrii gărzilor cetățenești înarmate au provenit din rândul minerilor și a muncitorilor de la furnalele și atelierele de prelucrare a metalelor. Că activitatea lor nu se limita numai la perioada anilor 1737–1739 ne dovedește o cerere din anul 1740 prin care minerii din „Bergschütz“ cereau ca timpul pentru exercițiile militare și de tragere să fie recunoscut și plătit ca timp de muncă în subteran³¹. Menținerea formațiunilor civile înarmate și după anii 1737–1739 a fost cerută atât de pericolul otoman, cât și de stabilitatea provinciei amenințată permanent de atacurile lotrilor. De exemplu, din cauza lotriei a fost nevoie să fie înființate în anul 1757 unități civile înarmate în localitățile miniere Sasca și Moldova. Pe lângă aceste unități exista și o formațiune înarmată a minerilor numită „Bergschütz“. În rubricile contabilității minelor din Sasca din anul 1760, pe lângă cheltuielile generale, se găsește o rubrică cu o sumă de 80 de florini pentru trageri: „Freischiesgelder“. Raportate pentru întreaga Zonă Montană sumele pentru trageri se ridicau la 281 de florini³².

Din timpul războiului cu turcii din anul 1789, avem informații despre mai multe unități formate

din rândul locuitorilor sârbi ai Districtului Militar Privilegiat Kikinda Mare. Cea denumită „Banater Freipartisten Corps“ a participat activ la luptele din jurul localității Smederevo³³. După înlăturarea pericolului otoman, autoritățile habsburgice au dizolvat repede aceste unități. Pe lângă Districtul Militar Privilegiat Kikinda unități similare au fost organizate și pe teritoriul Banatului Montan. Cea mai numeroasă, cu 600 de înarmați, a fost cea din Reșița organizată de inspectorul silvic cameral Beckmann din ordinul Consiliului Militar din Viena (Hofkriegsrat), care suporta jumătate din cheltuielile necesare pentru întreținerea trupei³⁴.

În cazul așezărilor miniere din Banat menținerea unităților de apărare, formate din rândul populației civile, a fost necesară și în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, din cauza incursiunilor bandelor de hoți, care au avut bazele pe teritoriul controlat de turci, în sudul Dunării. În luna septembrie a anului 1779, o astfel de ceată a pârjolit localitatea Mehadia și a jefuit locuitorii din Moldova-Nouă³⁵. În anul 1775, locuitorii înarmați din Lugoj au organizat mai multe expediții pentru nimicirea bandelor de hoți, care au periclitat viața normală a orașului și a localităților înconjurătoare³⁶.

Gărzile Cetățenești și Banderiile Nobiliare din Banat în timpul războaielor napoleoniene

A doua fază importantă a înfloririi milițiilor populare și a banderiiilor nobiliare din Banat se situează în perioada îndelungată a războaielor franceze. La lucrările Dietei maghiare, convocată la Bratislava în toamna anului 1796 pentru sprijinirea Curții habsburgice în fața pericolului francez, au participat deja și delegațiile celor trei comitate bănățene recent reînființate. Despre ajutorul concret al acestora pentru Curtea din Viena s-a discutat pentru prima oară la o întâlnire a reprezentanților nobilimii convocată de comitele suprem al Timișului, Mihály Splényi József, ținută la data de 23 iunie 1797 în orașul Timișoara. La această întâlnire reprezentanții comitatelor Arad, Csongrád, Békés, Cenad, Timiș, Caraș și Torontal au hotărât înființarea a două corpuri. Comanda corpului format din nobilimea comitatelor Békés, Cenad, Timiș și Torontal urma să aibă comitele de Timiș, Lovász Zsigmond, secondat de reprezentantul comitatului Torontal, Écskai Lázár Ágoston în calitate de căpitan și un alt nobil, numit Posfay, din Caraș în calitate de căpitan adjunct. Celălalt

²⁹ Feneșan 1973, 165–185.

³⁰ Das Banat 2011, 548.

³¹ Wessely 1937, 55, 76.

³² Kadan 1940, 67.

³³ Borovszky *Torontál*, 431.

³⁴ Schreiber 1943, 190.

³⁵ Szentkláray 1870, 378–379.

³⁶ Iványi 1907.

corp urma să fie format din insurgenții comitatelor Arad, Csongrád și Caraș³⁷. Unitatea formată din 265 călăreți din comitatul Timiș a ajuns în tabăra militară aflată în jurul orașului Szombathely, însă după încheierea păcii de la Basel și Campo-Formio la 17 octombrie 1797, această unitate s-a reîntors în Banat fără a participa la acțiunile militare. Tot fără luptă s-au întors în Banat și cele trei companii de pedestrași și o companie de călăreți ale comitatului Timiș, care în timpul insurgenței din anul 1800 au ajuns până la Wien-Neustadt. Trupele nobiliare pregătite pentru a treia insurecție, votată la Dieta din Bratislava în septembrie 1805, au rămas acasă, deoarece după bătălia de la Austerlitz și ocuparea Vienei de către trupele franceze, împăratul Francisc I al Austriei a cerut pace și la 26 decembrie a semnat cu Napoleon tratatul de la Bratislava. După informațiile lui Szinyei József, la acțiunea nobiliară din anul 1805 a participat și viitorul primar Josef Klapka – atunci în vârstă de 18 ani – în calitate de ofițer al Corpului de Cavalerie al Gărzii Cetățenești din Timișoara, care în timpul insurecției a făcut parte din Banderia Comitatului Timiș³⁸. Pentru meritele sale deosebite, Klapka a fost numit căpitan al Corpului de Cavalerie al Gărzii Cetățenești din Timișoara³⁹. În anul 1809, când trupele garnizoanei au fost trimise pe front, Klapka, în calitate de comandant al Gărzii Cetățenești în rang de maior, a asigurat paza orașului și a tezaurului imperial depozitat în oraș. Pe lângă activitatea sa de comandant al gărzii orașenești merită să mai adăugăm și faptul că Josef Klapka, în rang de colonel adjunct, a reprezentat pe propriile cheltuieli garda orașului la consfăturile gărzilor orașelor liber regești din Ungaria în anul 1816, consfătuire convocată de arhiducele Joseph la Buda⁴⁰.

Rolul dietelor ca instanțe pentru proclamarea insurecțiilor nobiliare și greutățile administrative puse de comitate în calea organizării banderilor au demonstrat deja ineficiența militară a acestui sistem de apărare al imperiului. În urma hotărârilor dietei din anul 1808 Curtea de la Viena a obținut aprobarea ca în caz de nevoie în următorii 3 ani să proclame fără aprobarea dietei organizarea insurecțiilor. Acest prilej s-a ivit deja în anul 1809, când la ordinul împăratului Franz I, arhiducele Joseph a proclamat insurecția generală⁴¹. Sistemul insurecțional (Landwehr) instituționalizat cu această ocazie va rămâne în vigoare până în anul 1852.

³⁷ Hermán 1911.

³⁸ Szinyei; Borovszky *Temes*, 375.

³⁹ ANRSJT, *Fond Colecția Documente Muzeul Banatului*, nr. 794.

⁴⁰ Berkeszi 1900 a, 14–16.

⁴¹ Szilágyi 1898.

În timpul insurecției nobiliare din anul 1809 banderia comitatului Timiș, formată din 139 de voluntari nobiliari, a ajuns în timp pe front și a participat la bătălia de lângă Győr și s-a reîntors în Banat numai după încheierea păcii cu francezii⁴². Informații sporadice avem despre participarea contingentului nobiliar din Torontal, compus din 591 de persoane, aflate sub comanda nobilului Lázár Lukács⁴³. Deținem mai multe informații despre desfășurarea insurecției nobiliare din comitatul Caraș în anul 1809. În acest an au participat la insurecție 88 de nobili din comitat. Insurgenții care dintr-un anume motiv nu puteau să participe personal la expediția militară, puteau să trimită un înlocuitor sau să se răscumpere de la serviciu. Insurgenții din Caraș, aflați sub conducerea ofițerilor D'Elle-Vaux László, Hoffmann Antal și Czompó Mihály, împreună cu cei din Arad și din Timiș au pornit spre locul de adunare al insurgenților bănățeni, aflat în comitatul Torontal. La începutul lunii mai, pentru exercițiul comun, toate contingentele amintite s-au adunat în tabăra comună de lângă localitatea Giarmata, de unde la 15 mai au pornit spre Viena, participând în zilele de 21–22 mai la luptele de lângă Aspern. În timpul bătăliei de la Győr, insurgenții din Banat s-au aflat în tabăra lor de lângă Szöny. La începutul lunii iulie regimentul din Torontal a participat la unele ciocniri cu francezii în care s-au remarcat: sergentul Lechner, caporalul Krasznetz, precum și soldații Varga și Radezky. De menționat este faptul că dintre cei 170 de călăreți din Caraș marea majoritate a soldaților de rând au fost români. Pe lângă insurgenții din Caraș, 103 persoane, mai ales funcționarii din zonele montane, dar și medicii și moșierii au livrat pentru întreținerea armatei 730 de măsurii de grâu, 140 de seară, 805 de ovăz și 949 de cucuruz⁴⁴. În scopul introducerii limbii maghiare la exercițiile gărzilor nobiliare istoricul și scriitorul Percsényi Nagy László (1768/1771?–1824), funcționar al comitatului Arad, a tradus din limba germană în limba maghiară regulamentul exercițiilor⁴⁵.

Deosebit de interesant este cât de mare a fost ecoul războaielor franceze în viața românilor din Transilvania și Banat, precum și participarea numărului de voluntari la aceste lupte. Astfel, voluntarii români din comitatele Arad, Békés și Cenad au fost organizați de Vasile Georgevici (1764–1826), Constantin Lucacec și Moise Nicoară (1784–1861)⁴⁶. Martor ocular

⁴² Hermán 1911.

⁴³ Borovszky *Torontal*, 450.

⁴⁴ Schiff 1916.

⁴⁵ Percsényi-Nagy 1809.

⁴⁶ Boçșan et alii 1994, 41.

al evenimentelor, cronicarul Nicolae Stoica de Hațeg (1751–1833) relatează despre preotul Vasile Georgevici din Cerneteaz, care a recrutat 150 de voluntari și și-a manifestat dorința de a participa personal la luptele împotriva francezilor. După câțiva ani, în preajma luptelor din anul 1811, Vasile Georgevici a adunat peste 1.400 de dezertori din armata imperială, convingându-i să se întoarcă la unitățile lor. Mai mult, în fruntea dezertorilor din jurul Timișoarei, Vasile Georgevici s-a deplasat personal la Viena. Pentru meritele sale deosebite, preotul din Banat a fost primit în audiență de împăratul Franz I⁴⁷. Străduințele lui Vasile Georgevici au avut efecte pozitive și asupra carierei preoțești. Pe lângă ordinele imperiale, în anul 1814, preotul din Cerneteaz a fost numit de împăratul Franz I locțiitorul episcopului Constantin Șuboni din Timișoara⁴⁸. Alături de aportul lui Vasile Georgevici poate fi amintită și contribuția comerciantului Petru Malinița din Mehala, care a plătit o sumă de 2.029 de forinți pentru sprijinirea războiului, dar și a episcopului Petru Joanovici Vidak, care a preluat cheltuielile de înzestrare ale unui călăreț⁴⁹.

Gărzile civile din Banat în timpul revoluției din anii 1848–1849

Ideea înființării Gărzilor Naționale (punctul 5 din cele 12 cereri înaintate de Cercul Opoziției din Ungaria) a fost formulată în preajma izbucnirii revoluției la adunarea opoziției din capitala Ungariei în 12 martie 1848. Înființarea gărzilor a fost votată după discuții controversate abia la ședințele Dietei de la Bratislava în primăvara anului 1848 ca Legea nr. XXII. În urma izbucnirii revoluției, în noaptea de 15 spre 16 martie 1848, la propunerea Comitetului pentru menținerea ordinii au fost înarmați cetățenii din Pesta, urmași în data de 17 de cei din Székesfehérvár și în 18 de cei din Szeged. Înarmarea populației civile din Timișoara a fost inițiată de autoritățile foarte conservative ale comitatului, cu scopul evident de a controla activitatea lor⁵⁰. În Timișoara, ca și în celelalte centre urbane din Ungaria, membrii gărzilor naționale au fost recrutați din rândul burgheziei. Garda Națională din Timișoara a fost înzestrată la sfârșitul lunii martie cu 200 de puști⁵¹.

La Timișoara, ca și în cazul celorlalte orașe libere, exista o tensiune destul de mare între membrii

Gărzilor Naționale recent înființate și între Gărzile Cetățenești deja existente. Gărzile tradiționale, formate dintre cetățenii mai înstăriți, s-au opus cu vehemență desființării statutelor vechi, insistau pentru folosirea uniformelor pompoase și s-au opus cu îndârjire ideii de unire cu gărzile naționale recent înființate. Opoziția îndelungată a gărzilor vechi a fost anulată prin intervenția categorică a primului ministru al guvernului, Batthyány Lajos. Dintr-un raport al lui Vukovics Sebő din 25 martie 1848, adresat primului ministru Batthyány Lajos, reiese că Garda Națională din Timișoara a avut 370 de membri⁵².

La Timișoara, ca și în Arad, Gărzile Cetățenești vechi au fost organizate pe bază națională, pe când gărzile recent înființate au refuzat acest mod de organizare. Dintr-un raport al lui Vukovics Sebő aflăm „că membrii gărzilor vechi nu s-au gândit la desființarea unităților, din contră, au făcut o propagandă intensă pentru recrutarea noilor membri și pentru împiedicarea activității noilor gărzii înființate”⁵³. În dorința ameliorării rezistenței membrilor vechi ai gărzilor tradiționale, într-o scrisoare a autorităților locale semnată în frunte cu primarul Johann Nepomuk Preyer adresată primului ministru Batthyány Lajos, s-a propus recunoașterea structurilor anterioare ale gărzilor. În răspunsul său din 6 iulie 1848 Batthyány a refuzat recunoașterea statutelor anterioare ale gărzilor vechi, cerând integrarea lor în structurile gărzilor naționale recent înființate⁵⁴. În cazul Timișoarei, Batthyány a permis doar păstrarea independenței Gărzii Studențești, formată din rândul elevilor Seminarului Catolic și ai Facultății de Filozofie, ultima existentă între 1841–1848, deoarece statutul lor a fost aprobat de Ministerul Culturii deja la data de 13 mai 1848⁵⁵.

În contradicție cu organizarea rapidă a gărzilor naționale din orașele mai mari, în cazul majorității comitatelor înființarea noilor gărzii a fost mai anevoioasă. Teama principală a locuitorilor comitatelor Timiș și Torontal a constituit-o faptul că autoritățile pot să impună un serviciu militar asemănător cu cel al locuitorilor regimentelor de graniță. Cât de mare a fost frica de serviciul militar ne dovedesc memoriile lui Ormós Zsigmond, martor ocular al evenimentelor, conform cărui, în preajma alegerilor parlamentare din vara anului 1848, locuitorii satelor românești au refuzat ca numele lor să fie trecut pe listele de alegători, fiind convinși că

⁴⁷ Cosma 1938.

⁴⁸ Stoica 1981, 300.

⁴⁹ Hermánn 1911, 30–34.

⁵⁰ Urbán 1973, 17.

⁵¹ Urbán 1973, 18.

⁵² Urbán 1973, 51.

⁵³ Urbán 1973, 64.

⁵⁴ Urbán 1973, 64.

⁵⁵ Urbán 1973, 76.

cei de pe liste vor fi chemați la serviciul militar⁵⁶. Organizarea gărzilor naționale din Caraș s-a limitat la așezările miniere. Înarmarea lor s-a făcut cu doar cele 247 de puști învechite pe care conducerea comitatului le-a obținut de la comandamentul militar din Timișoara. Asemănător de slabă a fost și înarmarea gărzilor naționale din Timiș și Torontal, al căror număr s-a ridicat la începutul verii anului 1848 la 500–600 de oameni⁵⁷.

În cazul comitatului Caraș organizarea gărzilor naționale a fost împiedicată și de interpretarea prevederilor Legii nr. XXII din 1848. Dacă în luna iunie 1848 primul ministru și ministrul finanțelor au interpretat legea în sensul ca gărzile să fie organizate pentru a asigura activitatea industrială în zona montană, în schimb Consiliul de Război de la Viena a cerut scutirea minerilor și a muncitorilor de la furnale de la obligațiile militare⁵⁸. Problema legată de organizarea gărzilor din Caraș a fost complicată și de atitudinea vechilor formațiuni înarmate ale minerilor, cunoscute sub numele de „Berg Militz”, care refuzau categoric încadrarea lor în noile gărzi create⁵⁹. Marea majoritate a membrilor din gărzile vechi, formate conform legilor din anul 1808, au provenit din rândul administrației minelor și a furnalelor. Aceste unități au fost desființate în luna mai 1848 prin ordinul comisarului guvernului maghiar, Vukovics Sebő. Membrii noilor unități formate în vara anului 1848 în localitățile Oravița, Reșița, Bocșa Germană și Dognecea au provenit 70% din rândul minerilor și al muncitorilor de la furnale⁶⁰. Înarmarea acestor gărzi a fost sub nivelul cerințelor. În ciuda insistențelor repetate ale guvernului de la Budapesta, autoritățile militare din Timișoara au refuzat consecvent înarmarea gărzilor recent înființate. Acestea din urmă au dispus în vara anului 1848 de cele 5.000 de lănci fabricate la uzinele din Reșița⁶¹.

În comitatul Caraș, la fel ca în marea majoritate a comitatelor cu populație nemaghiară, formarea gărzilor naționale a fost boicotată în vara anului 1848. Conform jurnalului funcționarului cameral Ungváry János din Lugoj, în vara anului 1848 pe lângă Lugoj și Făget gărzile naționale au fost organizate doar în câteva localități cu populație germană. În localitățile românești nu au fost organizate gărzi naționale⁶².

La sfârșitul lunii aprilie 1848, în luptele cu răsculații sârbi sprijiniți de armata imperială în comitatul Torontal, au apărut tot mai des gărzile naționale maghiare din comitatele vecine și îndepărtate. Luptele între sârbi și gărzile naționale maghiare din Banat au polarizat și mai mult contradicțiile naționale, la fel și luptele dintre armata imperială și cea maghiară din zonă. După ordinul din 13 iunie 1848 al lui Mészáros Lázár, ministrul de război al guvernului revoluționar maghiar, gărzile naționale din Cenad, Békés și Arad au fost trimise în taberele militare din Timiș și Torontal. La aceste lupte au participat și gărzile naționale din Timișoara și Lugoj. În ultimele luni ale anului 1848 atât trupele imperiale aflate sub comanda generalului Georg Rukavina din Timișoara, cât și unitățile regimentelor de graniță din Banat au dezarmat marea majoritate a gărzilor naționale fidele guvernului revoluționar maghiar. O parte dintre membrii acestora s-au înrolat în unitățile honveziilor. Conform statisticilor din toamna anului 1848 numărul celor înrolați în gărzile naționale maghiare în Banat era: în Caraș 530 de persoane, în Banatul Montan 1006, în Timiș 5026, în Torontal 700, iar în orașul Timișoara 400 de persoane. Cei din comitatul Caraș se aflau inițial sub comanda căpitanului de rezervă Asbóth Lajos, apoi a maiorului de rezervă Brukenthal Mihály. Cei din Timișoara au fost sub comanda maiorilor de rezervă Gundar Hiller, apoi Bajzát Bertalan, iar după 24 august au fost conduși de Parcsetics Zsigmond și Vukovics Mihály. Trupele călare din comitatele Caraș, Timiș și Torontal s-au aflat sub comanda maiorilor în rezervă Lukács János și Rohonczy Lipót.

După înăbușirea revoluției de la 1848–1849, în timpul războiului italo-francezo-austriac din anul 1859, autoritățile imperiale nu au reușit să găsească voluntari necesari din Banat pentru formarea unității „Banater Freikorps”⁶³.

Gărzile Cetățenești și Gărzile Naționale organizate în toamna anului 1918 au fost formate pe bază națională și au fost create la început atât pentru asigurarea ordinii și a siguranței populației civile în lunile tulburi ale destrămării monarhiei, cât și în scopul reorganizării teritoriale care a urmat. Pentru o scurtă perioadă, o excepție au fost gărzile din Timișoara asupra istoriei cărora vom reveni mai târziu. Prin punctul 8 din Capitolul V al hotărârii Comitetului Național Șvăbesc (Schwäbische Nationalrat) întrunit la 18 decembrie 1918 în Timișoara, delegații din 138 de localități din Banat și din Bačka au cerut dreptul de a înființa – după

⁵⁶ Urbán 1973, 32; Miklóssik 2013, 26.

⁵⁷ Urbán 1973, 33, 62.

⁵⁸ Urbán 1973, 59.

⁵⁹ Urbán 1973, 65.

⁶⁰ Urbán 1973, 59.

⁶¹ Urbán 1973, 104.

⁶² O.SZ.K. Kézirattára, Oct. Hungarica, 466/52.

⁶³ Lay 2001, 196.

modelul elvețian – propriile miliții (Volksmiliz gleich dem Milizsystem der Schweiz)⁶⁴.

Gărzile Cetățenești și Societățile de Tir în orașele libere și în alte localități din Banat

Atât Gărzile Cetățenești înarmate, cât și Societățile de Tir organizate în orașele libere, apoi în localitățile rurale din Banat, au defilat în ținută de paradă cu ocazia procesiunilor organizate de Ziua Domnului, cunoscută și ca Joia Verde (Grüne Donnerstag), la ziua de naștere a împăratului și la cea a împărătesei, la sfințirea drapelului, cu ocazia înmormântării unui coleg decedat și la unele serbări religioase. În lipsa pompierilor sau împreună cu pompierii voluntari, membrii gărzilor civice au participat la combaterea incendiilor și a catastrofelor naturale. Chiar dacă locuitorii satelor bănățene au fost deosebit de mândri de gărzile civile, până în zilele noastre lipsește o prelucrare științifică a istoriei acestor formațiuni. Din aceste motive, chiar dacă am încercat să adunăm cât mai multe date referitoare la istoria gărzilor civice și a societăților de tir din Banat, suntem conștienți că lucrarea noastră nu poate să reflecte complexitatea acestor formațiuni existente în regiune.

Bacova, Bakowa, Bakóvár

Înființarea Societății de Tir din Bacova, „Bakóvári Lövész Csapat”, a fost înregistrată în anul 1875. În anul 1893 societatea va lua numele de „Bakóvári Lövészegylet”⁶⁵.

Bencecu de Sus, Deutschbencsek,

Németbencsek, Felsőbencsek

Despre înființarea unei Societăți de Tir din Bencecul de Sus avem informații din anul 1887.

Bethausen, Bethlenháza

Societatea de Tir din localitatea Bethausen, formată din 50 de trăgători, a fost înființată în anul 1905.

Bocșa, Bokschan, Boksabánya

În anul 1760 Johann Peck și Michael Brandenburger, arendașii minelor și atelierelor camerale din localitate, au cheltuit 10.000 de florini pentru organizarea și dotarea unei unități înarmate – „Werkwehr” – înființată pentru apărarea localității⁶⁶. Cât de necesare au fost aceste investiții ne arată evenimentele din septembrie a anului 1779, când bandele de tâlhari, care cu câteva zile

mai înainte au pârjolit localitatea Mehadia, au atacat și au jefuit și Bocșa. În anul 1870, pe lângă restaurantul Izvor (Bründl), StEG-ul a construit pentru trăgătorii organizați un pavilion de tragere în stil elvețian⁶⁷.

Biled, Billéd

Societatea de Tir din localitatea Biled a fost înființată în anul 1790⁶⁸. O fotografie din anul 1908 ne prezintă uniforma și armamentul societății⁶⁹.

Bobda, Papd

Societatea de Tir din Bobda, sub numele de „Bobdai Lövészegylet”, a fost înregistrată în anul 1868⁷⁰.

Ciacova, Tschakowa, Csákova

După informațiile furnizate de istoricul Felix Milleker, Societatea de Tir din Ciacova a fost înregistrată în anul 1867 sub numele de „Csakovaer Schützenverein”. Informațiile lui Milleker sunt confirmate și de ziarul *Temesvarer Zeitung* din 29 iulie 1868, care a relatat despre serbările organizate în Ciacova cu ocazia unui concurs al trăgătorilor. Articolul citat amintește de maistrul trăgătorilor (Schützenmeister) Clermont și de consilierul trăgătorilor (Schützenrat) Ferdinand⁷¹. Conform Registrului Asociațiilor din Ungaria (A Magyarországi Egyesületek Adatbázisa), Societatea de Tir din Ciacova (Csákovai Lövészegylet) a fost înregistrată în anul 1869⁷². În anul 1886 a fost sfințit drapelul gărzii. Dintre comandanții gărzii sunt cunoscute numele directorului școlii Stefan Weber, în anul 1908, Johann Batsch și Anton Hoffmann, în anul 1912. Din anul 1909 se păstrează o fotografie a gărzii cu patroana drapelului, doamna Marossy Mária⁷³.

Lenauheim, Csatád

Societatea de Tir din Lenauheim a fost înregistrată în anul 1884 sub numele de „Csatádi Lövészegylet”⁷⁴.

Aluniș, Traunau, Cseralja

Societatea de Tir din localitate a existat din anul 1868. Garda desființată în anul 1898 a fost reînființată cu 93 de membri în anul 1914⁷⁵.

⁶⁷ Szentkláray 1898, *Boksabánya*.

⁶⁸ Das Banat 2011, 72.

⁶⁹ Heimatbuch 1980.

⁷⁰ Adatbázis 2005.

⁷¹ Milleker 1930, 113; *T.Z.*, nr. 73 (1868).

⁷² Adatbázis 2005.

⁷³ Merschdorf 1997, 286, 621–622.

⁷⁴ Adatbázis 2005.

⁷⁵ Das Banat 2011, 597.

⁶⁴ Hügel 1968, 154–155.

⁶⁵ Adatbázis 2005.

⁶⁶ Schreiber 1943, 71.

Ciclova Montană, Tschiklova, Csiklóbánya, Német-Csiklova

Societatea de Tir a localității montane a fost înregistrată în anul 1874 sub numele de „Csiklóbányai Lövészegylet”⁷⁶.

Deta, Detta

Conform datelor furnizate de istoricul Büchl Antal (1908–1980), în scopul autoapărării locuitorii din Deta au organizat în anul 1788 o gardă înarmată, recrutată din rândul bărbaților cu stagiul militar executat. Cancelaria habsburgică a aprobat activitatea acestei gărzi abia în anul 1791. După îndepărtarea pericolului otoman și consolidarea siguranței în Banat Societatea de Tir din Deta a avut un simplu rol de paradă⁷⁷. Desființată probabil după înăbușirea revoluției din 1848–1849, trăgătorii din Deta își vor reorganiza societatea în anul 1888 sub numele de Societate de Tir (Dettai Lövészegylet)⁷⁸.

Dolaș, Dolatz, Dolác, Dóc

Societatea de Tir a locuitorilor având numele de „Doláczi Lövészegylet” a fost înregistrată în anul 1867⁷⁹.

Știuca, Ebendorf, Csukás

În paginile web din Germania ale foștilor locuitori din Știuca este amintită – fără date precise – existența unei gărzi înarmate⁸⁰.

Banatski Despotovac, Ernesthausen, Ernőháza, Ernesztháza

Conform Registrului Asociațiilor din Ungaria, Societatea de Tir denumită „Ernesztházi Lövészegylet” a fost înregistrată în anul 1863⁸¹.

Făget, Fatschet, Facset

Despre existența unei Gărzi Civile din Făget, înființată în primăvara anului 1848, ne informează cronicarul evenimentelor din jurul Lugojului, funcționarul cameral Ungváry János⁸².

Biserica Albă, Bela Crkva, Weisskirchen, Fehértemplom

Conform ordinelor autorităților superioare, funcționarul districtual Christoph Kantwig a organizat din rândul locuitorilor germani din Biserica

Albă o gardă înarmată în vara anului 1738⁸³. La 5 mai 1768, cu ocazia vizitei în localitate a lui Iosif II, viitorul suveran a fost salutat pe lângă cele 4 companii militare și de 400 de mineri înarmați⁸⁴.

În Banat, primele unități înarmate ale cetățenilor au fost organizate în orașele cu anumite privilegii. Prima localitate din Banat căreia în anul 1777 i s-a acordat privilegiul unui oraș liber a fost Biserica Albă. Cu câțiva ani înainte, în anul 1775, localitatea a devenit sediul comandamentului Batalionului Grăniceresc Româno-Illir. Exceptând perioada 1777–1782, între anii 1777–1792, locuitorii cu drepturi cetățenești ai localității libere militare Biserica Albă (Privilegierte Militärkommunität Weißkirchen) au fost scutiți de serviciul militar. Cu începere din anul 1777 din rândul acestor locuitori a fost alcătuită o companie înarmată (Schützenkorp), formată din 100 de pedestrași. Uniforma lor era compusă dintr-un sacou verde cu guler roșu, vestă și pantaloni de culoarea paiului, cizmă și cască triunghiulară (Tschako) cu pene verzi și albe. Gardiștii au fost înarmați cu carabine, ofițerii cu sabie. Garda a fost subordonată primarului localității. Înainte de 1787 atât sediul, cât și poligonul de tragere al gărzii s-a aflat în cartierul orașului denumit „Prinzentale”. În timpul războiului cu turcii din anul 1787, ministerul de război din Viena a suspendat atât privilegiile anterioare ale orașului, cât și activitatea gărzii cetățenești. După istoricul Felix Milleker, fără a reînființa vechea gardă, în anul 1798 unii cetățeni ai orașului au preluat obiceiul tragerilor de tir în poligonul lor de lângă restaurantul „Kirchen”, mai târziu la „Schwarzen Adler”⁸⁵.

Conform hotărârii imperiale din august 1808, în Biserica Albă au fost întemeiate două companii ale gărzilor cetățenești, numite „Schützen Korp” sau „Landwehr Kompanie”, ale căror drapele au fost sfințite la 30 aprilie 1809. Patroana drapelului a fost Barbara Weber, soția primarului. Inscripția drapelului: „*Treu bis zum Grabe ! Wir siegen oder sterben für Gott! dem Kaiser! Und das Vaterland!*” (*Devotați până la moarte! Noi biruim sau murim pentru Dumnezeu! Pentru Împărat! Și pentru Patrie!*). În anul 1808 membrii Gărzii Cetățenești, în frunte cu comandantul lor, căpitanul Josef Schmitz, au participat la înăbușirea mișcării sârbilor din Kusić, care au simpatizat cu francezii⁸⁶. Cu ocazia vizitei împăratului Franz I la Biserica Albă în 1817, Garda Cetățenească,

⁷⁶ Adatbázis 2005.

⁷⁷ Muzeul Orașenesc Deta, *Fond Büchl Antal*.

⁷⁸ Adatbázis 2005.

⁷⁹ Adatbázis 2005.

⁸⁰ Lay 1999.

⁸¹ Adatbázis 2005.

⁸² O.SZ.K. Kézirattár, Oct. Hungarica, 466/52.

⁸³ Baróti Adattár, II, 28.

⁸⁴ Borovszky *Temes*, 425.

⁸⁵ Milleker 1927, 14.

⁸⁶ Böhm 1905, 126, 130.

sub comanda căpitanului Schönborn, a defilat în fața împăratului. În anii de după 1817 garda înarmată din Biserica Albă a fost desființată. Imaginea acestei gărzi aliniată în fața orașului se păstrează pe o diplomă a unei bresle locale eliberată în anul 1826⁸⁷. Garda Cetățenească, reînființată în anul 1838, a avut sediul în restaurantul „La Vânătorul Verde” (Grünen Jäger). Acest corp a devenit nucleul Gărzii Naționale din Biserica Albă, care în anul 1848 număra 1.800 de persoane și care, sub comanda lui Franz Maderspach, a respins la 19 august asediul trupelor sârbești. În aceste lupte, trupele lui Maderspach au fost înzestrate cu tunuri de 3, 6 și 18 funți fabricate la Reșița⁸⁸.

Garda Cetățenească desființată după înăbușirea revoluției a fost reînființată abia în anul 1855 ca Societatea de Tir din Biserica Albă. Noul sediu și poligonul de tragere al gărzii s-au aflat în pădurea de lângă Nera. La 19 septembrie 1869 sediul gărzii a fost mutat într-o clădire cu poligon de tragere special, unde a rămas până la desființarea ei.

Conform Registrului Asociațiilor din Ungaria, Societatea de Tir din Biserica Albă intitulată „Fehértemplomi Lövészegylet” a fost înregistrată în 1872, schimbând numele în 1877 în „Fehértemplomi Polgári Lövészcsapat”⁸⁹. În cinstea centenarului ridicării orașului la rang de oraș liber regesc, sărbătorit în luna septembrie 1872, Societatea de Tir a organizat un concurs de tragere. Următorul concurs cu o participare mai numeroasă a fost organizat la sfințirea drapelului, în 15 septembrie 1876, iar mai apoi în anul 1899 cu ocazia serbărilor legate de aniversarea centenarului gărzii. După cum am văzut, prima gardă civilă a orașului a fost înființată în anul 1777; peste zece ani, în 1787, odată cu suspendarea privilegiilor orașului a fost suspendată și activitatea gărzii (până în anul 1798). După relatarea istoricului Felix Milleker, în anul 1904 cei doi trăgători ai societății – Johann Albach și Franz Bauer – au obținut rezultate deosebite la tragerile locale și naționale⁹⁰. Cu ocazia inundațiilor catastrofale din vara anului 1877, membrii Societății de Tir au activat în colaborare cu pompierii împotriva catastrofei naturale.

Schematismul din anul 1888 datează înființarea Societății de Tir „Fehértemplomi Lövészegylet” din Biserica Albă în anul 1855. În acest caz este vorba despre reînființarea gărzii desființate după înăbușirea revoluției din 1848–1849. Conform datelor din anul 1888, primul maestru trăgător a

fost Bauer Franz, iar maistrul secund Ritter Eduard. Membrii au fost amintiți nominal: Albach Johann, Arnold Anton, Bauer Franz, Bauer Carl, Blaschuty Anton, Bocșaner Demeter, Becker Mathias, Bandl Adalbert, Bălănescu Demeter, Dobrony Andreas, Bagi Carl, Brunnhuber Julius, Deutsch Adolf, Deutsch Philipp, Dvorak Alois, Eisenstädter Isidor, Faul Nicolaus, Fritz Eduard, Fassel Johann, Fritz Frantz, Fischer Cornel, Fierz Ernst, Greiner Franz, Gläser Victor, Gungl Martin, Hehnbold Carl, Holländer Josef, Holscher Wilhelm, Jost Josef, Jenakie Johann, Jeanplong Johann, Kuhn Franz, Ritter Eduard, Krestics Michael, Králik Ladislaus, Kuzma Johann, Ludwig Sebastian, Löbl Ignaz, Lenz Johann, Michaleovits Johann, Milutinovics Demeter, Niamesnyi Michael, Pavletti Luigi, Török Sándor, Radulovits Gregor, Stiefl Wilhelm, Schulz Albert, Siegl Carl, Schöffner Ferdinand, Schaics Georg, Stefanovics Johann, Springer Johann, Sauerwald Josef, Schweiger August, Trittner Bartholomäus, Tannebaum Carl, Uselaz Michael și Windauer Carl⁹¹.

Băcki Gračac, Filipovo, Szentfűlöp

Societatea de Tir formată din trăgătorii și pompierii voluntari din localitate a fost înregistrată în anul 1877 sub numele de „Filipovai Polgári Lövész és Tűzoltó Egylet”⁹².

Folea, Folia, Fólya

Societatea de Tir din localitate, „Fólyai Lövészegylet” a fost înființată în anul 1886⁹³.

Grabaț, Grabatz, Garabos, Grabác

Unele informații vorbesc despre înființarea Societății locale de tir în anul 1852. Registrul Asociațiilor din Ungaria datează în anul 1891 înființarea Societății de Tir sub numele de „Grabáci Lövészegylet”⁹⁴.

Giulvăz, Gyülvész, Torontálygyülvész

În anul 1885 sub numele de „Gyülvézi Lövész és Tűzoltó Egylet” a fost înregistrată prima Societate de Tir formată din pompierii și din trăgătorii localității⁹⁵.

Ghizela, Giseladorf, Gizellafalva

Registrul Asociațiilor din Ungaria datează în anul 1890 înființarea Societății de Tir, „Gizellafalvi Lövészegylet”⁹⁶.

⁸⁷ Beer 1980.

⁸⁸ Csath 1998.

⁸⁹ Adatbázis 2005.

⁹⁰ Milleker 1925 b.

⁹¹ Schematismus 1888, 79.

⁹² Adatbázis 2005.

⁹³ Adatbázis 2005.

⁹⁴ Adatbázis 2005.

⁹⁵ Adatbázis 2005.

⁹⁶ Adatbázis 2005.

Pișchia, Bruckenau, Hidasliget

Registrul Asociațiilor din Ungaria datează în anul 1883 înființarea Societății de Tir din Pișchia⁹⁷. Alte surse⁹⁸ ne informează despre înființarea Societății de Tir, cunoscută sub numele de „Brukenaui Önkéntes Lövészegylet”, aflată sub comanda lui Johann Reinhard, în anul 1879.

Odžaci, Hodschag sau Hanfhausen, Hódság

În Registrul Asociațiilor din Ungaria găsim informații despre Societatea de Tir, „Hódsági Lövészegylet”⁹⁹, deja în anul 1881.

Jabuka, Apfeldorf, Torontálmás

Conform datelor din Registrul Asociațiilor din Ungaria, Societatea de Tir din Jablanka a fost înființată în anul 1886 sub numele de „Jabukai Lövészegylet”¹⁰⁰.

Ionel, Johannsfeld, Jánosfölda

Societatea de Tir din localitatea Ionel a fost înființată în anul 1836.

Caransebeș, Karánsebes

Schematismul din anul 1888 nu deține date despre vreo gardă civilă sau Societate de Tir din Caransebeș¹⁰¹.

Banatski Karlovac, Karlsdorf, Károlyfalva

Registrul Asociațiilor din Ungaria amintește existența Societății de Tir din localitate, înregistrată în anul 1875 sub numele de „Károlyfalvi Lövészegylet”¹⁰².

Cruceni, Kreuzstätten, Keresztes, Temeskeresztes

După istoricul Felix Milleker, Societatea de Tir a localității Cruceni a fost înființată în anul 1874¹⁰³. Registrul Asociațiilor din Ungaria datează în anul 1869 înființarea Societății de Tir „Keresztesi Polgári Lövész Csapat”, care în anul 1876 a primit numele de „Keresztesi Lövész Csapat”¹⁰⁴.

Becicherechul Mic, Kleinbetschkerek, Kisbecskerek

Conform informațiilor lui Felix Milleker, Societatea de Tir a localității, numărând 50 de

membri, a fost formată în anul 1844¹⁰⁵. În anul 1874 societatea a luat numele de „Kisbecskereki Lövészegylet”¹⁰⁶.

Zombor, Kiszombor

După Milleker, Societatea de Tir din Zombor a fost întemeiată în anul 1872¹⁰⁷.

Gudurica, Kudritz, Temeskutas

Conform cronicarului localității Felix Milleker, căpitanul Gărzii Naționale din Gudurica, formată în primăvara anului 1848, s-a numit Kunst Peter¹⁰⁸. Activitatea unității a fost interzisă în ianuarie 1849 de comandamentul Regimentului de graniță din Caransebeș. După eliberarea Vârșetului, garda a fost reînființată sub conducerea lui Braun Johann.

Liebling

După informațiile noastre, prima Societate de Tir din Liebling, cu 40 de trăgători, a fost înființată în anul 1846. Membrii acestei societăți nu au avut dreptul de a purta uniforme. După înăbușirea revoluției pașoptiste, formațiunea din Liebling a fost desființată¹⁰⁹. În anul 1886 exista deja o nouă unitate sub denumirea de „Lieblingi Lövészegylet”¹¹⁰. Pe pagina web din Germania a șvabilor din Liebling, înființarea Societății de Tir din Liebling este datată în anul 1884¹¹¹.

Lipova, Lippa

După datele lui Milleker, Societatea de Tir a localității a fost înființată în anul 1869¹¹². Ea a fost înregistrată în anul 1881 sub numele de „Lippai Polgári Lövészcsapat”, iar în anul 1896 sub numele de „Lippai Polgári Lövészegylet”¹¹³.

Lugoj, Lugos

Nucleul primei Gărzi Cetățenești înarmate din Lugoj a fost alcătuit de grupul locuitorilor, care în anul 1775 s-au unit pentru a lupta împotriva bandelor înarmate care terorizau Lugojul și satele înconjurătoare. Garda Cetățenească propriu-zisă a localității a fost creată în anul 1793, odată cu acordarea pentru localitate a dreptului/titlului de târg cameral – „Kameral Kleinstadt Lugosch”. Din aceasta perioadă avem informații și despre o

⁹⁷ Adatbázis 2005.

⁹⁸ Das Banat 2011, 97.

⁹⁹ Adatbázis 2005.

¹⁰⁰ Adatbázis 2005.

¹⁰¹ Schematismus 1888, 77.

¹⁰² Adatbázis 2005.

¹⁰³ Milleker 1930, 115.

¹⁰⁴ Adatbázis 2005.

¹⁰⁵ Milleker 1930, 106.

¹⁰⁶ Adatbázis 2005.

¹⁰⁷ Milleker 1930, 106.

¹⁰⁸ Milleker 1899, I, 22, II-III, 88–93.

¹⁰⁹ Lay 2001, 292.

¹¹⁰ Adatbázis 2005.

¹¹¹ Liebling – HOG (www.liebling-banat.de).

¹¹² Milleker 1930, 115.

¹¹³ Adatbázis 2005.

Societate de Tir a Muzicanților Trăgători (Bürger und Schützenmusik), condusă de învățătorul Adam Reinholz¹¹⁴. După informațiile istoricului Iványi István, vechea Societatea de Tir a orașului, aflată sub conducerea maiorului baron Brukenthal și a căpitanului Bée Ferenc, și-a sfințit drapelul unității în anul 1800. Din această unitate, a fost creată în primăvara anului 1848 Garda Națională a orașului în care, la început, s-au înrolat și români. Revoluția din Lugoj a început cu adunarea populară ținută în 19 martie 1848 în restaurantul „Három Rózsa”. Conform raportului vicecomiteului Jakabffy Kristóf, pentru menținerea ordinii a fost ales un comitet format din 20 de persoane. Cât de necesară a fost organizarea acestui comitet o demonstrează faptul că, încă în primele zile ale revoluției, ortodocșii neuniți din oraș au vrut să distrugă biserica recent terminată a greco-catolicilor. În raportul amintit, Jakabffy confirmă înființarea Gărzii naționale¹¹⁵. Retragerea românilor din Garda Națională și crearea unei gărzi proprii la data de 22 mai s-a întâmplat după participarea gărzii la înăbușirea răscoalei țăranilor din localitatea Herendești în 16 mai 1848. Garda Națională a românilor din Lugoj a participat la 1 august 1848 la sprijinirea revoluționarilor din Oravița. Garda Națională mixtă, aflată sub comanda căpitanului Fischer, alcătuită din 300 de cetățeni ai populației maghiare și germane din Lugoj, a participat în toamna anului 1848 la luptele din jurul Oraviței și Făgetului, apoi a trebuit să se retragă din localitatea care a fost ocupată de trupele imperiale. Membrii gărzii naționale din Lugoj încadrați în armata revoluționară maghiară vor reveni în oraș abia în luna mai 1849, odată cu trupele aflate sub conducerea generalului J. Bem¹¹⁶.

La începutul lunii noiembrie 1918, sub comanda colonelului Réthy Zsolt, a fost înființată o Gardă Națională, apoi un Consiliu Militar în Lugoj. Paralel, sub comanda lui Remus Dobo și a căpitanului Micu a fost format Consiliul Național Român din Lugoj. Pentru menținerea ordinii, pe lângă consiliile naționale au fost înființate și gărzi naționale înarmate. Instabilitatea politico-socială din zona Lugojudului este caracterizată prin crearea sovietelor locale în 40 de localități. După intrarea trupelor sârbești în Lugoj, noile autorități au permis funcționarea doar a unei Gărzi Naționale, alcătuită din 100 de gardiști români și 100 de maghiari. În lunile următoare a existat un Consiliu Național Român sub conducerea lui Mihali Theodor și un

Consiliu Național Maghiar sub conducerea lui Hoch János. Conducerea celor două Consilii naționale, precum și Metzler Vilmos, în numele populației germane, au lansat un apel comun pentru menținerea ordinii în oraș¹¹⁷.

Mașloc, Blumethal, Máslak

Societatea de Tir „Máslaki Lövészegylet” a fost înregistrată în anul 1874¹¹⁸.

Merțișoara, Merczydorf, Merczyfalva

Societatea de Tir a localității, aflată sub comanda lui Johann Kasperek, a fost înființată în anul 1874¹¹⁹. În anul 1893 trăgătorii din localitate vor fi înregistrați împreună cu pompierii voluntari sub denumirea de „Mercifalvi Önkéntes Tűzoltó és Lövészegylet”¹²⁰.

Moravița, Morawitz, Moravica

Societatea de Tir a localității montane a fost înființată în anul 1865¹²¹. În anul 1875 societatea a fost înregistrată sub numele de „Moravicai Lövészegylet”¹²².

Zrenjanin, Becicherecul Mare, Großbetschkerek, Nagybecskerek

Localitatea Becicherecul Mare a primit la 8 mai 1769 de la Maria Terezia dreptul de oraș de târg. Presupunem că cu aceasta ocazie a fost înființată o Gardă Cetățenească, care la data de 12 iulie 1779 l-a primit cu onoruri militare pe contele Christophorus Niczky, sosit în localitate la serbările organizate cu ocazia proclamării Comitatului Torontal recent reînființat¹²³. În primăvara anului 1848 locuitorii orașului au alcătuit o Gardă Națională locală¹²⁴.

După *Schematismul* din anul 1888, membrii Societății de Tir din Zrenjanin (Polgári Lövészegylet), înființată în anul 1881, au fost conduși de primul trăgător comitele Hertelendy József, locțiitorul său Rónay Jenő și maiștrii trăgători: Andrásy M., Haideger L., Eisenstädter J. L., Kokits A. F. și Kellner Franz. Membrii nominalizați în *Schematism* au fost: Annau Cornel, Bakálovits August, Balugovits Andreas, Binzberger Michael, Brajjer Ludwig, dr. Csolakovitz Sebastian, Dékány Johann,

¹¹⁷ Jakabffy – Páll 1939, 18–22.

¹¹⁸ Adatbázis 2005.

¹¹⁹ Milleker 1930, 115.

¹²⁰ Adatbázis 2005.

¹²¹ Milleker 1930, 115.

¹²² Milleker 1930, 115.

¹²³ Szentkláray 1870, 358.

¹²⁴ Urbán 1973, 128.

¹¹⁴ Lay 2001, 254.

¹¹⁵ Jakabffy 1931, 11–15.

¹¹⁶ Iványi 1907, 111.

dr. Demkó Paul, Eisenstädter Hugó, Eisenstädter Béla, Engel Samuel, Elmer Josef, Fendler Hugo, Fischer Leopold, Fuchs Alexander, Grosics Johann, Grünbaum Arnold, Heidegger Edmund, Hotton Ludwig, Jokly Sigmund, Hantke Ludwig, Kellner Josef, Klein Johann, Kokits Cornel, Konkoly Sámuel, Kovács Sándor, Krausz Ignatz, Kramer Filipp, Kádár Gyula, Lowiser Imre, Lunjacsek Béla, Mihajlowits Milan, Mesznik Leopold, Meinhardt August, Mangold Hermann, Nack Julius, Napholz August, Neugebauer Max, Popovits Constantin, Panics Mladen, Panics Dunilo, Pelzl Franz, Petri Jacob, Reisz Victor, Reisz Sándor, Rothmüller Ármin, Ristits Belisar, Rózsa Franz, Reiner Josef, Stagelschmidt Johann, Steiner Franz, Schwarz Moritz, Strauss Paul, Egon Fürst Thurn und Taxis, Temer Samuel, Virágh Vilmos și Winkler Franz¹²⁵.

Satu Mare, Nagyfalu

Asociația de Tir a localității a fost înființată în anul 1883 sub numele de „Nagyfalu Község Lovászegylete”¹²⁶.

Velika Kikinda, Groß Kikinda, Nagykikinda

În timpul războiului din anul 1789 cu Poarta Otomană, din rândurile populației sârbești a Districtului Militar Privilegiat din Kikinda Mare au fost recrutate mai multe unități voluntare. După terminarea ostilităților, marea majoritate a unităților, care de fapt nici nu a participat la lupte, a fost dizolvată. În anii războaielor cu francezii au fost semnalate mai multe unități voluntare din district. Astfel, după relatările lui Felix Milleker, în anul 1809 a fost dizolvată o companie de grenadieri (Grenadier-Abteilung)¹²⁷. În anul 1809 s-a format o unitate nobiliară, iar în 1813 avem cunoștință despre o unitate a voluntarilor civili. După unele tulburări din primăvara anului 1848, în localitatea Kikinda s-a format o Gardă Națională sub comanda lui Földvári Lajos. Această unitate, recrutată în primul rând dintre locuitorii germani și maghiari ai localității, a fost desființată în ianuarie 1849, fiind înlocuită cu o Gardă Națională formată din 4.200 de sârbi, gardă care a preluat controlul și asupra districtului.

Iceea Mare, Gross-Jetscha, Nagyjécsa

Conform datelor din Registrul Asociațiilor din Ungaria, Societatea de Tir din localitate a fost înregistrată în anul 1890 sub numele de „Nagyjécsai Önkéntes Lovászegylet”.

Tomnatic, Tribswetter, Nagyősz

Prima Societate de Tir din localitate a fost înființată în anul 1798. Registrul Asociațiilor din Ungaria amintește o societate denumită „Nagyősz (Tribswetter) Községi Lövészkar”, înregistrată în anul 1881.

Pentru o înțelegere mai bună a istoriei Societăților de Tir din Banat, informații deosebit de valoroase ne furnizează jurnalul meșterului fierar, ani de-a rândul primarul localității, Peter Treffil (1858–1934). Jurnalul deosebit de interesant a fost publicat în anul 1999 de către inginerul dr. Heinz Vogel. În ceea ce privește înființarea Societății de Tir din Tomnatic (Tribswetterer Schützenverein), însemnările lui Peter Treffil coincid cu datele furnizate de Registrul Asociațiilor din Ungaria. Ultimul a menționat că Societatea de Tir, desființată din lipsă de noi candidați în anul 1902, a păstrat tot timpul limba de comandă germană¹²⁸. Membrii Societății de Tir din Tomnatic au fost bărbați sub 50 de ani din localitate, cu serviciul militar satisfăcut. Uniforma lor între anii 1798–1888 s-a compus din: pantaloni de tip maghiar, pălărie cu pene de cocoș și cartușiere din cupru fixate la brâu. Trăgătorii de rând au fost înarmați cu pușcă, superiorii – de la subofițer și până la colonelul comandant – au avut drept de a purta o sabie de gardă. Colonelul comandant al societății a fost întotdeauna primarul localității. De uniforma lui a aparținut și o cartușieră din argint, fixată pe un brâu din piele albă, gulerul mantiei a fost din piele persană, iar pălăria îi fusese decorată cu pene albe. Numai colonelului i-a fost permis să apară călare la serbările și la activitatea trăgătorilor.

Între 1888–1896 activitatea societății a fost suspendată. Uniforma societății reînființate în anul 1896 se asemena cu cea a artileriștilor din armata imperială, fiind compusă din manta brună, sacou roșu, pantaloni albaștri și cizme. Pantaloni ofițerilor au fost decorați cu un lampaș roșu. Corpul de ofițeri din 1896 s-a compus din colonelul-comandant Roth Wilhelm, secondat de căpitanul Kohl Wilhelm, locotenenții Peter Engelman, Dama Franz, Schreiber Georg, Wilhelm Rischar, Johann Renard și port-drapelul Hermann Martin. Drapelul vechi al unității a fost depus în anul 1877 pentru păstrare în biserică.

Societatea de Tir din Tomnatic, compusă din 40–80 de membri, a defilat cu ocazia Învierii, în după-masa primei zile de Paști, de Rusalii, în Ziua Domnului, de Sfânta Treime, de Crăciun și la 1 ianuarie. Deosebit de pompoasă a fost defilarea cu muzică din 11 noiembrie, în ziua hramului

¹²⁵ Schematismus 1888.

¹²⁶ Adatbázis 2005.

¹²⁷ Milleker 1928.

¹²⁸ Vogel 1999; Adatbázis 2005.

bisericii, când a fost permisă participarea în uniformă și sub drapel atât la slujba religioasă, cât și la balul organizat cu această ocazie. La fel de pompoasă a fost defilarea la balul tradițional organizat în cinstea trăgătorilor, care întotdeauna a coincis cu Ziua Domnului. Membrii Societății de Tir din Tomnatic au participat în uniformă la înmormântarea colegilor, când conform tradiției, un grup de 12 trăgători au purtat pe umărul lor sicriul camaradului defunct. Conform relatărilor lui Peter Treffel, desființarea Societății de Tir din Tomnatic a fost provocată de lipsa de membri, cauzată de politica unui singur copil („tradiția” de a avea un singur descendent în familie), devenită tot mai frecventă în societatea șvăbească din Banat la sfârșitul secolului XIX.

Jamul Mare, Gross-Scham, Nagyzsám

Societatea de Tir a localității a fost înregistrată în anul 1873¹²⁹ sub numele de „Nagyzsámi Lövészegylet”.

Sânnicolau Mare, Groß Sankt Nikolaus, Nagyszentmiklós

Avem știri despre Garda Națională din Sânnicolau Mare, formată în primăvara anului 1848, aflată sub comanda căpitanului în retragere dr. Löhr Lajos¹³⁰.

Sprska Crnja, Deutsch-Zerne, Németscsernye

Societatea de Tir cu numele de „Németscsernyei Diszlövészegylet” a fost înregistrată în anul 1878¹³¹.

Remetea Mică, Königshof, Németsremete

Societatea de Tir, înființată în anul 1873¹³², a luat în anul 1874 numele de „Königshofi Lövészegylet”¹³³.

Sânmihaiul German, Rauthendorf, Deutschsanktmichael, Németszentmihály

Societatea de Tir a cultivatorilor de tutun din localitatea Sânmihaiul German a fost înregistrată în anul 1885¹³⁴.

Sânpetru German, Deutschsanktpeter, Németszentpéter

Societatea de Tir, numită „Németszentpéteri Lövészegylet”, a fost înregistrată în anul 1882¹³⁵.

¹²⁹ Adatbázis 2005.

¹³⁰ Szmida 1901, 71.

¹³¹ Adatbázis 2005.

¹³² Milleker 1928, 115.

¹³³ Adatbázis 2005.

¹³⁴ Adatbázis 2005.

¹³⁵ Adatbázis 2005.

Nițchidorf, Niczkidorf, Niczkyfalva, Niczkifalva

Societatea de Tir, înființată în anul 1882 sub numele de „Niczki-falvi Lövészegylet”¹³⁶, a fost înregistrată în anul 1895¹³⁷.

Ofsenița, Ofsenitz, Ofszenica, Karátsonyifalva

Societatea de Tir, cunoscută sub numele de „Ofszenicai Diszlövőegylet”, a fost înregistrată în anul 1875¹³⁸.

Oravița, Orawitza, Oravica, Oravicabánya

Locuitorii germani ai localității, coloniști deja după 1699, organizați într-o gardă înarmată sub conducerea inspectorului forestier Meier, s-au opus cu arme în mână trupelor otomane și răsculaților români care au atacat localitatea în 4 iunie 1738¹³⁹. În anul 1809, când trupele regulate au părăsit localitatea, minerii din Oravița s-au organizat într-o unitate înarmată¹⁴⁰. Între anii 1752–1763 avem informații despre o Gardă a Minerilor înarmați, cunoscută sub numele de „Werkschütz”, întreținută din fondurile camerale, ai cărei membri au fost recrutați doar din rândul populației germane¹⁴¹.

Din cauza rezistenței depuse de vechii membri ai Gărzii Cetățenești față de intrarea în Garda Națională recent înființată, în primăvara anului 1848 Vukovics Sebő, comisarul guvernului revoluționar maghiar, a desființat milițiile vechi (Berg Militz) ale minerilor¹⁴². O consecință a fost că printre membrii Gărzii Naționale, organizată în vara anului 1848 în localitățile Oravița, Dognecea, Bocșa Germană și Reșița, numărul minerilor și al muncitorilor de la furnale a atins cote de peste 70%¹⁴³. Conform informațiilor istoricului Felix Milleker, după înăbușirea revoluției au fost dizolvate toate grupările civile înarmate, inclusiv cele de acest tip (Berg Militz), ele fiind reînființate ca Societăți de Tir abia după anul 1867. Acest an este confirmat și de datele furnizate de *Schematismul* din anul 1888, care consemna și numele celor 100 de membri ai corpului înarmat¹⁴⁴. În Registrul Asociațiilor din Ungaria reînființarea Societății de Tir din Oravița este datată în anul 1873¹⁴⁵.

¹³⁶ Das Banat 2011, 451.

¹³⁷ Adatbázis 2005.

¹³⁸ Adatbázis 2005.

¹³⁹ Feneșan 1973.

¹⁴⁰ Pesty 1884, vol. II.

¹⁴¹ Wessely 1937, 99.

¹⁴² Urbán 1973, 65.

¹⁴³ Urbán 1973, 73.

¹⁴⁴ Milleker 1930, 113.

¹⁴⁵ Adatbázis 2005.

Printre cei 100 de membri ai Societății de Tir, „Bürgerliche Schützen-Verein”, numele furnizate de *Schematismul* din anul 1888 sunt: primul trăgător Tenyér Péter, adjunctul său Dobl Carl, maistrul-trăgător Atzinger Mathias. Dintre cei 100 de membri activi au făcut parte: Atzinger Mathias, Bähr Robert, Becker Julius, Botka Josef, Burza Anton, Brandtner Georg, Demetrovics Peter, Drechsler Theodor, Eckl Rudolf, Fischer Cornel, dr. Fritz Paul, Grau Ernest, Grau Franz, Haselbach Franz, Holzmann Anton, Kanz Johann, Kanz Carl, Klein Edmund, Klein Max, Keresztes Márton, Király Georg, Meszner Johann, Mayer Josef, Novak Franz, Nottny Alois, Petrovics Georg, Pappert Wenzel, Pünkösdy Miklós, Panzer Franz, Pavlovics Sándor, Regner Franz, dr. Rajner David, Seidl Emil, Seidl Josef, Schäfer Stefan, Steger Anton, Stolosesco Miklós, Umheiser Josef, baron Wodianer Albert, Végh Anton, Wudl Heinrich, Wunder Carl, Weidemann Emil¹⁴⁶.

Orșova, Orschowa, Orsova

Prima Societate de Tir din Orșova cunoscută de noi a fost înființată în anul 1862¹⁴⁷. *Schematismul* din anul 1888 nu conține date despre Societatea de Tir din localitate. În Registrul Asociațiilor din Ungaria, Societatea de Tir din Orșova – „Orsovai Lövészegylet” – este înregistrată în anul 1895¹⁴⁸. Regulamentul din anul 1895 este validat cu ștampila societății, care în centrul câmpului sigilar reprezintă o țintă de tragere cu două puști încrucișate. Inscripția circulară în limba maghiară este: *Orsovai polgári lövészegylet*. Primul trăgător în acest an a fost Seyber József, secretarul societății Spaller Miklós, loctiitorul trăgătorului principal un cetățean cu numele Lafaré, iar consilieri Peley István și Ghyczy László¹⁴⁹.

Orțișoara, Orzydorf, Orczyfalva

În Registrul Asociațiilor din Ungaria, Societatea de Tir din Orțișoara a fost înregistrată în anul 1880 sub numele de „Orczyfalvi Lövészegylet”¹⁵⁰.

Pancevo, Panciova, Pantschowa, Pancsova

Localitatea Panciova a primit în anul 1794 drepturile de oraș liber (Freie Comunität), cu condiția, ca pe lângă plata unei taxe, să se organizeze din rândul cetățenilor săi o unitate înarmată. În timpul războaielor franceze, conform apelului împăratesc

din 20 august 1808, orașul a organizat un batalion de voluntari. Drapelul batalionului (Bataillon Landmiliz sau Landwehr) a fost sfințit la data de 14 mai 1809. După informațiile istoricului Felix Milleker, în anul 1925 acest drapel se afla în colecțiile Muzeului Național Maghiar din Budapesta¹⁵¹. Piesa cea mai frumoasă a uniformei voluntarilor a fost o pălărie împodobită cu trandafiri negri-roșii, precum și cu pene de culoare roșie. Batalionul, care în anul 1847 număra încă 588 de înarmați, începând din anul 1839 a avut o orchestră proprie.

În primele zile ale revoluției din anul 1848 batalionul de Landwehr s-a unit cu membrii Gărzii Naționale nou înființate și cu o unitate orașenească formată prin desemnarea bărbaților apți pentru serviciul militar. Comandantul acestor unități nou formate (din 1.472 de oameni) a fost căpitanul Milutinovici. Noua conducere a orașului, compusă din 26 de consilieri sârbi și 21 germani aleși la data de 22 martie 1848, a declarat în 25 martie unirea orașului cu Ungaria. Această simpatie cu revoluția maghiară nu a durat prea mult, iar în 23 iulie populația sârbă din oraș și din zonele înconjurătoare i-a dezarmat pe acei membri ai gărzii naționale care nu erau de origine sârbă. Noua Gardă Națională, aflată sub conducerea locotenentului major George Milutinovici, a participat la luptele împotriva trupelor maghiare până în mai 1849. La sfârșitul lunii, când trupele revoluționare maghiare au recucerit orașul, sub conducerea lui Johann Lunz s-a organizat o Gardă Națională compusă din 300 de voluntari¹⁵².

Pe lângă unitatea de Landwehr amintită, cetățenii din Panciova au organizat în anul 1813 și o Societate de Tir, cunoscută sub numele de „Scheibenschützengesellschaft”, formată din 54 de persoane. Regulamentul societății, aprobată de Comandamentul Militar din Timișoara, a subliniat că „prin exercițiile de tragere, cetățenii orașului vor fi pregătiți atât pentru apărarea proprie cât și pentru cea a zonei montane”. Maistrul trăgător principal (Oberschützenmeister) al societății a fost Mathias Ederl, iar maistrul trăgător (Schützenmeister) Franz Rupp. În primul an de activitate trăgătorii au folosit poligonul de tragere al militarilor, dar deja în anul 1814 au primit de la conducerea localității un teren de 4 iugăre unde au construit un poligon propriu. Probabil în acest poligon a tras 5 focuri, cu ocazia vizitei din 17 iulie 1852, împăratul Franz Joseph I¹⁵³. Panoul care poartă urmele gloanțelor imperiale și o cupă, pe care împăratul a

¹⁴⁶ Schematismus 1888, 52.

¹⁴⁷ Milleker 1930, 113.

¹⁴⁸ Adatbázis 2005.

¹⁴⁹ Orsova 1895.

¹⁵⁰ Adatbázis 2005.

¹⁵¹ Adatbázis 2005; Milleker 1925 a, 74.

¹⁵² Milleker 1925 a, 104–126.

¹⁵³ Milleker 1923.

donat-o trăgătorilor, se păstrează și azi în Muzeul din Panciova¹⁵⁴. În anii care au urmat vizitei imperiale, în 1855, a fost construit noul sediu și poligonul de tragere al Societății de Tir (Bürgerliche Schiesstätte) din Panciova.

La data de 8 septembrie a anului 1863, cu ocazia semicentenarului înființării Societății de Tir, a fost sfințit noul drapel al trăgătorilor din Panciova. Patroana drapelului a fost doamna Terezia Weifert, soția fabricantului de bere din localitate Ignaz Weifert. Panoul de onoare executat cu această ocazie poartă portretele tuturor prim-trăgătorilor dintre anii 1813–1863, fotografia sediului asociației și a cupei donată de împăratul Franz Joseph I în anul 1852.

În anul 1879 Societatea de Tir a fost înregistrată sub numele de „Pancsovai Lövész Egylet”¹⁵⁵. *Schematismul* din anul 1888 păstrează numele prim-trăgătorului Radda J. Michael și al maestrului trăgător Mayer Franz. Membrii societății au fost: Andrejch Anton, Bachmann Anton, Bully Hermann, Christian Anton, Dietz Johann, Dragon Johann, Engler Heinrich, Engler Jacob, Friedl Adolf, Fischer Andreas, Feymann Julius, Goldheim Friedrich, Graff Gustav, Germann Ferdinand, Graff Johann, Haifer Josef, Herglotz Anton, Hermann Franz, Huber Johann, Heidrich Carl, Kovách Franz, Konkoly Sámuel, Kreuzinger Franz, Klein Leopold, Kiss Moriz, Kolonits N., Koch Johann, Knotz Hugo, Lunz Alois, Lissy Carl, Littahorsky Anton, May Marcus, Mayer Franz, Prohaska Peter, Prohaska Carl, Rakisics Sándor, dr. Radda Ignaz, Radda Josef, Radda Adam, Radda M. J., Radda Friedrich, Rossmann Hermann, Saueressig Franz, Schaller Josef, Spiegel Julius, Schéneck Franz, Speibenwein Johann, Schitinszky Adolf, Valente Ludwig, Weisz Eduard, Widmann Michael jun. și Wancsiny Josef¹⁵⁶. În anul amintit sediul societății a fost lărgit cu un restaurant.

La tragerile organizate cu ocazia serbării centenarului societății, între 15–20 august 1913, au participat trăgători din Arad, Biserica Albă, Oravița, Orșova, Reșița și Vârșeț, organizați în anul 1911 în Asociația Trăgătorilor din Ungaria de Sud (Délmagyarországi Lövészek Szövetsége)¹⁵⁷.

Numele maștrilor trăgători din Panciova între 1813–1918 au fost: Rupp Franz (1813), Lunc Josef (1814), Fabro Josef (1815), Pajer Anton (1816–1817), Kajzer Adam (1820), Vomberger Vencel (1826–1830), Baric Alexander (1851),

Weifert Ignaz (1852–1855), Kral Kapetan (1856), Herzenjak Josef (1861–1862), Konstantin Bazil (1863–1868), Bauer Franz (1869–1877), Hermann Franz (1881–1907) și Bauer J. Franz (1908).

Recaș, Rekasch, Rékás

Cea mai veche asociație din Recaș a fost cea a trăgătorilor, înființată în anul 1848. În contradicție cu majoritatea Societăților de Tir din Banat, cea din Recaș, aflată sub comanda lui Franz Geller, a luptat de partea trupelor imperiale. În ciuda acestei atitudini, după înfrângerea revoluției, și activitatea Societății de Tir din Recaș a fost interzisă. Reînființarea societății sub conducerea lui Johann Wichtmann s-a întâmplat în anul 1865. Societatea de Tir din Recaș, numărând 85 de membri, a participat în anul 1869 la înmormântarea prefectului comitatului Timiș, Murányi Ignác, iar în anul 1872 a defilat în fața regelui Franz Joseph I aflat în vizită în Banat. În anul 1878 Societatea de Tir din Recaș a fost dizolvată, reînființarea ei s-a produs în anul 1904 la inițiativa notarului adjunct Wirth Heinrich. Între 1904–1914 societatea a fost condusă de Georg Stricker, Nikolaus Tasch și Josef Birnstill. Drapelul societății, desființată la izbucnirea Primului Război Mondial, a fost păstrat în anul 1924 în biserica catolică din Recaș¹⁵⁸.

Reșița, Reschitz, Resicabánya, Resica

În timpul războiului cu turcii din anul 1789, Beckmann, inspectorul pădurilor domeniilor camerale de la Reșița, a organizat din ordinul Consiliului Militar din Viena o Gardă Civilă înarmată, formată din 600 de trăgători¹⁵⁹. În primăvara anului 1848 la Reșița a fost organizată o Gardă Națională (Bürger Garda) formată din 173 de cetățeni. Membrii Gărzii, proveniți din rândul funcționarilor și a muncitorilor de la furnale, au fost instruiți de un fost subofițer al Regimentului de Graniță din Caransebeș cu numele de Martin Reiner. Comandantul gărzii a fost comerciantul de cereale și proprietarul de mină din Secul, Georg Herglotz. După retragerea armatei revoluționare maghiare, Garda Națională din Reșița, sprijinită de un număr de 400 de muncitori proveniți în primul rând din rândul populației germane, au apărat orașul împotriva trupelor Regimentului de Graniță din Caransebeș. După capitularea gărzii, la sfârșitul lunii decembrie, două din tunurile fabricate în Reșița – denumite de luptători „Baba” – au fost

¹⁵⁴ Feldesi 1988, 15.

¹⁵⁵ Adatbázis 2005.

¹⁵⁶ Schematismus 1888, 78.

¹⁵⁷ Jelentés 1913.

¹⁵⁸ Stitzl 1924.

¹⁵⁹ Schreiber 1943, 190.

duse la Caransebeș¹⁶⁰. Unul dintre cele două tunuri a fost retopit, celălalt a ajuns în colecțiile Muzeului Banatului din Timișoara înființat în anul 1872.

În anul 1848 Garda Națională din Reșița a fost constituită din cetățeni având vârsta între 18–55 ani. Nouă dintre ei au fost funcționari, 1 preot ortodox român, 2 învățători, 1 notar, iar ceilalți muncitori de la furnale, meșteșugari, comercianți și slugi. Cei 173 de membri ai gărzii au fost împărțiți în patru grupe. În afara acestor grupe exista o unitate mică, formată din 20 de cetățeni de origine germană, specializați ca artileriști. Consultând numele gardiștilor din Reșița reiese faptul că ei au fost locuitorii germani, maghiari, români și evrei ai localității. La început, Garda a fost înzestrată cu armamentul primit de la Timișoara. După o scurtă perioadă de instrucție, în luna iunie 1848, Garda a fost pusă sub comanda maiorului de rezervă Asbóth Lajos, care concomitent a fost și comandantul tuturor gărzilor naționale din Comitatul Caraș și din zonele montane.

În vara anului 1848, mișcarea revoluționară din Reșița și coordonarea apărării orașului a fost condusă de către un Comitet național, în frunte cu inginerul Zsigmondy Vilmos. Printre membrii acestui comitet îi găsim pe proprietarul de mine Georg Herglotz, funcționarul de la furnale Fáber Ignác, preotul ortodox neunit Gheorghe Peran, inspectorul silvic Johann Knapp, maistrul fierar Josef Grill și pe cetățenii Kelemen Jakab, Vagyóczy Nagy Károly, Ruzicska Ferenc, Bayer Ferenc, Adolf Diaconovici și George Pocean. În organizarea producției de război la uzinele din Reșița în primăvara și vara anului 1848 un rol important l-a avut inginerul Zsigmondy Vilmos (1821–1888), proaspătul absolvent al Academiei de la Banská Stavnica, care împreună cu Szlávý József și Gränzenstein Gusztáv au organizat producția armamentului necesar armatei revoluționare maghiare. Locuitorii orașului au respins ultimatul generalului Apel de la Regimentul de Graniță din Caransebeș și din octombrie 1848 au întărit cu baricade apărarea orașului. Asediul propriu-zis al orașului a început în 18 decembrie 1848. Apărătorii au rezistat cu succes atacurilor trupelor grănicerești din Caransebeș, mai ales datorită artileriei plasată pe Dealul Crucii. În ciuda succesului temporar al apărătorilor, trupele imperiale, sprijinite și de populația așezărilor românești din zonă, au reușit să ocupe orașul. Amintirea celor căzuți în apărarea orașului a fost cinstită prin crucea ridicată în anul 1874 pe locul unde în decembrie 1848 a fost postată artileria reșițeană¹⁶¹.

¹⁶⁰ Hromadka 1993; Csath 1998.

¹⁶¹ Mihalik 1899, 49; Mihalik 1896; Rusnac 2009; Vajda 1981.

Societatea de Tir, desființată după înăbușirea revoluției de la 1848, a fost reînființată destul de repede în anul 1855 sub denumirea de „Scheibenschützen-Gesellschaft”¹⁶². Această societate va fi redenumită în anul 1873 „Resicabányai Lövészegylet”¹⁶³. *Schematismul* din anul 1888 menționează că după „date neconfirmate” înființarea societății „Schützen-Verein” s-a întâmplat în anul 1883. Conform sursei citate, Societatea, condusă de primul-trăgător Kalusay Friedrich și maistrul trăgător Reich Heinrich, a avut 44 de membri activi, 109 sprijinitori și 9 membri de onoare. Printre membrii de conducere ai societății s-au numărat: Sommer Sigmund, Teytesak David, Steiner Moritz, Unterweger Fridolin, Schüller Carl, Knoty Julius și Klemens Franz¹⁶⁴. Deosebit de interesant este faptul că în timpul Primului Război Mondial, în anul 1917, a fost reluată activitatea trăgătorilor sub numele de „Resicabányai Lövészegylet”¹⁶⁵. Garda Națională din Reșița, reînființată pentru menținerea ordinii în noiembrie 1918, a fost interzisă de trupele sârbești intrate în Banat¹⁶⁶.

Văliug, Franzdorf, Ferencfalva

În vara anului 1848, sub conducerea preotului catolic Anton Bartl și a medicului dr. Ferdinand Mayer a fost înființată o Gardă Națională în Văliug. În 24 decembrie membrii Gărzii Naționale au depus armele în fața trupelor Regimentului de graniță venind dinspre Gărâna¹⁶⁷.

Șandra, Alexanderhausen, Sándorháza

După informația paginii web a locuitorilor, prima Societate de Tir din Șandra a fost înființată în anul 1859¹⁶⁸.

Anina, Steierdorf, Stájerlakanina

În luna noiembrie a anului 1738, trăgătorii (Schützen) din Anina împreună cu pandurii locali, aflați sub comanda maistrului minier Hartenfels din Maidanpek, au încercat apărarea minelor și a furnalelor din zonă¹⁶⁹. Din aceasta perioadă datează rescriptul Curții Imperiale către Administrația Banatului, prin care se anunță aprobarea cererii privind acoperirea cheltuielilor necesare companiilor de pază (Bergschützen

¹⁶² Milleker 1930, 112.

¹⁶³ Adatbázis 2005.

¹⁶⁴ Schematismus 1888, 79.

¹⁶⁵ Adatbázis 2005.

¹⁶⁶ Kakucs 2009, 98–102; Rusnac 2012.

¹⁶⁷ Das Banat 2011, 179.

¹⁶⁸ Alexanderhausen – HOG (www.alexanderhausen.de).

¹⁶⁹ Baróti Adattár, II, 383.

Compagnien) pentru lunile de iarnă¹⁷⁰. În anul 1809 localitatea Anina a contribuit cu o jumătate de companie, formată din cetățenii localității, la întărirea trupelor habsburgice care luptau împotriva francezilor. Această unitate a fost desființată în anul 1817, imediat după vizita împăratului Franz I la Anina¹⁷¹.

După crearea SteG-ului în anul 1860 în cadrul Societății Miniere a fost creat un Corp al Minerilor (Bergmanskorp), care a avut drept de a purta uniformă¹⁷². Probabil în cadrul acestui corp a fost creată, la data de 19 iunie 1866, o Societate de Tir (Schützen Verein), care în anul 1873 număra 95 de membri¹⁷³. Societatea, care activa sub lozinca *Die Büchse in der Hand für Thron und Vaterland (Cu arma în mână pentru tron și patrie!)* a fost vizitată în anul 1868 de prințul Albrecht, în anul 1870 de prinții Rainer și Ernst, care au participat și la un concurs de tragere¹⁷⁴. În anul 1875 în Registrul Asociațiilor din Ungaria societatea a fost menționată sub numele de „Stájerlaki Lövészegylet”¹⁷⁵. *Schematismul* din anul 1888 amintește existența societății, fără date suplimentare¹⁷⁶.

Freidorf, Szabadfalu, azi cartier din Timișoara

Societatea de Tir din localitate, premergătoare Corului Bărbătesc din Freidorf (Szabadfalusi Férfi Dalárda), a fost înființată în anul 1862¹⁷⁷.

Săcălaz, Sackelhausen, Szakálháza

După informația paginii web a localității, o gardă înarmată din Săcălaz a fost dezarmată în 17 octombrie 1848. Din informațiile prezentate nu reiese cu claritate dacă a fost vorba de o Societate de Tir mai veche sau de o Gardă Națională recent înființată. Sursa amintită relatează că trăgătorii și pompierii voluntari din localitate au organizat în anul 1892 un corp comun format din 105 cetățeni¹⁷⁸. După Registrul Asociațiilor din Ungaria, în anul 1896 exista în Săcălaz o Societate de Tir numită „Szakálházi Lövészegylet”¹⁷⁹.

Sutjeska, Deutsch Sartscha, Németszárcsa

Societatea de Tir, „Sztárcsai Lövészegylet”, a fost înregistrată în anul 1870¹⁸⁰.

¹⁷⁰ Baróti Adattár, I, 46.

¹⁷¹ Pesty 1884.

¹⁷² Slowig 1940, 50.

¹⁷³ Schilde 1873.

¹⁷⁴ Slowig 1940, 50.

¹⁷⁵ Adatbázis 2005.

¹⁷⁶ Schematismus 1888.

¹⁷⁷ Das Banat 2011, 191.

¹⁷⁸ Sackelhausen – HOG (www.sackelhausen.eu).

¹⁷⁹ Adatbázis 2005.

¹⁸⁰ Adatbázis 2005.

Sasca Montană, Saska, Szászkabánya

Din anul 1757 avem informații despre gărzile civile înarmate, cunoscute sub numele de „Bergschütz”, recrutate din rândul locuitorilor. Datele din 1768 vorbesc despre suma de 280 de florini, plătită de conducerea minelor din zona montană pentru înzestrarea trupelor și pentru timpul de tragere. În rubrica de sub titlul de bani pentru tragere, „Freischiesgelder”, Saska a fost trecută cu 80 de florini¹⁸¹.

Sânmartinul Maghiar, Szentmárton, Magyarszentmárton

Societatea de Tir și a Pompierilor Voluntari, „Szentmártoni Díszlövés és Tűzoltó Egylet”, a fost înregistrată în anul 1875¹⁸².

Frumușeni, Schöndorf, Szépfalu

Societatea de Tir din Frumușeni, „Szépfalusi Lövészegylet”, a fost înregistrată în anul 1872¹⁸³. Participant la manevrele militare ale unităților armatei austro-maghiare, ținute în anul 1884 în preajma Buziașului, regele Franz Joseph I a trecut în revistă la Frumușeni și unitatea Societății de Tir din localitate¹⁸⁴.

Stamora Germană, Deutschstamora, Sztamora, Alsósztamora, Németsztamora

Societatea de Tir din Stamora Germană, „Sztamorai Lövészegylet”, a fost înregistrată în anul 1875¹⁸⁵.

Sânpetru Mare, Grossanktpeter, Szerbszentpéter, Nagyszentpéter

Societatea de Tir din Sânpetru Mare, „Szerbszentpéter Községi Lövészegylet”, a fost înregistrată în anul 1894¹⁸⁶.

Fibiș, Fibisch, Temesfüves

Societatea de Tir, „Fibisi Lövész Csapat”, din Fibiș a fost înregistrată în anul 1874¹⁸⁷.

Giarmata, Jahrmart, Temesgyarmat

După informațiile cronicarului localității, Franz Demele, cea mai veche societate civilă din Giarmata a fost Societatea de Tir (Schützenverein). În anul 1831 uniformă – compusă din casca triumfiulară,

¹⁸¹ Kadan 1940, 49, 67.

¹⁸² Adatbázis 2005.

¹⁸³ Adatbázis 2005.

¹⁸⁴ Schöndorf – HOG (www.schoendorf-banat.de).

¹⁸⁵ Adatbázis 2005.

¹⁸⁶ Adatbázis 2005.

¹⁸⁷ Milleker 1930, 115.

fracul și pantalonii până la genunchi, aduse încă din vechea patrie – a fost schimbată cu uniforma de tip maghiară. Societatea de Tir, nedesființată în timpul Primului Război Mondial, a fost interzisă abia în anul 1926¹⁸⁸.

Zăbrani, Guttenbrunn, Temeshidegkút

Prima Societatea de Tir din localitate (Schützenkorp) a fost înființată în anul 1824¹⁸⁹. Mai târziu în Societate au intrat și pompierii voluntari. Ultimii s-au separat în anul 1879 și trăgătorii au preluat în anul 1881 numele de „Schützen Verein”¹⁹⁰.

Gudurica, Kudritz, Temeskutas

Nu este cunoscut anul înființării Societății de Tir a localității Gudurica. Cunoaștem doar faptul că drapelul unității a fost sfințit la data de 5 iunie 1828¹⁹¹.

Sánandrei, Sanktandreas, Temesszentandrás

Societatea de Tir a localității „Temesszentandrás Lovászegylet”, a fost înregistrată în anul 1886¹⁹².

Neudorf, Neudorf, Temesújfalu

Societatea de Tir a fost înregistrată în anul 1882 sub numele de „Újfalusi Lovász Csapat”¹⁹³.

Timișoara, Temesvar, Temesvár

Societăți de Tir și Gărzi Cetățenești din Timișoara

În cazul orașelor libere regești din Banat, specific și pentru Timișoara, este deosebit de greu de făcut diferența între Gărzile Civice ale orașelor și dezvoltarea Societăților de Tir prezente în istoria localităților, în unele cazuri apărute deja în primele decenii după anul 1717. Cu atât mai mult cu cât, din cauza pericolului otoman și a mișcărilor naționale caracteristice pentru o bună parte a sec. al XVIII-lea, conducerea militară a Banatului (mai târziu și cea civilă) a sprijinit, uneori chiar a inițiat, dar în orice caz a colaborat strâns cu conducerea civilă a localităților în privința formării gărzilor cetățenești înarmate.

În primele decenii ale ocupației habsburgice în cazul orașului Timișoara nu găsim referiri la existența unor gărzi civile înarmate. Prima informație

despre existența unor cetățeni, care în scopul ajutorului militar acordat administrației, au avut drept de a ține arme acasă, o găsim într-o scrisoare din anul 1735 adresată de Administrația Banatului Magistraturii Germane a orașului Timișoara¹⁹⁴. Nu se poate clarifica apartenența acelor grupuri sau persoane particulare, care în anul 1734 aveau sediul într-un restaurant din Cetate, numit „Bürgerliche Schiesshüttenwirtschaft” (Restaurantul Trăgătorilor Civili). Pe lângă acest restaurant, amintit de istoricul Baróti Lajos, se pare că în a doua jumătate a sec. XVIII și alte restaurante din Cetate aveau poligoane proprii de tragere. În lista clădirilor, întocmită de conducerea orașului Timișoara în preajma petiționării dreptului de oraș liber regesc în anul 1779, în cazul clădirii nr. 85 din Cetate a fost menționat faptul că respectiva clădire a deținut un poligon de tragere: „Schießstätte”. Deoarece în lista respectivă, referitor la casa nr. 85 nu a fost menționată valoarea ei în bani, presupunem că a fost vorba de o proprietate și de poligon al militarilor¹⁹⁵. Peste câțiva ani, în 1784, la proiectul clădirii Kugler-Landrichter din Cetate, pe lângă desenul corpurilor casei de locuit, a restaurantului, a grajdului pentru cai, se poate distinge și schița unui poligon de tragere¹⁹⁶.

Cum am relatat și la capitolul referitor la războiul cu turcii din anii 1738–1739¹⁹⁷, o bună parte a populației românești din Banat s-a solidarizat cu turcii, încercând înlăturarea dominației habsburgice. Împotriva răsculaților, pe lângă armata imperială au fost mobilizați și gărzile înarmate ale cetățenilor, formate după unele surse din locuitori sârbi și germani, după alte surse din germani, sârbi și maghiari ai orașului Timișoara. Cunoscând faptul că în primele decenii, dar și mai târziu în cursul sec. XVIII, nu se poate vorbi despre un număr important de locuitori maghiari în Timișoara, trebuie să punem sub semnul întrebării participarea lor organizată la aceste acțiuni. Pe de altă parte, este știut faptul că deja din anul 1718 locuitorii germani și sârbi au fost organizați sub conducerea unor magistraturi poprii, astfel că putem să acceptăm și organizarea pe bază națională germană și sârbă a Gărzilor Cetățenești înarmate¹⁹⁸. Paralel cu acțiunile militare, Gărzile Cetățenești înarmate, cunoscute sub numele de „Bürgergarde” și „Freie Compagnie” (Banatische Volänters – la Baróti

¹⁸⁸ Jahrmarkt – HOG (www.jahrmarkt-banat.de).

¹⁸⁹ Milleker 1930, 106.

¹⁹⁰ *Guttenbrunner Nachrichtenblatt*, 20 (2004).

¹⁹¹ Milleker 1930, 106.

¹⁹² Adatbázis 2005.

¹⁹³ Adatbázis 2005.

¹⁹⁴ Baróti Adattár, II, 288.

¹⁹⁵ Petri 1966, 35.

¹⁹⁶ Baróti Adattár, II, 297. Pentru planul casei Kugler-Landrichter din anul 1784, vezi Opriș 2007.

¹⁹⁷ Vezi trimiterile nr. 19 și 20.

¹⁹⁸ Pentru istoricul Magistraturii din Timișoara și suburbiile sale, vezi Kakucs 2010.

Lajos), au asigurat paza, dar și carantina spitalelor provizorii de la Fântâna Pașei și de la Casa de Vânătoare din Pădurea Verde în timpul ciumei din anii 1838–1839¹⁹⁹.

Chiar dacă între anii 1739–1779 nu deținem date despre activitatea Gărzilor Cetățenești din Timișoara, existența lor este dovedită prin faptul că la serbările cu ocazia reînființării Comitatului Timiș, organizate la data de 22 mai 1779, pe lângă unitățile militare au defilat și gărzile civile²⁰⁰.

Un nou capitol în istoria Gărzilor Cetățenești din Timișoara a însemnat acordarea drepturilor de oraș liber regesc prin diploma imperială a lui Iosif II în 21 decembrie 1781. Punctul nr. 10 al diplomei preciza: „*În timp de război și în alte circumstanțe primejdioase, cetățenii orașului să se afle în raporturi de bună înțelegere cu comandamentul militar; în caz de nevoie neprevăzută a cetății, în conformitate cu dispozițiile autorităților politice, să apere fortăreața chiar și cu mână armată; să zădărnicească uneltirile și complotările dăunătoare îndreptate împotriva acesteia și să denunțe viclesugurile țesute în secret*”²⁰¹ (Traducere proprie).

În preajma organizării serbărilor prilejuite de proclamarea orașului liber regesc, prevăzute pentru data de 16 septembrie 1782, conducerea provizorie a orașului în frunte cu primarul Peter Anton Delpondio a dispus „*organizarea gărzilor cetățenești, dotarea lor cu uniforme, arme și drapele noi*”. La data de 16 septembrie 1782 în fața noului primar, Adam Ingruber, a defilat garda germană având 154 de membri și cea sârbească, numărând 118 membri²⁰². Cele două steaguri și panglicile aferente ale gărzilor, confecționate în anul 1782, au intrat la data de 5 octombrie 1909 prin donația primăriei orașului în patrimoniul Muzeului Banatului²⁰³.

Imediat după obținerea drepturilor de oraș liber regesc, competența conducerii orașului nu a fost extinsă asupra apărării cetății. Această sarcină a rămas mai departe în mâna autorităților militare. Situația s-a schimbat radical în timpul războaielor franceze când, din cauza absenței trupelor imperiale, pentru paza zidurilor, a clădirilor strategice și pentru menținerea ordinii, autoritățile militare au fost nevoite să apeleze la ajutorul gărzilor înarmate, recrutate din rândurile cetățenilor orașului.

Astfel, deja în anul 1801 a fost înființată Garda Voluntară a Cetățenilor (Freiwillige Bürger Miliz), care nu a fost altceva decât o variantă mai extinsă a Gărzii Cetățenești din anul 1782. Detașamentele germane și sârbești ale Gărzii Cetățenești au rămas mai departe sub comanda primarului orașului. Înzestrarea lor cu armament a fost îmbunătățită prin cele 150 de puști primite în 20 martie 1801 de la Comandamentul Militar al Banatului²⁰⁴.

După datele statistice din luna ianuarie 1809, referitoare la cele 42 de Gărzi Cetățenești ale orașelor liber regești din Ungaria, Garda din Timișoara număra 1.400 de pedestrași și o companie de 100 de călăreți²⁰⁵. Detașamentul de Cavalerie, cu o uniformă asemănătoare cu cea a dragonilor, se recruta cu precădere din rândul populației germane. Infanteriștii se recrutau dintre cetățenii sârbi și germani, organizați separați. Detașamentele germane au avut o uniformă mai pompoasă, asemănătoare cu cea a vânătorilor (Jägerkorps) imperiali, cele sârbești au fost îmbrăcate în uniforme mai simple, asemănătoare cu cele ale pedestrașilor imperiali. După informațiile lui Szinnyei József, în anul 1809 Garda Cetățenească, sub paza căreia se aflau comorile și arhivele casei imperiale, a fost comandată de căpitanul Josef Klapka²⁰⁶.

Conform unui raport din anul 1812, din cauza uniformelor amintite s-au menținut conflictele dintre unitățile germane și sârbe. Ultimii, „ilirii”, au fost nemulțumiți de uniformele lor simple în comparație cu cele pompoase ale germanilor. Cazul a ajuns în fața palatinului Ungariei, care a hotărât utilizarea uniformelor comune pentru toate unitățile Gărzilor Cetățenești din Timișoara²⁰⁷.

Reorganizarea și întărirea Gărzilor Cetățenești din Timișoara a fost urgentată în anul 1809 de faptul că, din cauza pericolului francez, tezaurul imperial din Viena, în care se afla și coroana Imperiului Romano-German, a fost transferat la Timișoara. Tezaurul, depozitat în subsolul mănăstirii franciscanilor, a fost pus sub paza Gărzii Cetățenești din oraș. Desigur, atât locuitorii orașului, cât și membrii gărzii au fost convinși că în pivnițele mănăstirii au fost depozitate piesele împachetate ale Muzeului de Științe Naturale din Viena. După înlăturarea pericolului francez, o

¹⁹⁹ Hammer 2011, 40–41.

²⁰⁰ Szentkláray 1870, 351.

²⁰¹ Szentkláray *Temesvár*, 87; Rosenfeld 1882, 22.

²⁰² Szentkláray *Temesvár*, 91.

²⁰³ Medeleț-Toma 1997, 91. Colecția deosebit de bogată a steagurilor din patrimoniul Secției de Istorie a Muzeului Banatului a fost publicată de Hedy M. Kiss în 2009. Pentru greșelile deosebit de grave privind drapelele nr. 1–11 vezi Kakucs 2010 b, 382–386.

²⁰⁴ Geml 1896.

²⁰⁵ Molnár 1992, 118–119.

²⁰⁶ Klapka 1838. Vezi Szinyei József, *Magyar írók élete és munkái*, vol. VI. Nici un exemplar al lucrării lui Klapka nu se păstrează în bibliotecile din România, Austria și Ungaria. După datele furnizate de Szinyei, Josef Klapka (1786–1863) a fost în anul 1838 comandantul Gărzii Cetățenești din Timișoara.

²⁰⁷ Molnár 1992, 112.

parte a gardiștilor mai în vârstă a fost demobilizată. Conform datelor statistice din anul 1811 în Timișoara s-au aflat 1.374 de gardiști sub arme. Pe lângă o jumătate de companie de cavaleriști și 8 companii de pedestrași, din care 184 de ofițeri și 138 de subofițeri, Garda Cetățenească a dispus și de un corp format din 24 de muzicanți²⁰⁸.

După înlăturarea pericolului francez, în structura Gărzii Cetățenești din Timișoara s-a păstrat organizarea național-religioasă anterioară. După informațiile istoricului Szentkláray Jenő, la parada militară organizată în 13 octombrie 1816, cu ocazia serbărilor centenare ale eliberării orașului de sub stăpânirea turcească, pe lângă unitățile garnizoanei locale au participat și cele două corpuri ale Gărzii Cetățenești: „*una a catolicilor și alta a ortodoxilor neuniți*”²⁰⁹.

În colecția Secției de Istorie a Muzeului Banatului din Timișoara se păstrează și azi *Regulamentul de Comportare al Gărzii Călare* a cetățenilor (Bürgerliche Cavallerie Corps) orașului Timișoara din anul 1822. Registrul, având dimensiunile de 37 x 28 cm, îmbrăcat în catifea roșie, certificat cu sigiliul atârnat al orașului liber regesc, conține pe lângă imaginea în culori a soldatului, a trompetistului și a ofițerului și o listă a membrilor Gărzii din perioada anilor 1822–1844. Autorul desenelor și al textului a fost, după părerea noastră, pictorul Fiala János²¹⁰.

În istoria Gărzilor Cetățenești din Timișoara, sfințirea drapelului în anul 1831 și în anul 1844 au constituit evenimente deosebite. Aceste evenimente au trezit un interes deosebit pentru Garda din Timișoara, cu atât mai mult cu cât în ambele cazuri patroana, dar și donatoarea drapelului a fost Carolina Augusta (1792–1873), soția, mai apoi văduva împăratului Franz I (1768–1835). De la început trebuie să subliniem faptul că, legat de această temă a sfințirii drapelului, literatura de specialitate de până acum cunoaște doar sfințirea drapelului din anul 1844. Referitor la sfințirea drapelului din anul 1831, o relatare deosebit de amplă și informativă găsim în numerele din 29 martie și 13 mai ale ziarului timișorean de limbă germană *Temesvarer Zeitung* din anul 1896, scrisă de viitorul primar al orașului, pe atunci notarul principal al urbei, dr. Geml József. În articolele intitulate *Historische Fahnen Temesvars (Drapelele istorice ale Timișoarei)* și *Die neue städtische Fahne (Noul drapel al orașului)* provenite din pana

lui Geml József, precum și în studiul intitulat *Historisches von der Schützengilde* (Istoria Asociației Trăgătorilor), apărut în 7 septembrie 1887 de Josef Mayer (1852–1890), eminentul colaborator al ziarului amintit, găsim informații deosebit de valoroase, care ne permit să reconstituim istoria Gărzii Cetățenești a orașului de la mijlocul secolului al XIX-lea²¹¹.

Conform surselor enumerate, Garda Cetățenească a orașului, numărând 1.400 de infanteriști și 100 de călăreți înarmați, a primit în anul 1813 un nou drapel. Aversul drapelului corpului infanteriștilor germani, confecționat din mătase albă, tivit cu o bordură de 10 cm în culorile roz, galben și verde, a fost decorat cu o pictură în ulei reprezentându-l pe Sfântul Sebastian, protectorul trăgătorilor, îngenucheat în fața unei cruci. Centrul reversului drapelului a fost dominat de emblema casei imperiale, acvila bicefală purtând coroana imperială și având pe piept stema Ungariei. Medalionul deasupra Sfântului Sebastian de pe avers este acoperit de o panglică purtând inscripția: „*Zum glorreichen und ewigen Andenken, daß allerhöchst Ihre k.k. Majestät Kaiserin Königin Caroline Auguste im Jahre 1819 diese Fahne huldreichst angenommen und anstat Ihrer allerhöchsten Person die F. M. L. Gemalin Freyin Magdal v. Mager von Mühlhaim geweit habe*”. (În amintirea veșnică și glorioasă a faptului că Înălțimea sa Împărăteasa și Regina Caroline Auguste în anul 1819 a acceptat cu bunăvoință acest drapel și în locul înaltei Sale Persoane la sfințire, a delegat-o pe soția Generalului baron Mager von Mühlhaim, baroneasa Freyin Magdal v. Mager von Mühlhaim.) Ea este urmată de textul din revers: „*Der ersten grün uniformierten bürgerlichen Schützen Compagnie als selbe laut hochlöblicher königlich ungarischer Statthalterei von allerhöchsten Resolution seiner Kaiserl.-Königlich. Apostolischen Majestät ihre politische Wiedergeburt erhalten hatte*”. (Prima Companie a Trăgătorilor civili în uniformă verde, renăscut politic prin rescripșul Majestății Sale apostolice cezaro-crăiești obținut prin mijlocirea Locotenentei Regale de la Buda.)

Acest text (politische Wiedergeburt – renașterea politică) conține, ca și textul drapelului din anul 1790 al Gărzii Călare din Szeged, o aluzie la reconfirmarea unor drepturi de către Curtea de la Viena față de nobilimea maghiară prin readucerea coroanei maghiare la Buda (cu ocazia încoronării împăratului Leopold al II-lea). Sau textul se referă la legalizarea folosirii limbii maghiare prin legea VIII din 1830? Această ultimă variantă pare să susțină faptul că – cel puțin în cazul drapelului de la Szeged – vechiul text în limba germană a fost

²⁰⁸ Molnár 1992, 118–119.

²⁰⁹ Szentkláray 1870; Magony 1917, 6–18.

²¹⁰ AMB, *Fond Dosare, diplome, afișe de teatru*, nr. inv. 20. 802.

²¹¹ T.Z. (7 septembrie 1887); T.Z. (29 martie și 13 mai 1896).

schimbat, în urma reînnoirii drapelului în anul 1840, cu un text în limba maghiară²¹².

Revenind la drapelul din Timișoara, vârful aurit al hampei este decorat cu emblema orașului liber regesc și cu literele D. S. Reversul lăncii poartă inscripția: „*Hauptmann und Chef von Corps Herr Franz Krautwaschl, zweiter Hauptmann und Corpskommandant Anton Gasteyner, Capitan Franz Henig, Oberleutnant Franz Wild 1813.*” (Comandantul Corpului – căpitan Franz Krautwaschl, adjunctul căpitanului și comandant Anton Gasteyner, căpitanul Franz Henig, locotenent major Franz Wild 1813.) Rămășițele drapelului descris sunt păstrate azi în colecția Secției de Istorie a Muzeului Banatului²¹³. Deoarece textul inscripției este deteriorat, textul citat de noi este reconstituit folosind fragmentele textului drapelului amintit, ținând seama de textul publicat de Kiss M. Hedy, precum și de textul publicat de dr. Geml József în ziarul *Temesvarer Zeitung* din 29 martie 1896. Totodată am utilizat și textul unui desen al drapelului din sec. al XIX-lea²¹⁴.

După lucrarea lui Geml, drapelul din 1813 sau o copie a acestuia, executată în 1831, împreună cu panglicile special pregătite pentru această ocazie, au fost donate regimentului german al orașului în anul 1831 de către patroana drapelului, împărăteasa Carolina Augusta. Necesitatea procurării acestui drapel, conform informațiilor lui Geml, se explică prin faptul că între timp detașamentul sârbesc de infanterie s-a unit cu detașamentul german. Această afirmație este susținută și de faptul că la ceremonia de sfințire a drapelului, patroana drapelului, Carolina Augusta, a fost reprezentată de baroana Magdal Mager von Mühlheim, soția generalului Feldmarschal Leutnant Franz Mumb von Mühlheim, care între anii 1827–1832 a fost comandantul trupelor imperiale din garnizoana orașului²¹⁵. Numele baroanei Magdal Mager von Mühlheim este o dovadă pentru faptul că de greșite sunt argumentele invocate de autoarea Kiss M. Hedy la prezentarea drapelurilor de la punctele 11 și 12, susținând că acestea sunt piese provenite din 1848, precum și denumirea lor cu totul fantezistă, potrivit căreia drapelurile ar fi aparținut unei companii a Gărzii Regale” (Vezi trimiterea nr. 213).

În studiul său din anul 1896, dr. Geml József nu s-a oprit asupra faptului că în anul 1813, pe lângă infanteriștii germani, și cei sârbi au primit un

drapel nou. De fapt, autorul nu a relatat despre drapelul detașamentului sârbesc al Gărzii Cetățenești din anul 1782²¹⁶.

Drapelul detașamentului sârbesc din anul 1813, aflată și azi într-o stare relativ bună, se păstrează în Colecția Secției de Istorie a Muzeului Banatului²¹⁷. După inscripția aflată pe vârful hampei (confectionat din bronz aurit), drapelul detașamentului sârbesc a fost sfințit în 16 aprilie 1816 în Biserica catedrală ortodoxă cu hramul Înălțării Domnului din Timișoara. Patroana drapelului a fost doamna Terezia Malenicza de Stamura, născută Damaszkín de Németh. Ambele familii au jucat un rol important în viața culturală și politică a orașului.

Detașamentul infanteriștilor germani al Gărzii Cetățenești din Timișoara a primit un nou drapel în anul 1843. Patroana drapelului a fost și în acest caz Carolina Augusta, văduva împăratului Franz I, decedat în 1835. Drapelul unității împreună cu eșarfele deosebit de bogat ornamentate se păstrează și azi în Colecția Secției de Istorie a Muzeului Banatului²¹⁸. Atât drapelul executat în anul 1843, cât și eșarfele amintite au fost sfințite în cadrul evenimentelor solemne organizate la data de 27 octombrie 1844. Patroana drapelului, împărăteasa Carolina Augusta, a fost reprezentată în anul 1844 de soția comandantului garnizoanei orașului, Alexander Franz Csorich von Monte Creto (1772–1847)²¹⁹. Cu această ocazie, pe lângă drapelul nou al infanteriștilor din 1843, a primit eșarfe de la văduva Carolina Augusta și drapelul vechi, din anul 1809, al cavaleriștilor. Din păcate, acest drapel din anul 1809 nu s-a păstrat, sau cel puțin nu poate fi identificat în colecția Muzeului Banatului. Dr. Geml József, autorul studiului amintit din anul 1896, a descris acest drapel mare, cu o lățime de 1 metru, confectionat din brocart verde, fiind fixat pe o hampă verde, decorat pe una din fețe cu emblema Casei de Austria²²⁰.

Perechea imperială, Franz I și Carolina Augusta, a vizitat în anul 1817 mai multe localități din Banat, dar soția, respectiv văduva împăratului (mai târziu) nu a fost prezentă la Timișoara nici în anul 1831 și nici în anul 1844. În anul 1844, primul – și în această calitate comandant al Gărzii Cetățenești a orașului – a fost Johann Nepomuk Preyer. Cel mai bun cunoscător al vieții lui Preyer, doamna dr. Radegunde Täuber²²¹ datează în anul

²¹² Bagi-Katkóné 1999, 601–604.

²¹³ Kiss M. 2009, 25.

²¹⁴ Röder 2002, 235–236.

²¹⁵ Petri 1988, 3.

²¹⁶ Pentru acest drapel, vezi Kiss M. 2009, 14–15.

²¹⁷ Kiss M. 2009, 20–23.

²¹⁸ Kiss M. 2009, 24, 111–114.

²¹⁹ Röder 2002, 235–236.

²²⁰ *T.Z.*, nr. 111 (1896).

²²¹ Täuber 2006 a, 49.

1844 un portret al primarului, care îl prezintă pe Preyer în uniformă Gărzii. Portretul este păstrat azi în colecția particulară a dr. Hugó Homonnay (descendent al fiicei lui Preyer) la Budapesta. Drapelele și eșarfele descrise mai sus au fost donate Muzeului Banatului în anul 1909 de către Primăria orașului Timișoara²²². După informațiile istoricului dr. Berkeszi István, cu ocazia serbărilor din 27 octombrie 1844 au fost prezente la Timișoara delegații tuturor Societăților de Tir din Ungaria. În studiul citat al dr. Geml József, au fost nominalizați dintre participanți doar: Societățile de Tir din Pesta, Buda, Arad, Pécs, Székesfehérvár, Szeged, Lipova, Vârșeț și Baja²²³. În spatele motivelor care au cauzat sfințirea separată a drapelelor în 1831 și în 1844 putem presupune și existența divergențelor politice dintre fracțiunile germane și sârbe din cadrul conducerii administrative a orașului, divergențe deosebit de acute în perioada amintită²²⁴.

Așa cum reiese din literatura de specialitate consultată de noi, sfințirea drapelelor gărzilor cetățenești ale orașelor libere regești din Ungaria s-a desfășurat după un scenariu bine stabilit²²⁵. Conform acestui scenariu, companiile gărzilor civile se adunau în fața unui cort de rugăciuni plasat pe un teren spațios, dacă era posibil în fața unei biserici, în centrul orașului. Un caporal (probabil port-drapelul gărzii) preda drapelul ofițerilor superiori, după care drapelul urma să fie dezvelit în fața altarului aflat în cort. În urma unei scurte predici a preotului, ofițerii intrau în cort, în acest timp companiile aliniate rămâneau sub comanda unui singur căpitan. După terminarea slujbei religioase, caporalul îngenunchea cu piciorul stâng în fața altarului, așeza drapelul pe piciorul drept. Patroana drapelului, cu ajutorul domnișoarelor de onoare, fixa eșarfele pe drapel. După sfințirea drapelului de către preot, caporalul defila cu drapelul în fața companiilor, care dădeau onorul cu armele. După prezentarea drapelului sfințit, urma pironirea, în cadrul căreia reprezentanții autorităților prezente, membrii administrației orașenești și ofițerii gărzii băteau câte un cui simbolic în hampa drapelului. În mod tradițional, primul cui era fixat în numele Sfintei Treimi de către preotul care conducea ceremonia sfințirii, urma apoi judele orașului, care fixa cuiele în numele regelui și a reginei, primarul orașului – care în grad de colonel era comandantul gărzii – în numele prințului moștenitor, maiorul unității în numele autorităților legislative și al parlamentului țării, căpitanul gărzii

în numele Primăriei, apoi adjunctul căpitanului în numele patroanei drapelului. Șirul celor care fixau câte un cui era urmat de ofițerii superiori ai gărzii, de sergenți, de doi caporali, de patru gardiști de la fiecare companie, precum și de reprezentanții oficialităților civile ale orașului. După acest act, ofițerii superiori se urcau pe cai, comandantul colonel al gărzii prelua drapelul de la caporal și după o scurtă cuvântare urma depunerea solemnă a jurământului. Textul jurământului conține referiri la credința față de împărat și față de superiori și la devotamentul în slujba apărării intereselor orașului. La terminarea slujbei, ofițerii superiori reveneau în cort, după care urma o rugăciune comună, salve de onoare și defilarea gărzii cu drapelul în față.

În publicațiile de specialitate legate de istoria orașului sunt cunoscute două reprezentări artistice ale sfințirii drapelului din anul 1844. Prima este o litografie a gravorului J. Rauch, iar cealaltă o pictură în ulei, cu dimensiunile de 98 x 106 cm, executată de artistul timișorean Bersuder Alajos junior (1825–1895), pictură care se păstrează azi în Colecția Muzeului de Artă Timișoara (nr. de inv. 769). Mai puțin cunoscută este existența unei piese de teatru intitulată: „*Festspiel zu Feier der am 27. Oktober 1844 statt findenden Fahnen-Weihe des Temesvarer k. freistädt. Schützen-Corps*” (*Piesă solemnă în cinstea serbărilor legate de sfințirea drapelului Gărzii Cetățenești a orașului liber regesc Timișoara la 27. octombrie 1844*), scrisă de autorul Alexander Schmidt, care între anii 1840–1847 a deținut funcția de director al Teatrului Orașenesc din Timișoara. Nu avem informații sigure dacă lucrarea apărută în anul 1844 în tipografia lui Josef Beichel a fost prezentată publicului. Personajele principale ale piesei populare sunt: bunicul getbeget timișorean, fiica sa și logodnicul ei, Clio (zeița istoriei) și un cor al orașenilor. În centrul temei piesei stau evenimentele din cele trei zile legate de sfințirea drapelului gărzii civile din toamna anului 1844. Personajul bunicului este un vechi cetățean al orașului, care demonstrează o încredere nemărginită în valorile trecutului civic al urbei.

La doi ani după sfințirea drapelului, cetățenii orașului au cerut înființarea unei companii a Gărzii Civile cu comandă în limba maghiară. Cererea lor a fost sprijinită și de Magistratura orașului. Aprobarea cererii a fost amânată de moartea arhiducelui Joseph (1776–1847), survenită la 3 ianuarie 1847, apoi de evenimentele legate de izbucnirea revoluției în primăvara anului 1848. În cererea oficială a fost descris atât echipamentul, cât și uniforma unității proiectate²²⁶.

²²² TRÉT (1909), 3–4, 167–168; TRÉT (1910), 1–2, 169.

²²³ Berkeszi 1900 b, 22–23; Geml 1896.

²²⁴ Täuber 2006 b, 28–36.

²²⁵ Bagi-Orbán 2003, 9.

²²⁶ Geml 1896.

*Garda Națională din Timișoara în anii
1848–1849*

Înființarea unei Gărzi Naționale din Timișoara a fost hotărâtă la adunarea populară din 18 martie 1848, cu ocazia căreia în fața celor adunați în Piața Libertății (pe atunci Piața Prințului Eugen) s-au ținut slujbe religioase, oficiate de preoții comunităților catolice, ortodoxe, evanghelice, respectiv de către rabinul comunității mozaice din Timișoara.

Comitetul de înființare a gărzii a fost condus de Johann Nepomuk Preyer, Ignatz Felix și Georg Kraul. Conform punctului nr. 12 al hotărârilor votate la adunarea populară din 18 martie 1848, putea să fie membru al gărzii orice cetățean al orașului fără deosebire socială sau religioasă²²⁷. Adunarea l-a numit la conducerea gărzii viitoare pe maiorul în retragere Gundar Hiller, fiul generalului baron Johann Carl Hiller de Butin (1748–1819)²²⁸. Se pare că deja în primele zile ale revoluției, elevii școlilor superioare și studenții din Timișoara ai Seminarului Catolic și ai Facultății de Filozofie și de Drept (ultimele existente între 1841–1848, respectiv între 1845–1848), au organizat o Gardă Studențească al cărei statut a fost aprobat de Ministerul Culturii deja la data de 13 mai 1848²²⁹.

Deoarece o bună parte a membrilor vechilor Gărzi Cetățenești s-a opus primirii evreilor în gărzile vechi și în cele recent înființate, evreii din Timișoara s-au organizat într-o gardă separată. După depunerea jurământului în 28 iunie 1848, în 4 iulie unitățile Gărzii Naționale din Timișoara, împreună cu gărzile similare din Arad, Vinga și Lipova, au pornit către tabăra trupelor maghiare concentrate la Vârșeț. Inițial Garda Națională din Timișoara a fost compusă din unități de pedestrași și de călăreți. Însă informațiile apărute în ziarul local, *Temesvarer Wochenblatt* nr. 36 din octombrie 1848, se referă la pregătirile pentru înființarea și a unui detașament de artilerie în cadrul Gărzii Naționale din Timișoara.

Chiar dacă o hotărâre a Judecătoriei din Timișoara, datată în aprilie 1848, a dispus intrarea evreilor în Gărzile Civile existente, primirea lor a început doar după 16 iulie. Atunci s-au înrolat în Garda Națională din Timișoara evreii locali: Assael János, frații Schlesinger și Ausländer, Mevorach Abraham, Haldele David, Wolf Solquir, Amigo Ignác, Derera Izrael, Szabadi Emanuel, Hazai Ernő, Beamter Móric, Fischbein Mór, Nissim Áron, Grünblatt Ignác, Politzer Henrich, Schmied

Rudolf, Vásári E. Henstädter, Waldmann Nathan, Stern Jakab, Spitzer Jakab, Spitzer Ignác, Deutsch József, Weinmann Lázár, dr. Manovill Miksa, dr. Reiner József, dr. Türk Wilmos și dr. Schwimmer Móric. Hotărârea Magistraturii orașului privind primirea evreilor în Garda Națională din Timișoara a fost salutată de redacția ziarului *Temesvarer Wochenblatt*, care în numărul 30 din 1848 scria: „Ehre und lob unserer wacheren Bürgerschaft [...], die durch diese einstimmige Aufnahme der Israeliten zur Garde [...] bewies, wie sehr es Ihr am Herzen liege, um die allbeglückenden drei Genien: Freiheit, Gleichheit und Brüderlichkeit zu erhalten” (Cinste și laudă cetățenilor noștri vigilenți, care prin hotărârea unanimă în privința primirii evreilor în Garda Națională dovedesc că doresc din inimă cinstirea celor trei genii: libertate, egalitate și fraternitate).

Evreii din Timișoara înrolați în detașamentele mobile nr. 2 și 6 ale Gărzii Naționale au luat parte în lunile iunie-august la luptele din jurul Vârșetului. Pentru sprijinirea detașamentelor gărzilor naționale greco-neuniții din Timișoara au strâns suma de 1.000 de forinți, locuitorii din Fabric 500, iar negustorul Bersuder Alajos a donat 200 de forinți și 250 de seceri. Ultimul le-a acordat și un împrumut de 5.000 de forinți fără dobândă. Printre donatorii nominalizați îi găsim pe Damaszkín Simon, Lazarovics Basil, Nikola Modos, Constantin Popovici cu câte 100–100, pe Gottfried Feldinger cu 50 și pe baronul Piret cu 40 de forinți. Dintre breslele locale aurarii, croitorii germani și șelarii au fost prezenți cu o sumă de 40 de forinți, bărbierii, măcelarii și tâmplarii cu câte 20, calfele de curelari cu 14 forinți. La cele enumerate trebuie adăugate colectele de bani și de alimente ale locuitorilor din Iosefin, cele 100 de mierțe de grâu donate de negustorul Nikolaus Malenicza și cele 304 cartușiere donate de pielarul Seiler Josef. De subliniat este donația de 1.130 de forinți a comunității evreilor din Timișoara, precum și toată averea constând în 400 de forinți ai Asociației Femeilor Izraelite din cartierul Fabric²³⁰.

La data de 23 octombrie 1848 trupele habsburgice comandate de generalul Georg von Rukavina (1777–1849) au preluat controlul asupra orașului. Rezistența Magistraturii orașului și a Gărzii Naționale a fost înfrântă prin tunurile pregătite pentru tragere ale garnizoanei plasate în fața clădirii comitatului și a Primăriei. În aceste condiții cei 500 de membri ai Gărzii Naționale au trebuit să depună armele. Mulți dintre ei, precum și o parte a conducerii orașului – printre care

²²⁷ Barát 1902, 38.

²²⁸ Preyer 1995, 213–214.

²²⁹ Urbán 1973, 76; Kováts 1908.

²³⁰ Singer 1914; Popescu 2007, 190–191; Milleker 2003; T.W. nr. 27–28, 30–31, 33, 35–36 (1848).

Stockinger-Sulyok Mór, Ferdinand Prenner și Küttel Károly, împreună cu Pesty Frigyes și Fiala Lajos – au părăsit orașul, înrolându-se în armata revoluționară maghiară. În timpul asediului orașului de către armatele revoluționare, au fost reînființate Gărzile Naționale din Fabric și din Iosefin. Cu toate străduințele generalului Rukavina, activitatea Gărzii Cetățenești din Cetate nu a putut fi reînviată. Invocând probleme de sănătate, vechiul comandant din anul 1831, maiorul Bersuder, a refuzat, iar adjunctul lui, locotenentul major Josef Krier, a tăgănat organizarea voluntarilor. Așa cum a subliniat și istoricul József Geml, în ciuda faptului că unii dintre membrii vechi ai gărzii au participat la paza militară în timpul asediului, practic Garda Cetățenească din Cetate și-a încetat activitatea²³¹.

Amintirea din anul 1848 a Gărzii Naționale din Timișoara este păstrată prin discul matricei ovoidale a unui sigiliu din metal cu (diametru 3,1 × 3,3 cm), fixat într-un mâner de lemn de 5,5 cm lungime. Matricea se păstrează în Colecția Secției de Istorie a Muzeului Banatului la nr. inv. 20.779. În centrul câmpului sigilar se află stema Ungariei surmontată de coroană. Legenda este circulară pe două rânduri: „A TEMESVÁRI NEMZETI ÖRSÉG PARANCSNOKÁNAK PECSÉTJE”²³².

Matricea sigilară a detașamentului Cavaleriei Gărzii Naționale ne arată că cele două companii ale gărzilor cetățenești, existente deja din a doua jumătate a sec. XVIII, au păstrat structurile lor specifice și în cadrul Gărzii Naționale din anul 1848. Matricea sigilară (2,9 × 3,1 cm), din metal, fără mâner, se păstrează în Colecția Secției de Istorie a Muzeului Banatului la nr. inv. 27.865. Câmpul matricei, exceptând legenda „TEMESVÁRI LÖV. NEM. ÖRS. OSZTÁLY”, este identic cu al sigiliului descris mai sus²³³.

Gărzile Cetățenești, formațiunile de autoapărare ale locuitorilor din Timișoara, au apărut încă odată pe scena istoriei în toamna anului 1918, în cursul evenimentelor legate de destrămarea Imperiului dualist austro-ungar²³⁴. Garda Cetățenească din Timișoara a fost creată la data de 4 octombrie 1918. Înființarea gărzii a fost accelerată de nesiguranța urmată de proclamarea Republicii autonome din Banat, când foștii deținuți de drept comun și grupurile răzlețe ale prizonierilor de război au provocat tulburări grave

în centrul orașului. În cursul tulburărilor, doar jefuirea Poștei Centrale s-a soldat cu 13 morți. În scopul restabilirii ordinii și siguranței cetățenești, sub conducerea unui comitet format din locotenent-maiorul Miron Serb, dr. Koloman Jacobi și Franz Seitlinger, s-a înființat Garda Civilă. În cadrul Gărzii intrau toți cetățenii orașului fără deosebire de naționalitate. La depunerea jurământului în 6 octombrie, Garda Cetățenească din Timișoara număra printre membrii săi 168 de cetățeni din Cetate, 484 din Fabric, 795 din Iosefin și 670 din Elisabetin²³⁵. Garda Cetățenească din Timișoara a fost desființată în 22 noiembrie de către comandamentul trupelor sârbești, care au ocupat orașul²³⁶. După informațiile provenite din materialul juridic al procesului referitor la organizația „Levente” din Timișoara, în cursul evenimentelor din toamna anului 1918 și elevii școlilor superioare din oraș au organizat o Gardă Studențească înarmată²³⁷.

Sediile și sigiliile Societăților de Tir din Timișoara

Pe lângă primele Gărzi Civice și Miliții Naționale, cel puțin de la mijlocul sec. al XVIII-lea și până la începutul Primului Război Mondial, avem informații despre existența și activitatea unor Societăți de Tir din Timișoara. Primele informații despre existența acestor formațiuni datează din jurul anului 1734. După părerea noastră, aceste societăți se recrutau în primul rând din populația germană colonizată. Activitatea acestor societăți, cu sediul pe lângă unele restaurante, ne indică și existența unor poligoane amintite deja în anii 1734 și 1784.

Din lucrarea apărută în suplimentele de duminică ale ziarului local *Temesvarer Zeitung*, numerele din 5 și 16 aprilie 1896, scrisă de dr. Geml József, reiese că un grup de trăgători al Gărzii Cetățenești a orașului, formată în anul 1782, a depus deja în cursul anului 1798 o cerere la Magistratul German al orașului pentru construirea unui poligon de tragere pe lângă restaurantul aflat lângă Fântâna Pașei din Mehala. Obținând avizul favorabil al Magistraturii, în scurt timp a fost construit poligonul. Prețul construcției s-a cifrat la suma de 2.365 de forinți și a fost asigurată de către un grup de cetățeni mai înstăriți ai orașului²³⁸.

Sigiliul acestei Societăți de Tir din Timișoara, cunoscută și sub numele de „Schützen Korp”, mai târziu „Schützen Gesellschaft”, datează

²³¹ Täuber 2006 a, 50; Berkeszi 1904, 67–86; Geml 1896.

²³² Secția de Istorie a Muzeului Banatului, nr. inv. 20.779.

²³³ Secția de Istorie a Muzeului Banatului, nr. inv. 27.865; Kakucs 2010, 478.

²³⁴ Gabriel 1928, 80–92.

²³⁵ Ilieșiu 1943, 109.

²³⁶ Munteanu-Munteanu 2002, 96.

²³⁷ B. K. Borsi, *A temesvári Levente pör (1919–1920)*.

²³⁸ Geml 1896.

din anul 1805 – conform inscripției circulare a câmpului sigilar. Discul matricei cu un diametru de 2,9×3,5 cm, din metal, face corp comun cu mânerul lung de 9,1 cm, confecționat din același material. Matricea este păstrată în colecția Secției de Istorie a Muzeului Banatului la nr. inv. 20.401. Câmpul sigilar al matricei este dominat de un scut în formă de inimă, decorat cu un turn cu drapel. Scutul este așezat pe o cunună de lauri și este surmontat de o coroană heraldică și decorații florale. Turnul, care seamănă cu turnul de apă din sigiliul orașului liber regesc, este flancat de cifrele 1805, anul confecționării matricei. La marginea câmpului sigilar al matricei este gravată legenda circulară: „SIGIL DES TEMESWARER BÜR: SCHIZEN CORPS * 1805”²³⁹.

Din motive necunoscute pentru noi, probabil din cauza vremurilor instabile din deceniile războaielor franceze, sau poate la cererea orașului, care era proprietarul restaurantului de la Fântâna Pașei, poligonul și sediul Societății de Tir au fost transferate în cartierul Iosefin. Nu avem cunoștințe exacte despre înființarea noului sediu. Conform articolului lui Geml, noul sediu al Societății de Tir (Bürgerliche Schützenverein), formată după unificarea mai multor societăți mai mici, se afla deja în anul 1824 pe lângă restaurantul cu numele „La Glonțul Albastru” (Zur Blaue Kugel), construit pe locul atelierelor pentru confecționarea lumânărilor, ateliere aflate mai înainte în proprietatea Breslei Măcelarilor, dar care fuseseră distruse de un incendiu²⁴⁰.

Acest sediu s-a aflat pe strada Hunyadi nr. 20 (azi Bulevardul 16 Decembrie 1989) din Iosefin, unde, în a doua jumătate a sec. XIX, s-a construit palatul din Piața Küttel. Discul sigilar al acestei societăți are o dimensiune de 4,5 x 4, 3 cm, este confecționat din metal, face corp comun cu un mâner lung de 12,3 cm. Piesa se păstrează în colecția Secției de Istorie a Muzeului Banatului la nr. inv. 20.400. Centrul câmpului sigilar este dominat de imaginea unei ținte înalte, confecționată din lemn. În fața ținte se află un personaj în haine medievale cu un fanion în mâna stângă, cu bățul din mâna dreaptă arătând înspre centrul ținte. La marginea câmpului sigilar poate fi citită legenda circulară: „BÜR: SCHEIBEN SCHÜTZEN VEREIN D. K. FREISTADT TEMESVAR.”²⁴¹.

Proprietarul de mai târziu al clădirii restaurantului de odinioară „La Glonțul Albastru” și al depozitului de lemn din fosta zonă a Pieții Küttel, numit Weisz Hugó, a donat în anul 1886 Muzeului

Societății de Istorie și Arheologie din Timișoara o placă de marmură cu o lungime de 174 cm, inscripționată în limba germană: „*Dem schätzbaren Beförderer dieser Anstalt, Johann Schimtsso gewidmet von der Schützen-Gesellschaft 1823*” (Sprijinitorului acestei societăți, Johann Schimtsso ridicat de Societatea de Tir în anul 1823). Înregistrat sub nr. de inv. 662 în registrul vechi, și această dovadă a sediului Societății de Tir din Timișoara a dispărut din colecția Muzeului Banatului după anul 1922.

Între anii 1837–1848 și 1857–1859 sediul Societății de Tir a orașului Timișoara se va afla iarăși în clădirea restaurantului de pe lângă Fântâna Pașei. Din amintirile lui *Ormós Zsigmond* reiese că fondatorul de mai târziu al Muzeului Banatului s-a dușat în anul 1842 într-una din sălile restaurantului cu un căpitan austriac din garnizoana Lugojului. Din aceste notări putem concluziona că sediul Societății de Tir a funcționat, cel puțin în perioada amintită, și ca spațiu pentru dueluri. În anii de după înăbușirea revoluției din 1848–1849, activitatea Societății de Tir din Timișoara a fost interzisă. Cele 9 ținte vopsite, semnalate din anul 1857, de la concursul de tir organizat în cinstea comandantului garnizoanei, *Karl Freiherr Wolf*, cât și de la concursul de tir din 29–31 august 1858, organizat în cinstea arhiducelui *Rudolf* (vezi trimiterea nr. 236), dovedesc reluarea parțială a activității Societății de Tir din Timișoara. Problema sediului a fost rezolvată în anul 1859 când, în scopul construirii noului sediu, Societatea a cumpărat terenul viran numit „Pumperwalde”, aflat în spatele Gării de Nord. Aici a fost construit un poligon de tir modern, deschis oficial cu trageri organizate, cu ocazia zilei Sfântului Ștefan din vara anului 1864. Informațiile istoricului timișorean Reiter Robert ne semnalează numele maiștrilor trăgători din acești ani, precum cel al baronului *Schmiedburg* și cel al lui *Marquet*²⁴².

Complexul de tragere – cu cei 300 de metri pentru puști, ca și cei 50 și 100 de metri pentru pistoale – a fost dat în folosință definitivă la data de 17 mai 1863. Din nefericire, litografia clădirii împodobite, executată la deschidere, înregistrată sub nr. 2.734 în inventarul lui *Berkeszi István*, azi nu mai poate fi identificată în colecția Muzeului Banatului. După relatarea ziarului *Temesvarer Zeitung* din 1868, sezonul de tragere a fost deschis de către cele 3 focuri tradiționale ale primarului *Karl Küttel*, executate în calitatea sa de trăgător principal (*Oberschützenmeister*) la data de 17 mai. Premiați la tragere au fost: *Králik László*, *Babusnik Ágoston*, *Jakob Zing* și dr. *H. Hedres*²⁴³. Pe acest

²³⁹ Secția de Istorie a Muzeului Banatului, nr. inv. 20.401.

²⁴⁰ *T.Z.* (7 septembrie 1887).

²⁴¹ Secția de Istorie a Muzeului Banatului, nr. inv. 20.400.

²⁴² *Lay* 2001, 291; *Szekernyés* 1999; *Reiter* 1936.

²⁴³ *T.Z.*, nr. 116 (1868).

poligon au fost organizate tragerile festive în 16–18 septembrie 1883, în cinstea aniversării a 100 de ani de la acordarea drepturilor de oraș liber regesc Timișoarei. Musafirii străini au sosit la Timișoara la data de 15 septembrie, iar festivitățile propriuzise au început cu tragerile de la ora 8 dimineața a zilei următoare. Duminică după masă, pe data de 17 septembrie, trăgătorii au participat la un concert public, apoi, după lăsarea întunericului, au fost organizate trageri la lumina lumânărilor. După masa festivă din data de 18 mai, au fost organizate ultimele trageri, iar festivitățile s-au încheiat după înmânarea premiilor²⁴⁴.

Ajunsă în criză financiară, Societatea de Tir din Timișoara a trebuit să-și vândă în anul 1883 sediul și poligonul de tragere pentru suma de 7.500 de coroane. Cumpărătorul, Filiala Crucii Roșii din localitate, a vrut să-și construiască acolo un depozit și un garaj pentru ambulanțele sale. Imediat după vânzarea sediului, în vederea achiziționării unui teren central adecvat pentru noul sediu și poligonul modern, conducerea Societății de Tir din Timișoara a numit un comitet de organizare. Din comitet au făcut parte: prim-trăgătorul societății, Török János, primar al orașului, vice-trăgătorul Baader Henrik – președintele Societății Municipale de Tramvaie cu tracțiune de cai, secretarul societății Ernst Kappus – notarul șef al orașului și Gungl Márk – administratorul societății. Printre membrii comitetului de conducere se numărau cetățenii de vază ai orașului: Ignác Eisenstädter de Buziaș, Franz Kappus, Löffler Ferenc, Török Sándor, Cszaznek József, Tárcazy István, Josef Krämer, Klein Jakab și Löwinger L. János.

Terenul de 6 iugăre, primit gratuit de la oraș pentru construirea noului sediu al Societății, s-a aflat în spatele liniei ferate Timișoara-Buziaș, pe locul de azi al Catedralei Ortodoxe Române. Aici a fost construit, după planurile lui Reiter Ede, noul sediu, care pe lângă poligoane a avut un restaurant cu sală de bal și o popicărie. Construirea noului sediu a costat 17.000 de coroane. Parcul aranjat în jurul poligonului a fost îngrijit de grădinarul Societății, Neu János²⁴⁵.

Noul sediu al Societății de Tir din Timișoara a fost inaugurat printr-un concurs de tir organizat între 9–14 septembrie 1887 cu participarea trăgătorilor din Arad, Reșița, Becicherecul Mare, Biserica Albă și Vârșeț. În cadrul acestui concurs au fost acordate 105 premii în valoare totală de 1.000 de forinți și 101 de ducați. Cu această ocazie au fost prezentate publicului și trofeele pe care trăgătorii din

Timișoara le-au obținut de-a lungul activității lor. Între trofeele expuse se afla și cupa de aur, numită „Königs-Becher”, donată de împăratul Franz Joseph I cu ocazia Concursului Național al Trăgătorilor din Ungaria din anul 1885, premiu câștigat de trăgătorul timișorean Török Sándor. Concursul de tragere din Timișoara din anul 1887 a fost deschis de un discurs al primarului dr. Telbisz Károly, urmat de cele trei focuri tradiționale trase de el în calitate de primar și prim-trăgător al Societății. În penultima zi a concursului a fost înființată Lada și Asociația Trăgătorilor din Ungaria de Sud²⁴⁶.

Un alt eveniment deosebit de important din viața Societății de Tir din Timișoara a fost organizarea Concursului Național al Trăgătorilor din Ungaria în zilele de 15–21 august 1891. În preajma concursului, la Timișoara au fost organizate două evenimente deosebit de importante. Primul a fost concursul de tragere în cinstea negustorului Babusnik Ágoston, organizată la data de 7 iunie 1891. La tragere pe ținte fixe piept, au câștigat: Freyler Ernő din Viena, Králik László junior, Török Sándor și Jankovich Miklós din Timișoara. Peste o săptămână, la data de 14 iunie, s-a organizat un concurs în cinstea negustorului Eisenstädter Ignác de Buziaș²⁴⁷. Comitetul de coordonare pentru pregătirea Concursului Național de Tir pentru zilele de 15–21 august 1891 a fost alcătuit din: prim-trăgătorul, primarul orașului dr. Telbisz Károly, asesorul regal Jankovich Miklós, președintele și directorul Societății de Canalizare Timiș-Bega și membrii Societății de Tir: Franz Kapus și Cszaznek József. La acest concurs au participat Societăți de Tir din Budapesta, Debrecen, Győr, Oradea, Alba Iulia, Deva, Arad, Vârșeț, Biserica Albă, Novi Sad, Reșița și Perlasz (Perlez, azi în Serbia)²⁴⁸. În anul 1895, Societatea de Tir din Timișoara a fost înregistrată sub numele de „Temesvári Polgári Lovésztársulat”²⁴⁹.

În ultimii ani ai sec. XIX, paralel cu apariția unor societăți sportive din oraș, Societatea de Tir din Timișoara a pierdut mult din popularitatea anterioară. Pentru a contracara criza financiară, societatea a împrumutat în anul 1892 de la Banca Sibiană (Hermanstädter Sparkasse) un credit în valoare de 9.500 de forinți. În anii următori s-a dovedit că în condițiile pierderii membrilor societății, rambursarea creditului va deveni imposibilă. Lipsa de interes a vechilor membri a scăzut atât de

²⁴⁴ Rosenfeld 1882.

²⁴⁵ Szekernyés 1999.

²⁴⁶ T.Z., nr. 204–205 (1887); Milleker 1930, 115; Geml 2010, 418.

²⁴⁷ Szekernyés 1999.

²⁴⁸ T.Z. (22 august 1891).

²⁴⁹ Adatbázis 2005.

dramatic încât la adunarea generală a Societății din anul 1902 au participat doar 4 membri din cei 100 înregistrați. Pentru salvarea Societății, unul dintre cei mai activi membri, Novotny József, a inițiat o cerere către Primăria orașului „pentru a salva cea mai veche societate civică a urbei”. Totul a fost în zadar, între timp numărul membrilor activi ai Societății (care a adunat o datorie bancară de peste 6.000 de coroane) a scăzut la 30. În aceste condiții, conducerea Societății de Tir din Timișoara a fost nevoită ca la data de 28 mai 1905 să depună o cerere pentru autodesființare.

Atât restaurantul, cât și anexele Societății revenite în proprietatea orașului au fost arendate, iar pe teritoriul parcului au fost amenajate terenuri de tenis. Inițial, restaurantul a fost arendat pentru suma anuală de 650 de forinți de Czeraitzky Karolina, apoi, din 1906 de negustorul Malits, care, pentru atragerea publicului, pe lângă bucătăria excelentă va folosi și muzica oferită de orchestra Regimentului de Infanterie Nr. 29 condusă de dirijorul Wilhelm Heller. După câțiva ani, în preajma restaurantului a fost amenajat un carusel american, care, ca și grădina de vară, a contribuit mult la prosperitatea localului.

Personalul Gărzilor Cetățenești și al Societăților de Tir din Timișoara

Nu deținem informații sigure referitor la numele trăgătorilor și membrilor gărzilor civice din Timișoara înainte de anul 1782. Se poate afirma cu siguranță că membrii gărzilor civice au provenit din rândurile orașenilor cu drept de vot, adică cetățeni trecuți în registrele primăriilor germane și sârbe ale urbei. Punctul nr. 10 al privilegiului de oraș liber regesc, semnat la data de 21 decembrie 1781 de către împăratul Iosif II, reglementa organizarea Gărzii Cetățenești a orașului, aflată sub comanda temporară a judeului Peter Anton Delpondio, mai apoi a primarului Adam Ingruber. În anul 1782, Garda Cetățenească s-a compus dintr-un detașament german format din 154 de membri înarmați și un detașament sârb format din 115 membri înarmați. Între anii 1872–1831 judele, respectiv primarul orașului, a deținut funcția activă de comandant al Gărzii Cetățenești, al Societăților de Tir existente pe teritoriul orașului Timișoara. În anul 1831, cu ocazia discuțiilor politice legate de unificarea detașamentelor germane și sârbe, Josef Klapka, primarul de atunci, a ajuns în conflict cu Consiliul Orașenesc. Compromisul din acest conflict a fost generat de numirea lui Bersuder Alajos în funcția de comandant activ al corpurilor unite din Garda Cetățenească. Este de

menționat faptul că și după 1831 primarii orașului au deținut comanda simbolică, protocolară a Gărzii. Excepție a făcut perioada 1831–1833, când primarul Josef Klapka, păstrând funcția de primar, a trebuit să cedeze comanda protocolară lui Johann Nepomuk Preyer²⁵⁰. Din anii 1840, pedestrașii Gărzii Cetățenești au executat exerciții de trei ori pe săptămână, în zilele de luni, miercuri și vineri, iar călăreții de opt ori pe lună.

Cadrele de conducere ale Gărzii Cetățenești a orașului Timișoara

Comandanții din anul 1809

Peter Plavsevit, primarul orașului – colonel
Michael Frauendorfer, consilier orașenesc – locotenent maior
Johann Panajot – maior
Christof Laudender – maior
Wisinger – loțiitorul comandantului
Kosta Popovici – loțiitorul comandantului Regimentului I
Loibl – loțiitorul comandantului Regimentului II
Paul Schivkovits – revizor contabil

Numele ofițerilor, păstrate pe vârful de hampă al steagului Regimentului german din anul 1813

Franz Krautwaschl – maior comandant
Anton Gasteyner – maior comandant
Franz Henig – căpitan
Franz Wild – locotenent major

Comandanții din anul 1831

I. Corp trăgători

Josef Klapka – colonel
Hilarius Vlachovits – locotenent major
Ignatz Felix – maior, comandant al Regimentului nr. I
Johann Nepomuk Spechner (Koronghy) – maior, comandant al Regimentului nr. II
Gottlieb Falk – locotenent, loțiitor al comandantului
Johann Seiler – locotenent, loțiitor al comandantului
Johann Nepomuk Preyer – căpitan, avocatul regimentului
J. Glückswerth – maior, revizorul contabil al regimentului
Peter Sirich – medicul regimentului

²⁵⁰ Geml 1896.

II. Corp trăgători

Compania 1

Johann Kozulovits – maior
Josef Klapka – locotenent major
Josef Klein – sublocotenent

Compania 2

Bersuder Alajos – maior
Lazar Scarlato – locotenent major
Rada Georgevits – sublocotenent
Alexander König – sublocotenent

III. Corp pedestrași

Michael Schewits – maior
Leopold Poimann – locotenent major
Arkadie Paitis – sublocotenent
Fr. Winkler – sublocotenent

IV. Corp călăreți

Johann Scheiner – maior de călăreți
Georg Rosch – locotenent major
Johann Jány – sublocotenent
Konstantin Nikolits – sublocotenent

Comandanții din anul 1844

Comandant – Bersuder Alajos – colonel

I. Corp trăgători

Alexander König – locotenent major
Martin Uhrmann – locotenent
Josef Klier – locotenent
H. Stehmann – locotenent

II. Corp călăreți

Georg Perts – maior de călăreți
Ignatz Ehgartner – locotenent major
Zlatko Panajot – locotenent
Johann Sigismund – locotenent
Josef Kreyer – plutonier
Franz Hönig – caporal

Persoanele identificate de pe gravura publicată de J. Rauh după ceremonia sfințirii drapelului Gărzii Cetățenești din 27 octombrie 1844:

În centrul gravurii se află vicarul general al Episcopiei de Cenad, Ignác Fábry, locțiitorul episcopului Lonovics József. La stânga de Fábry este plasat Regimentul Pedestrașilor, aflat sub comanda lui Ignatz Ehgartner. La dreapta, Corpul Călăreți aflat sub comanda maiorului Georg Perts, precum și comandantul Societății de Tir din Arad, căpitanul Johann Zengg. Între fronturi, se poate identifica generalul Alexander Franz Csorich von

Monte Creto (1772–1847) și soția, comandantul militar Sivkovicș, vicecomitele comitatului Timiș – Bárkonyi Ádám, viceprimarul orașului Arad – Franz Scheersender, iar în uniformă de gală pe Johann Nepomuk Preyer – primarul orașului Timișoara²⁵¹.

Pictura lui Bersuder Alajos junior (1825–1895), păstrată în colecția Muzeului de Artă din Timișoara, prezintă Corpul Călăreți al Gărzii Cetățenești din Timișoara după ceremonia sfințirii drapelului Gărzii Cetățenești din 27 octombrie 1844, la parada organizată pe Câmpia Frânghierilor din Fabric (Seilerwiese). În centrul imaginii este prezentat momentul când comandantul Gărzii Cetățenești, colonelul Bersuder Alajos senior, preia drapelul sfințit. În partea dreaptă a picturii se poate observa cortul de rugăciune. Tradițional, Câmpia Frânghierilor din Fabric a fost locul de exercițiu și de defilare publică pentru Regimentul Călăreți al Gărzii Cetățenești din Timișoara.

După desființarea în anul 1905 a Societății de Tir din Timișoara, conducerea a predat muzeului orașului, azi Muzeul Banatului, cele 2 matrice sigilare, colecția unității compusă din 83 de ținte pictate, precum și fotografia lui Jankovits Miklós, care în anul 1896 a deținut funcția de maistru-trăgător. Obiectele au fost înregistrate sub numerele de inventar 2.731–2.732 în registrul general completat de dr. Berkeszi István. După informațiile noastre, în anul 1936 aceste obiecte încă se mai găseau în patrimoniul instituției²⁵². Din păcate, tocmai colecția țintelor pictate provenită din anii 1857–1861, piese care azi sunt considerate rarități ale muzeelor din Europa Centrală, nu a găsit aprecierea directorului instituției de după al Doilea Război Mondial, Marius Moga. Conform relatărilor orale ale unor foști colegi din Muzeul Banatului, făcute în fața subsemnatului, aceste ținte au fost folosite ca material de ambalaj sau ca lemne de foc în bucătăria familiei Moga, aflată în incinta clădirii.

Aradul Nou, Neu Arad, Újarad, azi în componența municipiului Arad

După informațiile istoricului Anton Peter Petri, prima Societate de Tir din Aradul Nou a fost organizată în anul 1791²⁵³ sub numele de „Freiwillige Schützenverein”. Această Societate sau un urmaș al ei a trebuit să predea în 19 octombrie 1848 armamentul său comandamentului militar austriac al cetății din Arad. În lipsa armelor, membrii Gărzii Cetățenești din Aradul Nou nu au putut

²⁵¹ Geml 1896.

²⁵² TRÉT (1906), 118; Reiter 1936.

²⁵³ Petri 1985, 623.

să execute salutul tradițional în Ziua Domnului (Grüne Donnerstag), serviciul fiind preluat cu plăcere de soldații unei unități a armatei revoluționare maghiare staționată în localitate. După 1853, Societatea de Tir din Aradul Nou a primit din nou dreptul de a fi înzestrată cu arme și va fi înregistrată în anul 1876 sub numele de „Újaradi Lövészegylet”²⁵⁴. Președintele Societății de Tir din Aradul Nou, care număra 95 de membri în anul 1885, a fost avocatul Matthias Hemmen, iar comandantul în rang de căpitan a fost judele Nikolaus Philipp. Activitatea Societății a continuat până la izbucnirea Primului Război Mondial.

Dudeștii Noi, Neu-Beschenowa, Újbessenő

Societatea de Tir și a Pompierilor voluntari din Dudeștii Noi a fost înregistrată în anul 1896 sub numele de „Újbessenői Önkéntes Tűzoltó és Lövészegylet”²⁵⁵.

Neudorf, Újfalu, Temesújfalu

Societatea de Tir din Neudorf a fost înregistrată în anul 1882 sub numele de „Temesújfalusi lövészegylet”²⁵⁶.

Banatska Palanka, Neupalanka, Újpalánka

Prima Societate de Tir și a Pompierilor din Banatska Palanka a fost înregistrată în anul 1890 sub numele de „Újpalánkai Önkéntes Tűzoltó és Lövészegylet”. Se pare că pompierii au ieșit repede din această asociație, din anul 1891 trăgătorii fiind înregistrați sub numele de „Újpalánkai Lövészegylet”²⁵⁷.

Peciu Nou, Neupetsch, Ulmbach, Új-Pécs

Istoricul Szentkláray Jenő relatează că la data de 12 iunie 1779, în drumul său spre ceremoniile organizate cu ocazia introducerii în slujbă a funcționarilor Comitatului Torontal, trecând prin localitatea Peciu Nou, contele Niczky Christophorus, a fost salutat de o Gardă Civică a locuitorilor²⁵⁸. Conform istoricului Felix Milleker, Societatea de Tir din Peciu Nou a existat și în anul 1823²⁵⁹.

Variaș, Warjasch, Varjas

Sub denumirea de „Varjasi Lövészegylet”, Societatea de Tir din Variaș a fost înregistrată în anul 1880²⁶⁰.

²⁵⁴ Adatbázis 2005.

²⁵⁵ Adatbázis 2005.

²⁵⁶ Adatbázis 2005.

²⁵⁷ Adatbázis 2005.

²⁵⁸ Szentkláray 1870, 358.

²⁵⁹ Milleker 1930, 106.

²⁶⁰ Adatbázis 2005.

Vârșeț, Werschetz, Versec, Vrsac

Excelentul cunoscător al istoriei orașului, istoricul Felix Milleker, ne relatează despre existența unei Societăți de Tir încă din anul 1730²⁶¹. După Milleker, Societatea de Tir cunoscută și sub numele de „Schützen” a defilat în montură și armament în timpul serbărilor religioase. Până în anul 1795, poligonul Societății se afla pe locul Parcului Orășenesc de mai târziu. De istoria acestei Societăți de Tir se leagă și un eveniment deosebit de important din viața orașului. Într-un document din anul 1791, mai mulți cetățeni germani și sârbi împreună dovedesc faptele neobișnuite ale fierarului Johann Jakob Hennemann (1744–1792). Antecedentele faptelor se leagă de evenimentele războiului turco-habsburgic izbucnit în anul 1787, în urma alianței antiotomane încheiată la data de 23 mai 1787 în orașul Cherson între Rusia și Austria. În ciuda prezenței masive a trupelor habsburgice în Banat, în cursul acestui război, trupele otomane au pătruns adânc în provincie, distrugând peste 143 de localități. În luna septembrie a anului 1788, la amenințarea orașului Vârșeț de către trupele otomane, cei 75 de cetățeni germani și sârbi din Vârșeț, sub comanda fierarului Johann Jakob Hennemann, au reușit să apere localitatea. Rolul fierarului în apărarea localității a fost confirmat prin scrisoarea din 20 august 1791, semnată de 28 de cetățeni sârbi și 24 germani. În urma experienței luptei comune, cetățenii orașului Vârșeț au cerut permisiunea înființării unui Corp Înarmat (Frei Corps). Prin mijlocirea Comandamentului Militar din Timișoara, cererea cetățenilor din Vârșeț a ajuns în fața Curții din Viena, însă acolo a fost respinsă²⁶².

În anul 1809, în urma hotărârii Dietei de la Bratislava, a început organizarea unor unități înarmate (Landwehr) ale cetățenilor din Vârșeț. La început au fost organizate trei unități de infanterie și o unitate de cavalerie, iar mai târziu – după modelul orașelor libere regești – corpurile de voluntari au fost ridicate la rang de regiment. În anul 1838, Garda Cetățenească, numărând 1.200 de voluntari, a fost condusă de judele Johann Michael Kormann în grad de colonel, precum și de consilierii orășenești: Spaits Josef, Török József, Pécsváry Antal și Hellerparth Anton, toți în grad de ofițeri. Cele două companii ale cavaleriei au stat sub comanda consilierilor Biberly Péter și Gräber Franz²⁶³.

Din rândul țăranilor germani din localitate s-a format un Corp Civic (Bürger-Corps),

²⁶¹ Milleker 1886, I, 129.

²⁶² Tafferner 1989–1990.

²⁶³ Milleker 1886, I, 293.

care a preluat armamentul de la vechea Gardă Cetățenească desființată în anul 1838²⁶⁴. Corpul Civic, alcătuit din 140 de voluntari înarmați, a stat sub comanda căpitanilor Johann Karl și Josef Scherübel, a locotenenților majori Johann Bruck și Josef Mihajlovits, a locotenenților Urban Köszl și Franz Lederer. Garda Cetățenească a construit în anul 1843 un poligon de tragere în valoare de 4.000 de forinți. Această unitate a stat la baza Gărzii Naționale, care în luna mai 1848 număra 1.200 de membri. De subliniat este faptul că membrii Gărzii Naționale au provenit mai ales din rândurile populației germane a orașului. Printre membrii Gărzii s-a aflat un singur sârb, care la izbucnirea conflictelor interetnice a părăsit Garda. Conducerea Gărzii Naționale din Vârșeț, cu un efectiv de 6 companii, a stat sub comanda ofițerilor Johann Frombach, Samuel Frombach, Ignaz Berwanger, Josef Mihajlovits și Steininger, toți cetățeni de vază ai orașului. Până în luna ianuarie a anului 1849, Garda Civilă din Vârșeț a participat la luptele din zonă, apoi – după retragerea armatei revoluționare maghiare – s-a autodizolvat, predând armele trupelor de honvezi. Excepția a constituit-o compania care a provenit din Garda Cetățenească din 1838, care a rezistat până la ocuparea orașului de către trupele habsburgice²⁶⁵. Unitatea dezarmată în luna ianuarie 1849 s-a reorganizat odată cu revenirea trupelor revoluționare maghiare, în mai 1849, sub conducerea cetățeanului Mihajlovits Josef, dar și-a restrâns activitatea doar la apărarea orașului²⁶⁶.

Garda Națională, desființată după înăbușirea revoluției, și-a reluat activitatea în anul 1858 sub numele de Societate de Tir, „Schützen-Gesellschaft”, reînviind și activitatea poligonului de tragere. Cel mai bun trăgător din anul 1858, cu ocazia primei trageri publice, a fost comerciantul Daniel Milosevics²⁶⁷. În anul 1868 trăgătorii din Vârșeț au participat la cea de-a doua întâlnire a trăgătorilor germani (Deutsche Bundesschiessen), organizată între 26 iunie – 3 august la Viena. În anul 1876 trăgătorii din Vârșeț și-au suspendat temporar activitatea, pe care au reluat-o în anul 1879 cu 30 de trăgători. Societatea reînființată în anul 1879 a construit în anul 1885 un nou poligon cu restaurant în Parcul Orașenesc. În acești ani, Societatea a fost înregistrată sub numele de „Verseci Lövészegylet”, schimbându-și numele mai târziu în „Verseci Lövész Társulat”²⁶⁸.

²⁶⁴ Milleker 1886, I, 320.

²⁶⁵ Milleker 1886, II, 46.

²⁶⁶ Milleker 1886, II, 66.

²⁶⁷ Milleker 1886, II, 66.

²⁶⁸ Adatbázis 2005.

Vinga

Cetățenii bulgari ai localității cu rang de târg din anul 1744 au avut dreptul de a alege liberi conducerea orașului compusă din jude și 6 jurați. Pe lângă acest drept, ei au fost obligați a întreține o companie civilă înarmată, care, în cazuri excepționale, și-a făcut serviciul și în Timișoara. Prevederile diplomei eliberate de Maria Terezia în 1 august 1744 au acordat drepturi deosebite cetățenilor bulgari stabiliți în localitate. Conducerea localității, pe lângă dreptul de paloș (adică dreptul de a se pronunța și în cazurile capitale), a fost obligată la întreținerea, în scopul apărării orașului, a unei companii înarmate (Landmiliz)²⁶⁹.

Voiteg, Wojtegh, Vojtek, Vejte

Societatea de Tir a localității, „Temes Megye Vojtek Község Lovészegylete”, a fost înregistrată în anul 1886²⁷⁰.

Zădăreni, Saderlach, Zádorlak

Garda Civilă din Zădăreni, organizată în primăvara anului 1848 cu 270 de voluntari, a luptat de partea revoluției maghiare. Din urmașii Gărzii a fost formată în anul 1850 o Gardă Civică denumită „Bürgerwehr”. Această unitate, purtând o uniformă compusă din vestă albastră, pantaloni albi și chipiu (Tschako), a fost reorganizată în anul 1871 sub numele de „Freiwilliger Saderlacher Schützenverein”, aflată sub conducerea reverendului Lorenz Streck²⁷¹. Istoricul Milleker Felix datează aceasta reorganizare în 1874²⁷². După anul 1900, Societatea Trăgătorilor din Zădăreni a activat doar simbolic, cu ocazia evenimentelor deosebite. În anul 1875, societatea din Zădăreni a fost înregistrată ca o Societate a trăgătorilor și pompierilor voluntari, „Zádorlaki Lovész és Tűzoltó Egylet”²⁷³. Societatea a fost desființată în anul 1921.

Plandiște, Zychidorf, Mariolana, Zichyfalva

După monografistul Milleker Felix, Societatea de Tir din localitate, numărând 80 de membri sub comanda lui Michael Scheirich, purta în anul 1879 o uniformă completată de o pălărie verde decorată cu o pană neagră. Din perioada mai târzie este cunoscut numele comandantului Mathias Wagner. Sfîntirea drapelul Societății a fost împiedicată de izbucnirea Primului Război Mondial²⁷⁴.

²⁶⁹ Jordan 1969, 97.

²⁷⁰ Adatbázis 2005.

²⁷¹ Saderlach – HOG (www.saderlach.de).

²⁷² Milleker 1930, 115.

²⁷³ Adatbázis 2005.

²⁷⁴ Milleker 1924.

Jimbolia, Hatzfeld, Zsombolya

Societatea de Tir din Jimbolia a fost înființată în anul 1875²⁷⁵.

Alte Societăți de Tir din Banat

Pe lângă Societățile de Tir enumerate, monografiile Comitatelor Timiș și Torontal, editate de dr. Borovszky, apărute în preajma Primului Război Mondial, trec în revistă – fără date suplimentare – existența societăților similare în localitățile: Dejan, Măureni, Otvești, Parța, Sânandrei, Covaci și Sânpetru Nou. În sursele consultate nu am găsit referiri la activitatea acestor societăți.

Concluzii

Gărzile Civice din Banat sunt amintite prima dată în anul 1552 cu ocazia asediului orașului Timișoara. În a doua jumătate a sec. XVII, contingente auxiliare recrutate din rândul populației române și sârbe sunt amintite în mai multe fortificații otomane din Banat. Cât de nesigure au fost aceste trupe mercenare pentru armata otomană ne arată evenimentele militare de după 1688, când ele au trecut deseori în slujba austriacă. Fenomenul s-a accentuat și mai mult după 1690, în cadrul evenimentelor legate de răscoala sârbilor împotriva Imperiului Otoman, când împăratul Leopold I a acordat la cererea patriarhului din Ipek, Arsenije Crnojević (1633–1706), privilegii pentru sârbii refugiați și colonizați pe teritoriile aflate sub controlul habsburgic. Ca urmare a acestei politici, după anul 1694 începe stabilirea grănicerilor sârbi pe teritoriile dintre Tisa și Dunăre, mai apoi după 1699 între Tisa și Mureș. După ocuparea Banatului de către trupele habsburgice, teritoriile grănicerești de pe linia Tisa-Mureș își pierd importanța militară. Peste câteva decenii, ca urmare a incursiunilor otomane în Banat între anii 1738–1739 și 1787–1789, a devenit o necesitate reorganizarea și regruparea grănicerilor pe linia Dunării. Pe lângă regruparea așezărilor grănicerești, a devenit necesară și crearea unor batalioane speciale pentru paza granițelor, batalioane recrutate din populația localităților române, sârbe și germane din Banat. Paralel cu aceste reorganizări, încă din anii 1738–1739 a început formarea Gărzilor Civice, recrutate din rândul populației germane, recent colonizate în jurul explorărilor miniere din zonele montane, mai apoi și în așezările rurale din Banat. Importanța acestor gărzi, chiar dacă nu dispare, scade în deceniile mai liniștite ale provinciei, apoi revine în anii războaielor franceze și în cursul revoluției din 1848–1849.

Urmărind istoria Gărzilor Civice și a Societăților de Tir din așezările mai importante ale Banatului se pot observa câteva caracteristici în ceea ce privește componența etnică a lor. De la început trebuie să subliniem faptul că nu dispunem de date suficiente sau de liste oficiale pentru compoziția etnică a Gărzilor Civice înarmate numite „Bergschütz” din zonele montane. Așadar, orientându-ne doar după numele unor comandanți sau organizatori, putem presupune că gardiștii provin în primul rând dintre locuitorii germani. Cu totul altfel se prezintă situația Gărzilor Civice și a Societăților de Tir în cadrul centrelor urbane și mai ales al orașelor libere regești din Banat. Este cunoscut faptul că după 1730 Gărzile Civice din Timișoara, Biserica Albă și Vârșeț au fost organizate separat în unități germane și în cele ilire. Totodată, în cazul localității miniere Oravița, în anul 1738 a fost organizată o Gardă Civică exclusiv din rândul populației germane. În timpul războaielor civile și la începutul revoluției din 1848–1849 se poate vorbi despre o organizare separată a populației germane și a celei ilire, cu mențiunea că, mai ales în cadrul Gărzilor Civice sau a Gărzii Naționale din Timișoara, Oravița, Vârșeț și Kikinda Mare se poate observa o colaborare sau o organizare sub comanda unică a etniilor conlocuitoare. Deosebit de interesant este faptul că în marea majoritate a cazurilor, la ivirea unui pericol extern, locuitorii orașelor se vor organiza sub comandă unică. Exemple sunt: cazul Vârșetului, unde în anul 1788 locuitorii germani și sârbi au acționat în comun sub comanda fierarului Johann Jakob Hennemann; cazul Reșiței în anul 1848, unde în luptele de autoapărare s-au unit toate elementele progresiste ale urbei; cazul Gărzilor Civile din toamna anului 1918 din Timișoara.

În ceea ce privește cazul participării evreilor la activitatea Gărzilor Civice, mai târziu la cea a Societăților de Tir din Banat, acest lucru a devenit posibil numai în timpul și după revoluția de la 1848–1849. Trebuie remarcat faptul că și în cazul revoluției din 1848–1849, doar după intervenția energică a guvernului revoluționar de la Budapesta a fost posibilă intrarea evreilor în Gărzile Naționale. Această situație s-a schimbat radical în a doua jumătate a sec. XIX. Dovada pentru aceste schimbări poate fi găsită în listele nominale ale Societăților de Tir, publicate în *Schematismul* din anul 1888, precum și în articolele publicate în presa locală din Timișoara, Vârșeț, Biserica Albă, Oravița, Panciova și Reșița – articole care dovedesc o colaborare exemplară a etniilor conlocuitoare din Banat.

În ceea ce privește prezența Gărzilor Civice și a Societăților de Tir din Banat, trebuie să ținem cont de faptul că apariția lor, dar mai ales dezvoltarea

²⁷⁵ Das Banat 2011, 259.

lor în Europa în cursul sec. XVIII–XX a fost specifică pentru țările și zonele locuite de populație germană. Ținând cont de acest fapt, nu ne miră faptul că și în cazul Banatului, ele au fost specifice în unele orașe, dar mai ales în satele germane. Fără a intra în amănunte, trebuie să subliniem că așa cum arată deja și statutul din anul 1753 al Societății Trăgătorilor din localitatea Magyaróvár (azi Mosonmagyaróvár din Ungaria), ele au pus un accent deosebit pe latura morală, civică și socială a membrilor lor. În preajma Primului Război Mondial, Societățile de Tir din Banat au creat organizațiile lor regionale. Prima organizație regională a fost cea a Societăților de Tir din Ungaria de Sud, înființată în anul 1887 la Timișoara. După lichidarea Societății de Tir din Timișoara, în anul 1911 a fost organizată la Panciova Uniunea Trăgătorilor din Ungaria de Sud, care va coordona activitatea trăgătorilor din Arad, Biserica Albă, Oravița, Orșova, Panciova și Vârșeț. Din relatările sporadice ale presei contemporane avem informații despre participarea trăgătorilor din Banat la întâlnirile trăgătorilor din Ungaria și Austria. Trăgătorii din Banat, participanți la Concursul Societăților de Tir din Imperiul Austro-Ungar, ținut între 26 iulie – 6 august 1888 la Viena, au fost repartizați în Grupa a VI-a, ca subgrupa 55, intitulată „Siebenbürger Sachsen und Deutsche aus dem Banate”. După destrămarea Imperiului Austro-Ungar și unirea Ardealului și Banatului cu România a fost interzisă activitatea Societăților de Tir și în Banat.

ABREVIERI

A.M.B. – Arhiva Muzeului Banatului
 S.J.T.A.N. – Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale
 HOG – Heimatortsgemeinschaft
 O.SZ.K. – Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest
 T.W. – *Temesvarer Wochenblatt*
 T.Z. – *Temesvarer Zeitung*

BIBLIOGRAFIE

Adatbázis 2005
Magyarországi Egyesületek Adatbázisa. Készítették: Dr. Soós László, P. Szigetváry Éva, Laki Katalin, Magyar Országos Levéltár (2005).

Baróti Adattár
 Dr. Baróti Lajos, *Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. I (1–4), II (5–9) și Pótfüzetek*, Temesvár (1893–1907).

Bagi-Katkóné 1999
 É. Bagi-Katkóné, *Az 1806-ban szerveződött szegedi polgárőrségi századok egyenruházatuk és zászlóik tükrében. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Historica 2*, Szeged (1999).

Bagi – Orbán 2003
 É. Bagi, Orbán Imre, *Két évszázad zászlói. A szegedi Móra Ferenc Múzeum zászlógyűjteményének katalógusa*, Szeged (2003).

Barát 1902
 Á. Barát, *Die königliche freistadt Temesvár* (1902).

Bánlaky 1928–1942
 J. Bánlaky, *A magyar nemzet hadtörténelme. Mária Terézia és II. József kora. Citat de Éble Gábor, Az 1741-iki insurrectio szervezése, Hadtörténelmi Közlemények* (1910).

Beer 1980
 J. Beer, *Heimatbuch der Stadt Weisskirchen im Banat*, Salzburg (1980).

Berkeszi 1900 a
 I. Berkeszi, *A temesvári könyvnyomdászat és hírlapirodalom története*, Temesvár (1900).

Berkeszi 1900 b
 I. Berkeszi, *Temesvár szabad királyi város kis monographiája*, Temesvár (1900).

Berkeszi 1904
 I. Berkeszi, *Bogma István naplójegyzetei Temesvár 1849. évi ostromáról. TRÉT, XX* (1904).

Bocșan et alii 1994
 N. Bocșan, M. Duma, P. Bona, *Franța și Banatul 1789–1815*, Reșița (1994).

Borovszky *Temes*
 S. Borovszky, *Temes megye és Temesvár szabad királyi város története*, Budapest, f. a.

Borovszky *Torontál*
 S. Borovszky, *Torontál vármegye története*, Budapest, f.a.

Böhm 1905
 L. Böhm, *Geschichte der Stadt Weisskirchen, nach handschriftlichen Quellen geschildert. Dritte verbesserte und vermehrte Auflage*, Weisskirchen (1905).

Cosma 1938
 A. Cosma, *Din trecutul românilor timișoreni*, Tipografia Românească Timișoreană (1938).

Csath 1998
 B. Csath, *Kohászat*, 7–8 (1998).

Czimer 1893
 K. Czimer, *Temesvár megvétele 1551–1552. Hadtörténelmi Közlemények*, 1–3 (1893).

- Das Banat 2011
Das Banat und die Banater Schwaben. Band 5, Städte und Dörfer. Beiträge zur Siedlungsgeschichte der deutschen im Banat. Red. Elke Hoffmann, Peter-Dietmar Leber und Walter Wolf, München (2011).
- Feldesi 1988
 L. Feldesi, *Streljačka Družina Pančevo 1813–1988*, Pančevo (1988).
- Feneșan 1973
 C. Feneșan, Informații documentare privind răscoala populară bănățeană de la 1737–1739. *Banatica*, II, Reșița (1973).
- Feneșan 1996
 C. Feneșan, *Cnezi și obercnezi în Banatul imperial, 1716/1778*, Ed. Academiei Române, București (1996).
- Feneșan 2006
 Cr. Feneșan, *Cultura otomană a vilayetului Timișoara (1552–1716)*, Ed. a 2-a, Ed. de Vest, Timișoara (2006).
- Gabriel 1928
 J. Gabriel, *Fünfundzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung*, Temesvar (1928).
- Galler 1976
 W. Galler, *Schützengilden und Bürgerkorps. Ausstellung der Volkskundlichen Sammlung des Niederösterreichischen Landesmuseums, 3. September bis 27 März 1977*, Wien (1976).
- Geml 1896
 J. Geml, Aus Temesvarer Vergangenheit. *Temesvarer Zeitung*, nr. 5 și 21 (aprilie 1896).
- Geml 2010
 J. Geml, *Alt- Temesvar im letzten Halbjahrhundert 1870–1920*, ediția Dr. Walter Konschitzky, Banat Verlag, Erding (2010).
- Gotheim 1977
 M.L. Gotheim, *Geschichte der Gartenkunst*, Hildesheim, Georg Olm Verlag, Reprint (1977).
- Hammer 2011
 A. Hammer, *Geschichte der Pest, die von 1738 bis 1740 im Temeswarer Banate herrschte*. Herausgeben von Walther Konschitzky und Costin Feneșan, Banater Verlag, Erding (2011).
- Heimatbuch 1980
Bilder Heimatbuch. Hrsg. Von Bilder Heimatgemeinschaft, Salzburg-Wien (1980).
- Hermán 1911
 Gy. Hermán, Temes vármegye négy utolsó nemesi felkelése. *TRÉT* (1911).
- Hitzinger 1817–1823
 C.B. Hitzinger, *Statistik der Militärgrenze des österreichischen Kaiserthums*, Bd. II, Wien (1817–1823).
- Hromadka 1993
 G. Hromadka, *Kleine Chronik des Banater Berglandes*, München (1993).
- Hügel 1968
 K. Hügel, *Das Banater deutsche Schulwesen in Rumänien von 1918 bis 1944*. München (1968).
- Ilieșiu 1943
 N. Ilieșiu, *Timișoara. Monografia istorică*, Timișoara (1943). Ediția din 2003.
- Iványi 1907
 I. Iványi, *Lugos rendezett tanácsú város története*, Szabadka (1907).
- Jakabffy 1931
 E. Jakabffy, *Adatok az 1848. év eseményeihez Krassó Vármegyében. Szemerjai Deák Imre levéltári kutatásai alapján*. Sajtó alá rendezte Jakabffy Elemér. Lugos (1931).
- Jakabffy – Páll 1939
 E. Jakabffy – Gy. Páll, *A bánsági magyarság húsz éve Romániában*, Budapest (1939).
- Jelentés 1913
Jelentés a Pancsovai Lövészegylet 100 éves jubileumi és ezzel kapcsolatban a Délmagyarországi Lövész Szövetség 1913. évi augusztus hó. 15, 16, 17, 18, 19 és 20-án Pancsován megtartott második szövetségi céllövő versenyéről.
- Jordan 1969
 S. Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik im Banat im 18. Jahrhundert*, München (1969).
- Kadan 1940
 H. Kadan, *Deutscher Bergbau in Saska (Banat), in Rumänien 1747–1779*, Wien (1940), teză de doctorat, manuscris.
- Kakucs 2009
 L. Kakucs, *Dr. Otto Roth und die Banater Republik*. In *Banater Kalender, 2009*, Banat Verlag, Erding (2009).
- Kakucs 2010 a
 L. Kakucs, Temesvár városának régi pecsétjei. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Studia Historica 13*, Szeged (2010).
- Kakucs 2010 b
 L. Kakucs, Câteva observații și completări în legătură cu cartea (catalogul) „Textile istorice din colecția Muzeului Banatului Timișoara secolele XVIII/XX – steaguri, drapele, fanioane, steme, blazoane, ferpare, panglici”. *AnB.*, S.N. (2010).

- Kiss M. 2009
H. M. Kiss, *Textile istorice din colecția Muzeului Banatului Timișoara secolele XVIII-XX. AnB. (S.N.)*, (2009).
- Klapka 1838
J. Klapka, „*Anrede an die Temeswarer Bürgermilitz*”, Temeswar (1838).
- Kováts 1908*
Dr. S. Kováts, *A Csanádi Papnevelde tört. A mai papnevelde megalapításának első centenáriuma alkalmából 1806–1906*, Temesvár (1908).
- Kovács-Kiss 2001
Gy. Kovács-Kiss, *Rendtartás és kultúra. Századok, mindennapok, változások Erdélyben*, Editura Mentor, Târgu-Mureș (2001).
- Lay 1999
H. Lay, *Heimatortsgemeinschaft Eberdorf im Banat*, Hrsg. von der Heimatortsgemeinschaft Eberdorf (1999).
- Lay 2001
H. Lay, *Das Banat 1849–1867*, Töging am Inn (2001).
- Magony 1917
J. Magony, *Temesvár visszafoglalásának százados emlékünnepe 1816 október 13-án. TRÉT, 33* (1917), 6–18.
- Magyarország története 1983
Magyarország története 5. kötet (1790–1848), Budapest (1983).
- Marchescu 1941
A. Marchescu, *Grănicerii bănățeni și comunitatea de avere*, Caransebeș (1941).
- Medeleț – Toma 1997
F. Medeleț – N. Toma, *Muzeul Banatului. File de cronică, I. 1872–1918*, Timișoara (1997).
- Merschdorf 1997
W. J. Merschdorf, *Tschakowa. Marktgemeinde im Banat*, Augsburg (1997).
- Mihalik 1896
S. Mihalik, *Resica's Rolle im ungarischen Freiheitskampfe*. Resicza (1896).
- Mihalik 1899
S. Mihalik, *Német-Boksán a 1848–49-iki szabadságharcban*, Lugos (1899).
- Miklósik 2013
I. Miklósik, Ormós Zsigmond. În Miklósik Ilona – Kakucs Lajos, *Ormós Zsigmond. A Múzeumalapító*, Editura Gordian, Timișoara (2013).
- Milleker Werschetz I
F. Milleker, *Geschichte der kön. Freistadt Werschetz*, I. Bd. (1886).
- Milleker Werschetz II
F. Milleker, *Geschichte der kön. Freistadt Werschetz*, II. Bd. (1886).
- Milleker 1886
B. Milleker, *Versecz szabad. királyi város története*, I, Budapest (1886).
- Milleker 1899
B. Milleker, Kudritz, *Temes megyei nagyközség története. TRÉT* (1899).
- Milleker 1923
F. Milleker, *Die Familie Weifert un das Brauhaus in Panschowa. 1722–23* (1923). Ediția nouă, München (1993).
- Milleker 1924
F. Milleker, *Geschichte der Gemeinde Mariolana (Zichydorf, Zichyfalva)*, Wrschatz, Kirchner (1924).
- Milleker 1925 a
F. Milleker, *Geschichte der Stadt Pančevo*, Pančevo (1925).
- Milleker 1925 b
F. Milleker, *Geschichte der Militärgrenze 1764–1873*, Pančevo (1925).
- Milleker 1927
F. Milleker, *Kurze Geschichte der Stadt Bela Crkva (Weißkirche) im Banat. 1355–1918*, Wrschatz (1927).
- Milleker 1928
F. Milleker, *Geschichte der Stadt Velika Kikinda (Groß-Kikinda), 1412–1918*, Werschatz (1928).
- Milleker 1930
F. Milleker, *Kulturgeschichte der Deutschen im Banat 1716–1918. In Einzeldarstellungen*, Vršac (1930).
- Milleker 2003
F. Milleker, *Banatske historije, Istorija Jevreja u Banatu – Geschichte der Juden im Banat. (1716–1867–1941)*, Vršac (2003).
- Molnár 1992
A. Molnár, *Polgárőrségek Magyarországon a napóleoni háborúk idején. Hadtörténelmi Közlemények, 2/1992*.
- Molnár 1988
A. Molnár, *A községi polgárság fegyveres testületei 1791–1848. Vasi Szemle* (1988), 1 sz., 76–119.
- Munteanu – Munteanu 2002
I. Munteanu – R. Munteanu, *Timișoara. Monografie*, Timișoara (2002).

- Opriş 2007
M. Opriş, *Timișoara. Monografia urbanistică*, vol. I, Timișoara, Brumar (2007).
- Orsova 1895
Az orsovai polgári lövészegylet alapszabályai 1895, Tipografia Handl József, Orsova (1895)
- Perecsényi-Nagy 1809
L. Perecsényi-Nagy, *Egy gondolat, néhány gyakorlásban elő forduló és az intéző szavak közlés rövid elő adásáról az 1809. esztend. nemesi felkelésre*, Temesvár, Tipografia Klapka (1809).
- Pesty 1884
F. Pesty, *Krassó Vármegye története*, vol. II, Budapest (1884).
- Petri 1966
A. P. Petri, *Die Festung Temeschwar im 18. Jahrhundert. Beiträge zur Erinnerung an die Befreiung der Banater Hauptstadt vor 250 Jahren*, München (1966).
- Petri 1985
A. P. Petri, *Heimatsbuch der Marktgemeinde Neuarad im Banat*, Marquartstein (1985).
- Petri 1988
A. P. Petri, *Die Festungskommandanten von Temeschburg und Arad*, Mühlendorf-Inn (1988).
- Popescu 2007
I. Popescu, *Comunitățile evreiești din Banat secolele XVIII–XIX*, Ed. Excelsior Art, Timișoara (2007).
- Preyer 1995
J.N. Preyer, *Monographie der königlichen Freistadt Temesvár/Monografia orașului liber crăiesc Timișoara*, Timișoara (1995).
- Reden 1987
A. S. Reden, *Oberösterreichs heimliche Regimenter: die Bürger- und Schützenkorps von der Gründung bis zur Gegenwart. 1. Auflage*, Salzburg: Dr.-Haus-Nonntal-Bücherdienst (1987).
- Reiter 1936
R. Reiter, *Das Ende der Temesvarer Schützen. Neuer Deutsche Zeitung* (25 Dezember 1936).
- Rosenfeld 1882
M. Rosenfeld, *Emléklap a Temesvár szabad királyi város centenáriumi ünnepélyéhez/Erinnerungsblatt zur centenarium-feier der königl. Freistadt Temesvar*, von Moritz Rosenfeld, Temesvár (1882).
- Roth 1988
E. Roth, *Die planmäßig angelegten Siedlungen im Deutsch-Banater Militärgrenzbezirk 1765–1821*, München (1988).
- Röder 2002
A. Röder, Hrsg., *Da hier ist besser zu Leben als in dem Schwaben Land. Katalog zur gleichnamigen Ausstellung des Hauses der Heimat des Landes Baden-Württemberg*, Stuttgart (2002).
- Rusnac 2009
M. Rusnac, *Reșița în timpul revoluției de la 1848* (<http://istoriabanatului.wordpress.com>; 17 iunie 2009).
- Rusnac 2012
M. Rusnac, *Republica Bănăţeană (31 octombrie 1918 – 21 februarie 1919). Clarificarea unui concept* (<http://istoriabanatului.wordpress.com>; 15 noiembrie 2012).
- Schematismus 1888
A.R. Steinbach, *I. Illustrierter historischer Schematismus und Jahrbuch der k. k. ritterlich-privilegierten Scharfschützen-Corps.*(1888), III. Jahrgang. Herausgeber: Arnold R. Steinbach, Wien, IX. Bezirk, Selbstverlag.
- Schiff 1916
P. Schiff, *Történelmi értekezések a krassói nemes hadak felkelésére 1809-ben*, Lugos (1916).
- Schilde 1873
C. Schilde, *Historischer, Naturhistorischer und Technischer Almanach der Entstehung und Entwicklung der Gemeinde Steyerdorf-Anina von 1773 bis 1873*, Temesvár (1873).
- Schreiber 1943
Schreiber, *Das Banater Eisenwesen im 18. Jahrhundert. Beitrag zur Geschichte des Deutschtums im Südosten*, Wien (1943), teză de doctorat, manuscris.
- Singer 1914
J. Singer, *A temesvári zsidók az 1848-as szabadságharcban*, Temesvár (1914).
- Slowig 1940
W. Slowig, *Kurzer Umriß der Geschichte von Steierdorf-Anina*, Hermannstadt (1940).
- Stitzl 1924
J. Stitzl, *Aus der Vergangenheit und Gegenwart der Großgemeinde Rekasch*, Temeswar (1924).
- Stoica 1981
N. H. Stoica, *Cronica Banatului. Ediția II*, Timișoara (1981).
- Szekernyés 1999
J. Szekernyés, *Temesvár kövei*, 115 sz. *Új Szó* (25 mai 1999).
- Szentkláray 1870
J. Szentkláray, *Száz év Délmagyarország történetéből*, Temesvár (1870).

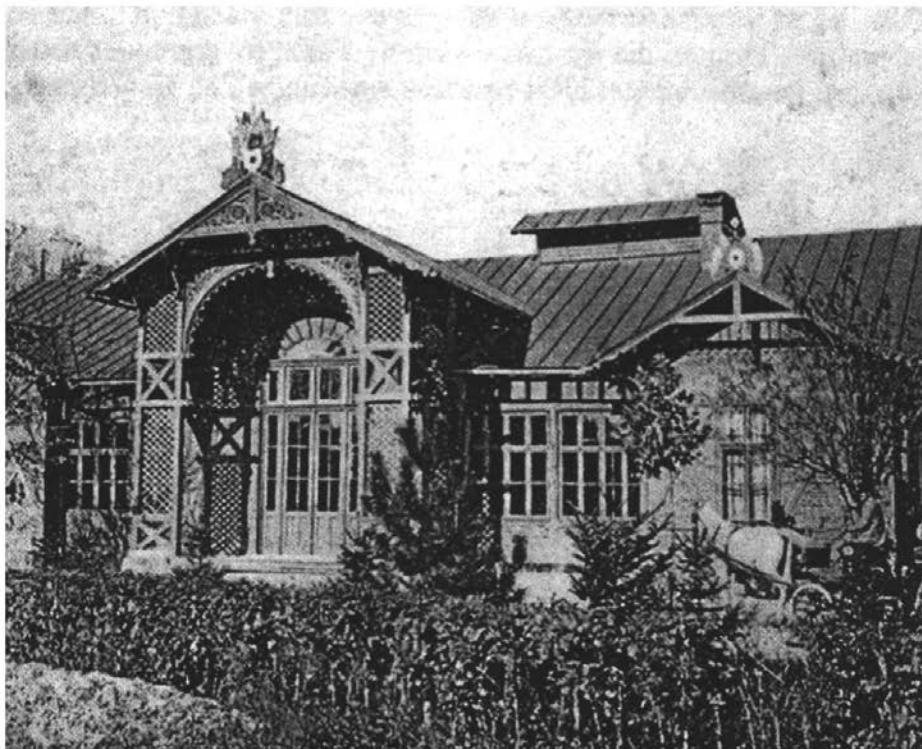
- Szentkláray 1898
 J. Szentkláray, *A Csanád egyházmegyei plébániák története*, Temesvár (1898).
- Szentkláray *Temesvár*
 J. Szentkláray, *Temesvár* in Borovszky, *Temes megye*.
- Szilágyi 1898
 S. Szilágyi, *A magyar nemzet története. 8. kötet. Magyarország története a szatmári békétől a bécsi kongresszusig 1711–1815*, Budapest (1898).
- Szmida 1901
 L. Szmida, Csernovics Péter királyi biztosságának naplója. *TRÉT*, SN, XVII (1901).
- Tafferner 1989–1990
 A. Tafferner, Johann Jakob Hennemann (1744–1792). *Donauschwäbische Forschung- und Lehrblätter*, Heft 4 (1989), Heft 1 (1990).
- Täuber 2006 a
 R. Täuber, Johann Nepomuk Preyer – Ein Porträt. *Kulturtagung 2005 Sindelfingen*, Stuttgart (2006).
- Täuber 2006 b
 R. Täuber, Johann Nepomuk Thaddäus Preyer – Jurist, Sozialpolitiker, Historiker, Dichter. *Roxana Nubert (Hrsg.) – Temesvarer Beiträge zur Germanistik*. Band. 5. Mirton-Temeswar, (2006).
- Urbán 1973
 A. Urbán, *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán*. Akadémiai Kiadó, Budapest (1973).
- Vajda 1981
 L. Vajda, *Erdélyi bányák, kohók emberek, századok*, Bukarest (1981).
- Vogel 1999
 H. Vogel, *Das Treffel Buch*, Temeswar, Brumar Verlag (1999).
- Wessely 1937
 J. Wessely, *Der Banater Bergbau von 1717–1780, und seine bevölkerungspolitische Bedeutung*, Wien, 1937, tezä de doctorat, manuscris.

1

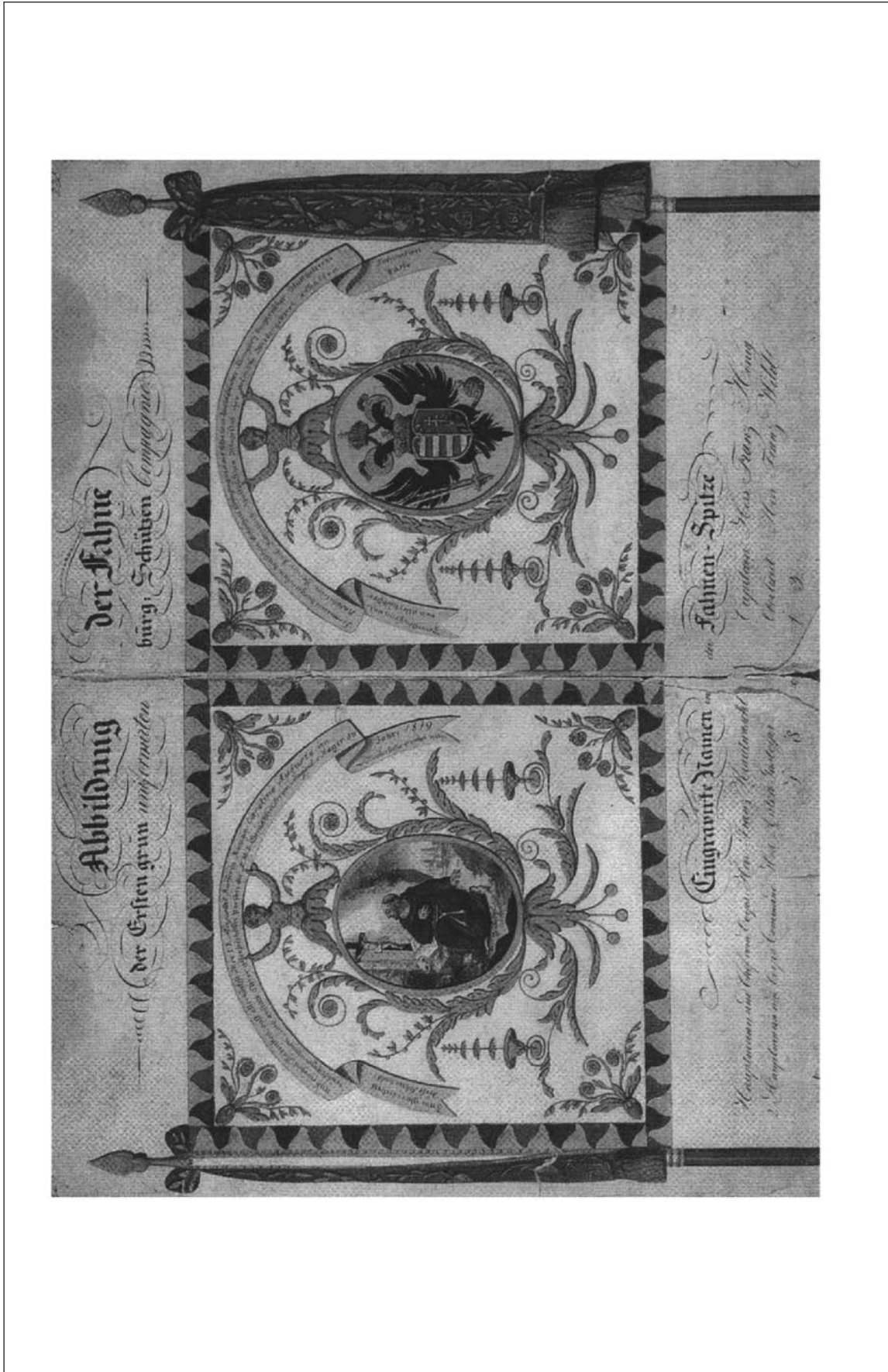

2

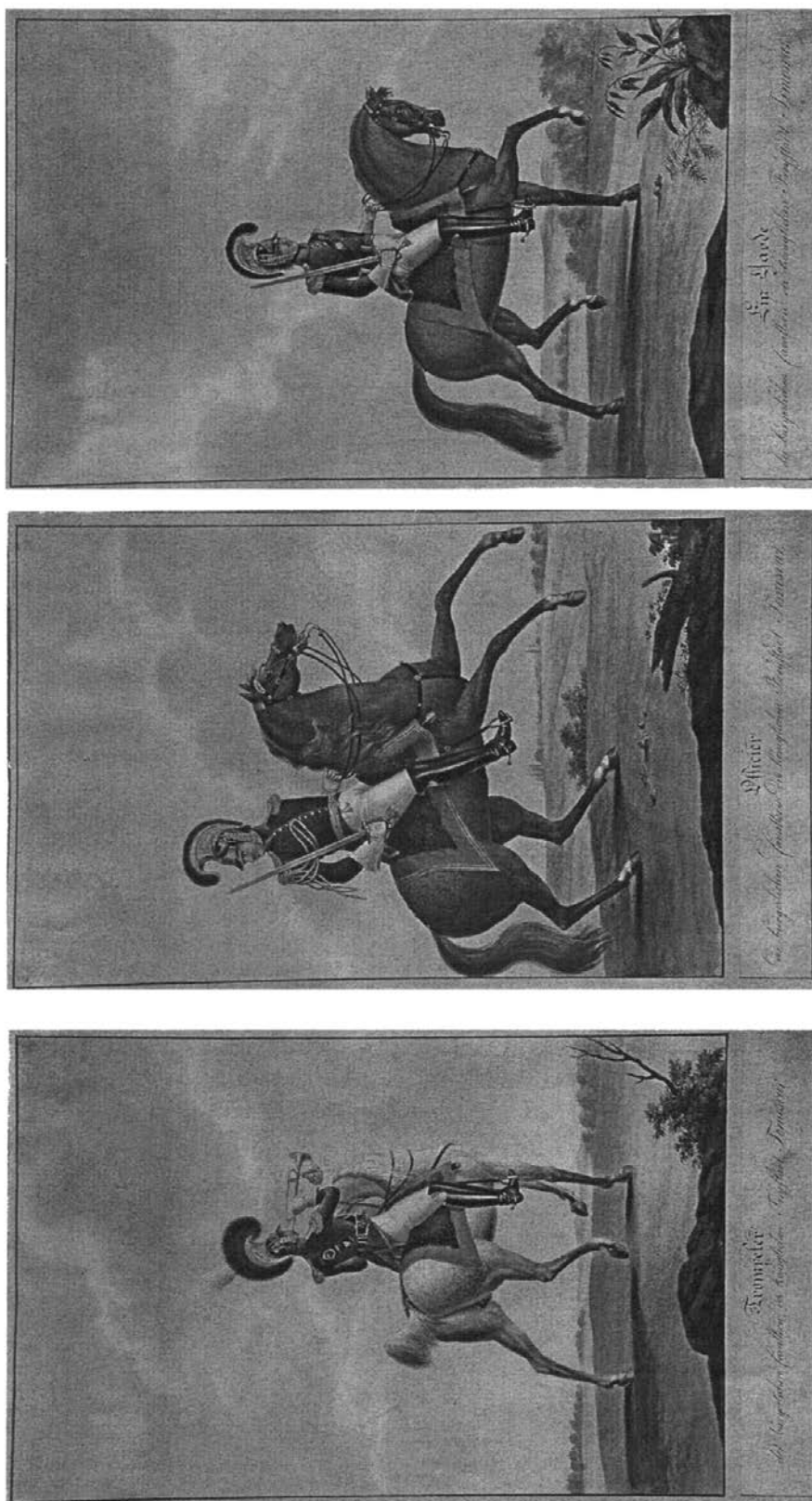

3

Pl. I. 1. Sigiliul Societății de Tir din Timișoara din anul 1805; 2. Sigiliul Societății de Tir din Timișoara de la începutul sec. XIX; 3. Sediul Societății de Tir din Timișoara construit în anul 1887.

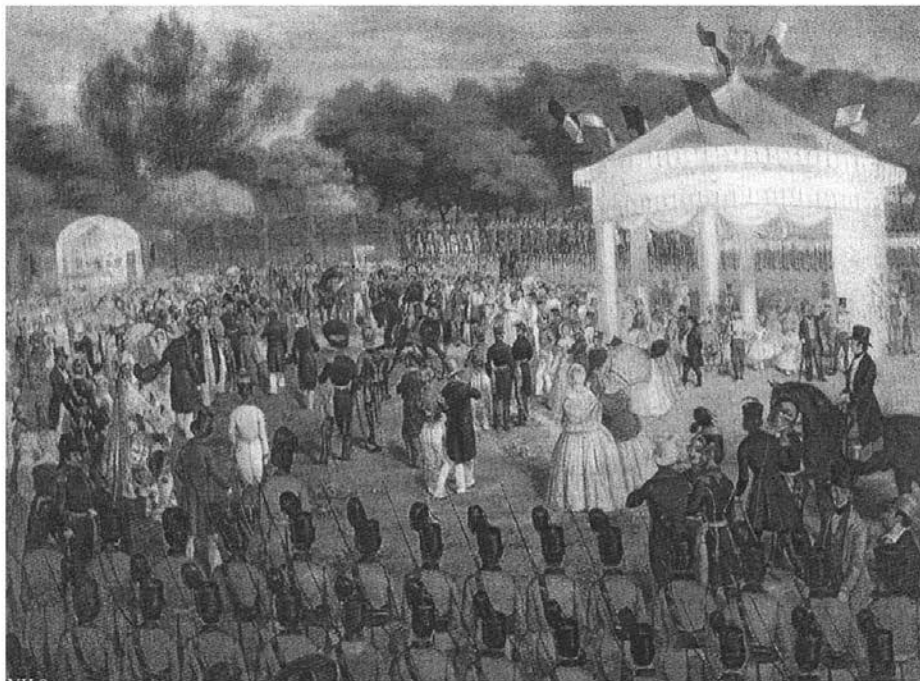
Pl. II. Reproducere după drapelul Primei companii a Gărzii Civice din Timișoara din anul 1813. Colecția Helga Ciulei.

Pl. III. 1. Trompetistul Gărzii Cetățenești din Timișoara din anul 1822. Fiala János, acuarelă; 2. Ofițerul Gărzii Cetățenești din Timișoara din anul 1822. Fiala János, acuarelă. 3. Gardistul Gărzii Cetățenești din Timișoara din anul 1822. Fiala János, acuarelă.

1

2

Pl. IV. 1. Ceremonia sfințirii drapelului Gărzii Cetățenești din 27 octombrie 1844. Litografie executată de J. Rauh după un desen de J.V. Kaiser; 2. Parada Corpului Călare al Gărzii Cetățenești din Timișoara după ceremonia sfințirii drapelului său în 27 octombrie 1844 organizată pe Câmpia Frângerilor din Fabric (Seilerwiese). Bersuder Alajos junior, pictură în ulei.